

احمد شاه بابا افغان

د ستر احمد شاه بابا د اتل ژوند تاريخ

مؤلف: مير غلام محمد غبار

ژباړن: امين الله دريغ

Ketabton.com

احمد شاه بابا افغان

مؤلف: مير غلام محمد غبار

ژباړن: امين الله دريځ

د کتاب پېژندگلوۍ:

د کتاب نوم: احمدشاه بابا افغان

مولف: میر غلام محمد غبار

ژباړن: امین الله «دریغ»

کمپوزر: مجیب الله

خپروونکی: دانش کتابخانه، قصه خوانی، دهکی نعلبندي

فون: 2564513

د چاپ شمېر: ۱۰۰۰ توک

د چاپ کال: قوس ۱۳۷۷ هـ ش

د چاپ حق محفوظ دی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دالی

افغان توريالي ژوبل ولس ته چې د تاريخ په بهير کې
خوپلاد خپلې تهرې تورې په تور، تور سکورشو.

فهرست

مخ	عنوان	مخ	عنوان
۲۹	د احمدشاه دوراني نومولو لامل	الف	۱- د ژباړن سریزه
۳۱	۱۵- د پاولسم شهرکی؛	د	۲- د لیکوال سریزه
۳۱	د احمدشاه مابندیني او بچیان	۱	۳- لومړۍ برخه:
۳۴	۱۶- شوارلسم شهرکی؛	۱	لومړۍ شهرکی؛
۳۴	د احمدشاه هممهالي او گاونډي پاچاهان	۱	د احمدشاه نسب
۳۶	۱۷- دویمه برخه؛	۴	۴- دویم شهرکی؛
۳۶	پنځم لسم شهرکی؛	۴	د احمدشاه نیکه
۳۶	د احمدشاه ژوند لیک...	۸	۵- دریم شهرکی؛
۴۴	۱۸- شپاړسم شهرکی؛	۸	د احمدشاه پلار
۴۴	احمدشاه څنگه د افغانستان پاچاه شو؟	۱۱	۶- څلورم شهرکی؛
۴۸	۱۹- اووه لسم شهرکی؛	۱۱	د احمدشاه مور
۴۸	تر احمدشاه وړاندې افغانستان	۱۵	۷- پېنځم شهرکی؛
۵۳	۲۰- اته لسم شهرکی؛	۱۵	د احمدشاه زورور
۵۳	د احمدشاه اداري وړتیا	۱۸	۸- شپږم شهرکی؛
۵۸	۲۱- دویمه برخه؛	۱۸	د احمدشاه د زوکړې نېټه او ځای
۵۸	د احمد شاه هېوادنی چارې	۲۱	۹- اووم شهرکی؛
۵۸	۲۲- نولسم شهرکی؛	۲۱	د احمدشاه زده کړې
۵۸	د احمدشاه ملکي جوړښتونه:	۲۲	۱۰- اتم شهرکی؛
۵۸	په پلازمېنه کې	۲۲	د احمدشاه شخصیت
۵۹	وزارت	۲۴	۱۱- نهم شهرکی؛
۶۱	اعلي دېوان	۲۴	د احمدشاه بڼه
۶۲	شرعيه محکمه	۲۶	۱۲- لسم شهرکی؛
۶۳	د لیکلو څانگه (شاهي دارالتحریر)	۲۶	د احمدشاه اغوستن وخواړه
۶۳	د دربار ادارې	۲۸	۱۳- يوولسم شهرکی؛
۶۴	عرض بیگي	۲۸	د احمدشاه دمه نۍ بوختیاوې
۶۴	مهماندارباشي (مېلمه پال)	۲۹	۱۴- دوولسم شهرکی؛

مخ	عنوان	مخ	عنوان
۸۴	۲۵- دوه ويشتم شهرکي؛	۶۴	د پخلنځي څارن
۸۴	د احمدشاه دولت گني او لگبټونه	۶۴	جهرجي باشي (وياند)
۸۸	دولتي لگبټ	۶۵	اوردو باشي
۹۰	۲۶- درويشتم شهرکي؛	۶۵	پيشخانې چې
۹۰	د احمدشاه د کار کونکيو رسمي نومونه	۶۵	پيش خدمت باشي
۹۱	۲۷- څلورويشتم شهرکي؛	۶۵	څانگړي نديم يا د پاچاه مصاحب
۹۱	د احمدشاه ودانې	۶۶	خواجه سرايشي
۹۳	۲۸- پينځه ويشتم شهرکي؛	۶۶	مير اخو ريشي گري
۹۳	د احمدشاه پر مهال د افغانستان نښان	۶۷	خزانه داري
۹۷	۲۹- څلورمه برخه؛	۶۷	داروغه گي، اختيار خانگه او...
۹۷	د احمدشاه پوځي تيارسې	۶۸	ضبط بيگي گري
۹۹	۳۰- شپږويشتم شهرکي؛	۶۹	سلاکاره غونډه
۹۹	لومړي يون (۱۱۶۱) من کال	۶۹	په ولايتونو کې
۹۹	د کابل، پېښور، سندهو ملتان نيول	۷۲	۲۳- شلم شهرکي؛
۹۹	د لاهور جگړه	۷۲	د احمدشاه پوځي جوړښتونه؛
۹۹	د «سرهند» جگړه	۷۲	پوځي څانگې
۱۰۶	۳۱- اووه ويشتم شهرکي؛	۷۲	نظام دفتر
۱۰۶	دويم يون (۱۱۶۲) کال	۷۳	سيورسات چې
۱۰۶	د سيالکوټ، اورنگ آباد، کوچرات و سپر سرور نيول	۷۴	قورخانه (وسله تون)
۱۰۸	۳۲- اته ويشتم شهرکي؛	۷۵	۲۴- يو ويشتم شهرکي؛
۱۰۸	د رېيم يون (۱۱۶۳) کال	۷۵	اوردو
۱۰۸	د هرات نيول، شمال و سهيل...	۷۶	پوځي سرتېري
۱۰۸	د بلخ، بدخشان و بلوڅستان...	۷۶	سپور تولگي
۱۱۱	۳۳- نه ويشتم شهرکي؛	۷۶	پلي تولگي
۱۱۱	څلورم يون (۱۱۶۵) کال	۷۶	توب تولگي
۱۱۱	د پنجاب و کشمير نيول، ...	۷۷	لښکري جوړښتونه
۱۱۱	د ملتان، سندهو اندوس د...	۷۷	لښکري جوړښتونه
۱۱۳	۳۴- دېرشم شهرکي؛	۸۰	د اوردو شمېر
۱۱۳	پينځم يون (۱۱۶۶) کال	۸۱	د اوردو تنخواي

مخ	عنوان
۱۱۳	د نېشاپور جگړه
۱۱۴	۳۵- بودپرشم شهرکی:
۱۱۴	شپږم یون (۱۱۶۷-۱۱۶۸) کال
۱۱۴	د مشهد و نېشاپور نیول
۱۱۶	۳۶- دوه دپرشم شهرکی:
۱۱۶	اووم یون (۱۱۷۰) کال
۱۱۶	د پنجاب و کشمیر سمون، د دېلې نیول
۱۲۲	۳۷- درې دپرشم شهرکی:
۱۲۲	اتم یون (۱۱۷۳-۱۱۷۴) کال
۱۲۲	د بلوچستان د نایب الحکومه «نصیر خان» تنبیه، د پانیپت جگړه، د هندوستان نیول
۱۴۴	۳۸- شلوردپرشم شهرکی:
۱۴۴	نهم یون له (۱۱۷۵) تر (۱۱۷۷) کال پورې
۱۴۴	په پنجاب و هند کې د سیکانو تنبیه (د شني پانې جگړه)، کشمیر ته لښکر...
۱۴۷	۳۹- پېنځمه دپرشم شهرکی:
۱۴۷	د (۱۱۸۱) کال لښکر لورنې- د افغانستان وبخارا برید تاکنه
۱۴۸	۴۰- شپږ دپرشم شهرکی:
۱۴۸	لسم یون (۱۱۸۳) کال
۱۴۸	د خوراسان ولایت سمون
۱۵۱	۴۱- اووه دپرشم شهرکی:
۱۵۱	د احمدشاه مرینه
۱۵۱	د (۱۱۸۶) کال د رجب شلمه د جمعې شپه
۱۵۳	۴۲- اته دپرشم شهرکی:
۱۵۳	د احمدشاه غای ناستی
۱۵۵	۴۳- اخځ
۱۵۷	۴۴- د انځورونو نیولیک
۱۵۸	۴۵- وېي پانگه

د ژباړن یادښت

تاریخ د برمیال وپرمین ژوندانه پر لوري د انساني ټولنو د سرو او تودو هڅو زېږنده پایله ده.

انساني پرگنې د ژوندانه په بهیر کې د تاریخ د خوځنده ځواک په توگه ځان څرگندوي او خپل ازمېښتونه، پوهه او بریاوې له خپلو ټکرونو، تېروتنو او ماتيو سره د همدغه تاریخ له لارې خپلور اتلونکیو کولونو ته دارزښتمنو ژوند نښو په توگه یادگار پرېږدي چې هغه په سمه توگه د گاندي په ټاکلو کې گټه ترې واخلي او د ناکامې او ناڅرگندي بشپړتیا پر لوري پرله پسې گامونه گړندي کړي، په دې توگه، تاریخ د فرهنگ د پرمختلوني بهیر هنداره هم گڼلای شو. پخوا چا تاریخ ته د یوې په لړ کې ځای نه ورکاوه؛ د ټولنیز پرمختگ په بهیر کې یې د هغه ارزښت نه پېژانده او د پخوانیو انسانانو هغه زړې کیسې یې گڼلې چې یوازې یې د وزگار تیا او دمي په شېبو کې د اورېدو وړ بللې، خو ټولنیز شعور د دغه ټکي منلو ته چمتو نه و چې دوی د ژوندانه په هر گام وپړاو کې د تاریخ لارښوونو ته اړ دي او له هغه سره اړه لري.

وروسته چې د ژوندانه په بېلا، بېلو اړخونو کې انساني اند ځواک وده ومونده؛ د ژوندانه لمن وغځېده او د چاپېریال په اړه ژورې پوهې ته اړتیا رامنځته شوه؛ تاریخ هم د پام وړوگرځېد؛ ارزښت یې راڅرگند شو او تر ټاکلیو پوهنیزو آرونو لاندې یې راټولونه پیل شوه.

په ځانگړې توگه، د لرغوني یونان په ځلاندي پېر کې چې فلسفې او پوهې بازار تود شو او په هره څانگه کې پوهان راډگرته شول، تاریخ ته هم هراړخیز کار پیل او د نورو پوهنو پر لیکه ودرول شو. تاریخ ته د «هېرودوت» هاند وهڅې، لکه هندسې ته د «اکلېدوس» د اندو هڅو غوندې ارزښتناکې او اغېزناکې وې، نوموړي پوه د خپلو څېړنو په ترڅ کې تاریخ ته د بشر پوهنې د یوې سترې څانگې په توگه اړ و لاسوند وټاکلی شول. همدا اړ و لاسوند و چې تاریخ یې له زړو کیسو او اسطورو نه رابېل کړ او د یوې ځانگړې پوهې په توگه یې وپېژاند.

د منځنیو پېړیو په پای کې چې د ژوندانه مړاوې ونې بیانوي راواخیسته او بشر د

پرمختګ و بیا راژونډي کولو هڅو و تابیا ونیوه؛ تر هر څه لومړی همدا تاریخ و چې د ځلاتدې ډېوي په توګه یې د «رنسانس» مخې ته د لرغونې یونان پر لوري د منځنیو پېړیو تیاره او کاره واتهونه وروټول او د ننني نړیوال پرمختګ ارت ډګرونه یې پزانستل.

د رنسانس له پیله راپدېخوا یو ځل بیا د تاریخ فرهنگي ارزښت وځلېد او چټکه وده یې ومونده. په دې توګه، د شلمې پېړۍ ګړندی ساینسي او ټکنالوژیک پرمختګ چې د توکيزې زېږندویۍ له پلوه یې د بشري ژوندانه بڼه نوې کړه، په ناڅاپي توګه رامنځته شوی نه دی همدا تاریخ و چې څو زره کلنه انساني پوهه یې وپېیله؛ ساینس یې وزېږاوه او په پای کې بشر د دې ورشو چې سپوږمۍ ته پرتګ سر بېره د مریخ تر شا وخوا هم د ګرځېدو جوګه شي، ځکه نو به ځایه نه ده چې تاریخ «د ساینس پلار» وګڼل شي.

نن چې بشر د لاتویو پرمختګونو پر لار ولوري روان دی، تر هر بل مهاله یې تاریخ ته ژوره اړتیا لیدل کېږي، په ځانګړې توګه چې غواړي د پنځ (طبیعت) د سمون تر څنګ د خپل ژوندانه لوري، لودن ته هم له نویو مهالنیو غوښتنو سر سمه نوې بڼه ورکړي او انساني اخلاقي ارزښتونه د سپکاوي او اسکهرنې له ګرنگ وژغوري، نو ښایي تاریخ ولولي؛ پرې پوه شي او ګانده له او سمهال سره د تېر مهال د ازمیښتونو، تودو، سرو، بریو، ماتیو او تېروتنو منطقي پېوندونو له پام کې نیولو سره داسې وتړي چې بشریت پر ځان باندې د ویرونو، ناتارونو او زړه بوګنوونکیو پېښو د ازمیښت بیا راوستو ته اړ نه شي، خود سوکالی، پرم و برتم «اغلي ښار» هرو، مرو ودان کړای شي. په دې اړه افغان ولس تر هر بل چا ډېر د اغلي ښارودانۍ ته اړتیا لري، ځکه چې نن د پرمین و ویاړلي تاریخ پر لرلو سر بېره هم د نړیوال چټک پرمختګ پرواټ تر ټولو وروستی پاتې شوی او د ژوندانه په ترڅو او تیارو شپو کې شپې او ورځې تېروي.

که افغان مېړنی ولس چې پر هر ډګر یې د تورې برېښنا د دښنه غونۍ څیر کړی، یو ځل بیا خپلو پخوانیو ویاړونو او سرښندنو ته څیر شو، نو دا متره لري چې نن هم د ژوندانه په بېلا، بېلو فرهنگي، اقتصادي، ټولنيزو او سیاسي ډګرونو کې د سیالانو سیال شي او د یوه سوېن ملت په توګه لومړی له پرمختللي نړۍ سره اوږه سمه او بیا یې ترې جګه هم کړای شي. د دې سپېڅلې موخې د بشپړاوي یوه لار دا ده چې ټول دخپل ملي تاریخ رېښتیني اتلان، لوړو ژور پړاوونه او د هغوی آر لاملونه وپېژنو.

زموږ د ملي تاریخ پر هسک داسې ګڼ شمېر ځلاتد ستوري ځلېږي چې هر یوه په خپل وار د تیارو زړه څیرلی او د افغان ولس په ملتیا یې د سیاسي ژوندانه لار له ورکېدو

نه ژغورلې ده. خو په دغه لړ کې ښاغلی «احمدشاه بابا» د اوږد مهالې کرکجنې تورې شپې په گوگل کې د سوې او برم د سپېڅلي سباوون هغه روڼ لمر دی چې په خپلو وړانگو يې زرگونه کلونه وروسته بيا د برميالی «آريانا» تياره او هېر شوي گوتونه وروڼول او کنگل وېلي زړونه يې د نوي ژوندانه د پسرلنيو گلورينو شېبېو د بيا پيلولو پر لوري تاوده کړل. احمدشاه بابا د افغان ولس هغه مشر دی چې د مشرتابه درې سپېڅلي آژونه (پوهه، مينه، بلهاري) يې د سياسي ژوندانه سترې ځانگړتياوې، وې او د خپلو وياړليو هڅو تر پايه يې «د هاغه مهال له نړيوال سياسي، جغرافيايي دود او تاسره سم» يوه شېبه هم خپل هېرښنډوی ولس چې دده په لارښوونه يې بې ساري اتلولی او سرښندنې وکړې، هېر نه کړ، ځکه خو، همدومره چې احمدشاه بابا ته خپل سرسيارلی ولس گران و، ولس ته هم دی دمانيز پلار غونډې ښکارېده او د زړه له کومې يې درناوی کاوه او کوي يې.

داد هر افغان ملي دنده ده چې د احمدشاه بابا شخصيت، د هغه د منځته راتگ سياسي چاپيريال او د هغه پر لږه پسې هڅو او کړاوونو زېږنده پايلې په ژورو او هر اړخيز ډول وپېژني او د ملي يووالي د سمبول په توگه يې د گانډې له ځانگړتياوو سره سم د سياسي ژوندانه پر ډگر د لارې مشال وگني.

د احمدشاه بابا په اړه کورنيو او بهرنيو تاريخپوهانو گڼ شمېر کتابونه ليکلي چې هر يو يې پر خپل ځاي ټاکلی ارزښت لري او د لوستلو وړ دي، خو هغه کتاب چې له نن نه (۶۰) کاله پخوا د هېواد تکړه او نوميالي تاريخپوه ښاغلي ارواښاد ميرغلام محمد «غبار» د «احمدشاه بابا» په نامه ليکلي و، زما ډېر خوښ شو او پرېکړه مې وکړه چې د ټولو پښتنو او پښتو ويونکيو له پاره يې وژباړم، داد دی د لوی خدای په مرسته اوس دا کوچنی هڅه تر بشپړېدو وروسته ستاسې مخې ته اېښې، هيله ده چې په لوستويې مانيزه گټه ترې واخلي او د احمدشاه بابا د لارښې او ژورې پېژندنې په لار کې مو مرستندويه شي.

په پای کې له خپل گران ملگري افغان فرهنگ مين ښاغلي اسدالله «سایي» نه مننه کوم چې د «دانش کتاب پلورځي» په لگښت يې ددغه کتاب چاپولو ته تندي ورين او يوځل بيا يې د گران افغانستان له وياړونو سره خپله اورنۍ مينه زيات کړه.

د ودان افغانستان په هيله

«دریخ»

تله، ۱۳۷۷ کال

د ليکوال سریزه

افغان احمدشاه «بابا» پر (۱۲۳۵ سپوږمیز = ۱۷۲۳ زېږدي) کال په هرات ښار کې وزېږېد، د (۱۱۶۰ - لس پرشوال = ۱۷۴۷ زېږد اکتوبر) په کندهار ښار کې د افغانستان پر پاچاهۍ وټاکل شو او د (۱۱۸۶ س پر رجب = ۱۷۷۳ زېږ سپتامبر) په توبه غر کې له نړۍ نه لاړ.

د افغانستان د ملت په سياسي ژوندانه کې د احمدشاه بابا اندونو او کړنو ارزښتمن اغېز لاره، د دې د هېواد د تاريخي بهيرې له سترو نومياليو څخه دې چې د ژوندانه او هڅو زده کړه يې د هر افغان ملي دنده گڼل کېږي.

د احمدشاه ارزښت سر بېره پر دې چې يو افغان پاچاه و، له دغه اړخه ډېر غوره دې چې دې تر دوو پېړيو ويجاړتيا او د افغانستان تر سياسي شننې (د افغانستان د تيموريانو د دولت تر ړنگېدو او پر لسمه هجري پېړۍ د بخارا، پارس و هند د واکمنو په لاسونو د هېواد وېش) وروسته د څواکمن دولت بنسټ اېښوونکی او د افغانستان د پخوانۍ لوړتيا نوي کونونکی دي.

تر احمدشاه وړاندې په کندهار و هرات کې د هوتکيانو او ابداليانو نومياليو هم د افغانستان خپلواکي څلولې او هم هوتکيانو د پارس هېواد نيولی، خودوی په کورنيو چارو کې د ټول هېواد د سياسي ادارې پر يووالي بريالي شوي نه دي. خو احمدشاه

هماغومره چې د پوځي بریوله پلوه ستر افغان پاچاه دی، تر دې لاهرد هغو خدمتونو لا امله چې د افغانستان د ملي او سیاسي یووالي په لار کې یې وکړل: د درناوي وړگنل کېږي، نو دا به یوه نیمگړ تیاوي چې د احمدشاه هېوادوال د هغه د ژوندانه تاریخ د عباسي خلیفه القاهر یا پرانسوي څلورم هانزي تر ژوند پېښو لږ وپېژني، هغه هم پر داسې مهال چې گران هېواد د افغانستان د زلمي او پوه پاچاه اعلیحضرت محمد ظاهر شاه اطال الله بقاء ه د پوهې او ادب پالنې تر سیوري لاندې د پرمختگ خواته شي.

د ۱۳۱۷ لمریز کتال پر مني د کندهار ولایت نایب الحکومه او پوځي کوماندان والا حضرت «سردار محمد داود خان» د احمدشاه بابا د غزلونو دېوان «چې تر اوسه د لاسی لیکنو په بڼه و» د چاپولو تابیا وکړه او ماته یې وویل چې د هاغه لوی پاچاه ژوند پېښې د هغه د شعرونو د دېوان د سریزې په توگه ولیکم.

سره له دې چې روغ نه وو، بیا مې هم د دې سکالو د ارزښت له مخې زړه ونیو او په بې وزلی کې مې هغه څه چې کړای شول؛ بشپړ کړل.

دا چې د دغه کتاب پرېروالي «څلوربرخي، اته دېرش څپرکي» د غزلي دېوان په سریزه کې د هغه د راوستو مخه نیوه نو د «احمدشاه بابا» په نامه د یوه ځانگړي کتاب په توگه چاپ و خپراوي ته وسپارل شو. ^(۱)

په پای کې د دغه ټکي یادول بهې گټې نه دي چې د دغه کتاب په لیکلو کې زما له دود سره سم د هغو کتابونو او اخځونو چې نوم یې اخلم، لومړی ځل په لمن لیک کې د لیکوال نوم، کتاب، چاپځی، د چاپ نېټه او د مخونو شمېر راوړل کېږي او تر هغې وروسته د مخ یا متن په لمنلیک کې یوازې د لیکوال یا کتاب د نامه په یادولو بسنه کېږي.

د ۱۳۱۷ ژمی - کندهار ښار

میر غلام محمد «غبار»

(۱) د احمدشاه آرغلیز دېوان د ښاغلي لیکوال عبدالحي خان حبيبي په بشپړه سریزه پر ۱۳۱۹ کال په کابل کې چاپ شو، ما چې مخکې د دغه کتاب نیولېک دوي ته وړکړی او نوموړي هم د احمدشاه د زوکړې د نېټې، ځای، منگ، پلازناستي، ودانیو، نښان، اداري جوړښت او داسې نورو څښتنې برخې او سرلیکونه د لوي احمدشاه «د سریزې په (وسط) مخونو کې ځایولي وو نو دا چې تر اوسه دغه کتاب چاپ شوی نه و، دغو اخځونو ته یې هم نفرته کړې نه وه، که نه دوی تل په خپلو لیکنو کې هرو، مرو د سرچینو او اخځونو یادنه کوي، نو درانه همکار د دغه کتاب د چاپېدو په ترڅ کې پر ماته ښکار وکړ چې اقتباس ته یې نفرته وکړم. هماغسې چې هغه ورور دنبا وله مخې دالار ښوونه وکړه، زه یې هم د وجدان له مخې په پلي کولو راو شوم. «لیکوال»

لومړی برخه

لومړی خپرکی

د احمدشاه نسب

احمدشاه د زمان خان زوی د دولت خان لمسی د سدوزیو له کوچني ونډ څخه دی چې د افغانستان د پښتنو د قبیلوي وېش له مخې د سرینو ابدالیو د لویې خانګې اړوند دی. دلته د دغه ونډیز وېش سپړنه چې لومړی یې د کورنیو له نومونو نه سرچینه اخیستی او بیا قبیلې پرې نومول شوي چې هرې یوې خورې او سترې خانګې موندلې او په دې توګه یې د ملي هوالي درنګېدو او د ویجاړتیا لار برابره کړې، سمدلاسه یې ګټې اوله دې څېړنې نه بهر ده.

خو د احمدشاه د نسب په اړه: یو شمېر لیکوالو چې غوښتي یې دي د پښتنو د نسب پوهنې په اړه د وغږېږي، هېښنده دروغجنې شجرې یې لیکلي، لکه یو چې د احمدشاه د نسب په اړه وایي: هغه د زمان زوی، د دولت زوی، د سرمست زوی، د شیرخان زوی، د

خواجه خضر زوی، د سدوزوی، د عمرزوی، د معروف زوی، د بهلول زوی، د کانه زوی، د بامی زوی، د حبیب زوی، د پویل زوی، د زیرک زوی، د عیسی زوی، د ابدال زوی، د ترین زوی، د بنرخبون زوی، د سرین زوی، د قیس «عبدالرشید» زوی دی. (۱)

دا وروستی د حضرت محمد (ص) هممهالی بولي چې په حجاز کې یې د اسلام دین ومانه او اوسني خو مهلیونه پښتانه یې له کوله دي.

بل پر دې هم نه سههري: د قیس عبدالرشید پلار پر پلار شمهري او پر شپږ د پرشم هغه یې ملک ساوول ته رسوي. (۲)

ځینې لا د دغو شجرود نومونو او گنود تاکنې په اړه هم یوه خوله نه دی، خو نومونه یې له یوه ځایه لرې کړي او په بل کې یې ورډهر کړي دي. (۳)

کهدای شي چې په دې اړه زمور د لیکوالو غلو او مبالغې بهرنې لیکوال هم تهریوستي وي، لکه بناغلی «رهورتي» (۴) چې دغو کیسو ته غور نیولی او په هغه ځای کې چې ددې شجرې د نومیالیو نومونه اخلي، د «سدوخان» (د سدوزیو مشرنیکه) د زوکړې نېټه د نواب حافظ محبت خان د «تذکره الملوک» و «ریاض المحبة» نومیو کتابونو پر بنسټ (۹۶۵) سپورمیز کال ښيي او «ملک زیرک» د افغانستان د پاچاه شاه رخ (۸۰۷-۸۵۰ سپورمیز) هممهالی گڼي، دی په خپله اټکلوي چې ملک «ابدال» (د ابدالي پښتنو لوی نیکه) د بنرخبون لمسی د افغانستان شاهنشاه «سلطان محمود غزنوي ۳۸۷-۴۲۱ سپورمیز» هممهالی و او دغه اساطیری بنرخبون هم د لومړۍ هجري پېړۍ په وروستی نیمايي کې د ثقفي حجاج هممهالی گڼي.

خو د دغو گروهو دروغجنوالی د سم انډیو پر وړاندې څرگند دی، ځکه چې که د دغو

(۱) کتلی شن: «حیات افغاني» تاریخ، د محمد حیات خان لیکنه، د لاهور چاپ ۱۸۶۵ زېږدي کال، ۱۷-۱۱۹ مخونه.

(۲) کتلی شن: «خورشید جهان» تاریخ، د شیرمحمد خان گنډاپوري لیکنه، د لاهور چاپ ۱۸۹۴ زېږدي کال، ۱۷-۱۷۸ مخونه.

(۳) کتلی شن: «تاریخ سلطاني» د سلطان محمد خان خالص لیکنه، د بیبي چاپ ۱۲۹۸ سپورمیز کال، ۵۲-۶۸ مخونه، همداراز «خصایل السعاده» د محمد سعادت خان لیکنه، د لکنه چاپ ۱۸۸۵ زېږدي کال، ۴۵-۱۴۶ مخونه.

(۴) کتلی شن: د پښتو ژبې د وېي پوهې او غونډ له پوهې سریزه، د ملتان د کمپشنر مرستیال لفتننټ اېچ جي رهورتي لیکنه، د کلکتې چاپ ۱۸۵۶ زېږدي.

تاریخلیکونکیو او نسپوهانو پر اند د هرو دریو پلرونو له پاره یوه پېړۍ وټاکل شي، نو چې له احمدشاه نه یې تر قیس عبدالرشید پورې شل پلرونه شمېرلي، د ټولو له پاره اووه پېړۍ کېږي، په دې توگه تر احمدشاه پورته داسې ویلي شو چې ښایې ددې کیسې اتل «قیس» به پر پنځمه هجري پېړۍ ژوند کړی وي. بیا نو دا خپلاسې شجره له خپلو ټولو هغو خانگو او پانو سره چې ورپورې نښلولې یې دي له ولیو او جررونه د باد مخې ته دغورځولوده.

زموږ د دارنگه تاریخونو نیمگړتیا پر دغه کیسه بز آره نه لري، ستره نیمگړتیا داده چې د میاشتو او کلونو او تاریخي او جغرافیایي نښو په ټاکنه کې پرینوونې، گډونې او ناپامې شوي چې دا دواړه د تاریخپوهنې له کلکو او څرگندو بنسټونو څخه گڼل کېږي.

په هر ډول، بهرته د خبرې پیل ته راگرځو او وایو چې احمدشاه د زمان خان زوی او د دولت خان لمسی دی چې د پښتنو ابدالیو د سدوزیو پر خانگه پورې اړ لري.

دویم خپرکی

د احمد شاه نیکه

د احمد شاه نیکه «د دولت خان» د دوولسمې هجري پېړۍ په پېل کې د کندهار د ابدالیانو مشر و. هاغه مهال د افغانستان ملي مشران د هېواد په ختیځو، لویدیځو او شمالي سېمو کې په رېښتیني مانا د ملت واکمن وو او د پارس، هند ووزیکو حکومتونو هم ددوی یو ډول کورنی خپلواکی ته درناوي لاره، تر دې چې د هغوي واکمنو ددغو مشرانو له منځګړتیا پرته له افغاني ملت سره اړیکې نه لرل، سلطان محمد خرګندوي چې: پارسي واکمنو تل د کندهار د ماليې راټولو په اړه له افغاني مشرانو سره اړیکې ساتل. (۱)

ښکاره ده چې د مشرانو د واک د پرديو واکمنو نه خوښېده خودا یې از مېلې وه چې له همدغه ډول چلند پرته یې په افغانستان ته ورته هېواد کې سیاسي اغېز له گواښ سره مخامخېدونکی دي، ځکه چې افغانانو لږ موده وړاندې خپلواک تیموري دولت بایللی او د خپل سیاسي واک د بیا گټلو په لټه کې وو.

د هند بابري دولت له دغه امله درون تاوان وگاله او د یوسفزیو (۲) د زړورو

(۱) سلطاني، ۶۴ مخ

(۲) د «فرشته» تاریخ لیکوال «محمد قاسم» د جلال الدین اکبر د پیر د پېښر په پای کې د یوسفزیو افغانانو پر وړاندې د هغه د پوځي تاوانونو یادونه کوي، لکه د سوات و باجوړ په جګړو کې چې د هغه د وژل شویو شمېر اته زره ټپي.

مشرانو، پير روښان^(۱) خوشال خان خټک^(۲) او د هغوی د وروستيو او نورو د پريدونو په لړ کې د بر ژوبل شو.

(۱) پير روښان (بايزيد) د افغان عبدالله زوی او د وزيرستان د کانيگرم اوسېدونکی دی. مور يې «بېبې» نومېده او په جلندر کې يې خپل دغه زوی وزېږاوه. روښان په کانيگرم کې د ملا پاينده تر لاس لاندې زده کړه وکړه او چې زلمی شو سمرکند ته لاړ او بېرته د هند پر لورې راستون شو. په جلندر کې يې له افغاني لودي پېغلې «شمسې» سره واده وکړ او له ملا سليمان کالنجري سره يې ليدنې وشوې. وروسته خپل هېواد ته راغی؛ له هغه ځايه جلال آباد او نورو ختيزو سيمو ته لاړ؛ پر افغانستان باندې يې د هندي مغولو د جنګيلاک پر وړاندې هڅې پيل او په پېښور کې يې د جنګاره جهاد جنه پرته کړه. په پای کې د هغې جگړې په ترڅ کې چې د کابل له مغولي نایب الحکومه «محسن خان» سره يې د جلال آباد ختيز لورې ته په تور راغه کې وکړه، ووژل شو او په اشغر کې ښخ شو (د لسمې هجري پيړۍ پای).

پير روښان پوه سياسي مېړه و؛ په پښتو، پارسي، هندي او عربي ژبو يې ليکل کړای شول او خپلې ژوند پېښې يې په «حاننامه» نومي کتاب کې ليکلي دي. پير روښان د پوه ځانگړې مذهب بنسټ اېښوونکی و چې گروه يې پر ۹۴۹ سپوږميز کال د بر پر مختګ وکړ.

د پير روښان کول، لکه زوی يې «جلال الدين»، لمسي يې «احمداد»، کړوس يې «عبدالقادر» او کودي يې «کریم داد» تولو د هېواد د خپلواکۍ له پاره د اکبر، جهانگير، شاهجهان او نورو پر وړاندې په سرانه جگړې وکړې او پرته له «عبدالقادر» تولى له هندي بابريانو سره د جگړې پر ډگر ووژل شول، په پای کې دغه تاريخي کورنۍ د بايزيد لمسي «الله داد خان» له مړينې سره سم په «دکن» کې وپرغېده.

ملا درويزه په خپل «تذکره الابرار و الاشرار» نومي کتاب کې چې پر ۱۰۲۱ لمريز کال ليکل شوی، ددې کورنۍ په اړه لنډې خبرو کړکېښ ليکنې کړي، کتلی شئ: د پېښور چاپ تذکره الابرار ۱۳۰۹ کال، ۱۳۷، ۱۵۹، ۲۱۳ مخونه. د پير روښان د مذهبي تگلارې د پېژندلو له پاره «دېستان مذاهب» کتاب ۱۲۹۲ سپوږميز کال د بېبې چاپ ۲۳۵-۲۴۷ مخونه کتلی شئ، دا کتاب د يوولسمې هجري پيړۍ په دويم نيمايي کې ليکل شوی او چکاري چې ليکوال يې يې کرکې او فيلسوف وولي سړی و. نوموړی کتاب د هند په چاپخونو کې څو ځله چاپ شوی، په ځانگړې توگه هغه چې دنو لکشيز، لکنهو او کانپور په چاپخونو کې چاپ شوی، د ليکوال نوم پرې نه شته او يوازې د «نامه نگار» پلنوم پرې ليدل کېږي. د نو لکشور، کانپور د ۱۹۰۴ کال چاپ کتلی شئ، خود بېبې د ۱۲۹۲ کال په چاپ کې يې ليکوال د کشميری «ميرزا محسن فانی» په نامه ياد شوي، سرجان ملکم هم څو ځايه دا نوم يادوي خو په جنګاره توگه دا نوم ناپېژندل شوی دی.

شمس الدين سامي وايي د «دېستان مذاهب» ليکوال د زرتشتي دين گروهمن مريد (د زرتشتي دين پوه اولز وايي لاريود-ژباړن) و چې اکبر پاچاه پر مهال مسلمان شوی او دا کتاب يې د هغه پادشاه په نامه ليکلی دی. کتلی شئ: قاموس الاعلام، داستامبول چاپ ۱۳۱۶ لمريز کال، شپږم ټوک م. ه. ب توکي. د آر کتاب له لوستې هم د سامي وينا رښتيني کېږي، په دې مانا چې ليکوال يې تر نورو دينونو او مذهبونو په زرتشتي دين بڼه شپږ پوهېږي او د کتاب په پيل کې تر نورو دينونو غوره او پراخه شپوهه پرې ليکي، همدا راز د مريد ځينې شعرونه يې را اخيستي او د خپل تېر ليکنې دود په توپير د شاعر نوم په درناوي نه يادوي، همدا لاسوند رايښي چې د کتاب ليکوال په خپله «مريد» نومېده، والله اعلم بالصواب، خو سامي تېر وځي چې وايي، مريد خپل کتاب د اکبر شاه په نامه ليکلی و ځکه چې ليکوال په کتاب کې د جلال الدين اکبر د لمسي شاه جهان د مهال ځينې ليدلې او اوريدلې پېښې را اخيستي او په يوه ځای کې وايي چې «هغه پر ۱۰۳۳ کال ماشوم و» ۱۴۷ مخ، دېستان، بېبې. اکبر چې پر ۱۰۱۴ کال مړ شوی، نو ويلى شو چې دا مهال لا مريد زېږېدلی نه و، همدا راز يې د مسلمانۍ په اړه هم غوڅه خبره نه شو کړای.

(۲) خوشال خان خټک د تورې او قلم ځلوند نوميالی افغان مېړه دی (۱۰۲۲-۱۱۰۰ هجري) دغه سياسي مشر او اوبت شاعر د هند د بابري حکومت پر وړاندې د افغانستان د خپلواکۍ له پاره بهرې جگړې وکړې. په دغه لړ کې يې د «تاريخي» په جگړه کې د اورنگزېب تر څلوېښتو زرو جگړه مارو پورې وغځېل.

په پای کې افغانستان بریالی شول چې د هندوستان د یوولسمې پېړۍ دنومانده شاهنشاه اورنگزېب پر مهال له پېښوره تر اټکه خپلواکه واکمني پرېښو ودروي. پر دې واکمن په افغانستان کې دغې پېښې ته څیر او د افغانانو ترمنځ یې د بهلټانه اور تلمن وهله، په رېښتیا هم همدغه سیاست ددوي واکمني اوږده او د افغانانو ملي مشران یې مات کړل. ښایي ووايو چې د افغانانو په زرکلنو تاریخونو کې د کورني بهلټانه ترخې پېښې څرگندې او زموږ د تېرو تاریخي وپرونو آر لامل کښل کېږي ځکه موږ په ډاگه بهلټانه ته (د افغانستان ملي رنځ) وایو.

په هرډول، پارسي واکمنو په لویديزو سیمو او کندهار کې د بهلټانه اچونې له لارې ژوند کاوه. پر ۱۱۰۵ لمريز کال حسین خان صفوي د پارس پاچاه شو او څه موده وروسته یې د «گرگین» په نامه یو لېونډولی ارمني چې پر پارسیانو پورې یې دومره اړه نه لرله، د «بېگلرېگي» ترنامه لاندې د کندهار د پوځي کوماندان او نایب الحکومه په توگه وټاکه او راولیږه.

گرگین له شل زریز اوږدو سره سیمې ته راغی خو څه موده وروسته ورته څرگنده شوه چې دده خپلسری پروړاندې دوه ملي ځواکونه ولاړ دي چې یو یې د ابدالیو او بل یې د غلزيو خانگه ده. د لومړي خانگي مشر د احمدشاه نیکه «دولت خان» او دویمي هغې «میرویس خان هوتک» و.

گرگین چې د افغانانو اروا یې نه پیژنده، له حکومتي نامه او نښې سره یې ان د خوارو د پېرودلو له پاره هم ملي مشرانو ته مخ وړاړول ستوغه گڼله، له همدې امله یې پرېکړه وکړه چې په هرډول چې کېدای شي دا دواړه ځواکونه له منځه یوسي او د خپلو یرغلونو له پاره ډگر پرانيزي. گرگین دا کار پیل او هرڅنگه چې کېده، لومړی ځواک یې سملاسي وځاپه، خودویم ځواک هماغه و چې دی او دده لارښود دولت یې له منځه یووړ.

د احمدشاه نیکه «دولت خان» د کندهار ښار ختیز خواته پهنځه ویشته میله لرې په صفا ښار کې په خپله کلا کې اوسېده. پر یوه توره او غلې شپه چې په بانډو کې هېڅ غږ نه پورته کېده د گرگین سپرو کنډکونو دا کلا، کلابند او په زور یې ونېوه. دولت خان په زړورتیا گرگین ته ورغی، خود کورنی ځینې غږي یې په تهنسته بریالي او ځینې یې

و نیول شول. گرگین په بیره دولت خان او د هغه مشر زوی نظر محمد خان ووژل او شتمنی یې تالان کړه. گرگین دا کار د سدوزی دولت خان، عزت او اتل خان د کورنیو شخړو له امله «چې یو تر بله خپلوان وو» بشپړ کړ. د احمدشاه د نیکه دولت خان برخلیک همدلته پای شو، خود نوموړې پېښې نېټه څرگنده نه ده، پرته له دې چې گرگین د حسین صفوی ترمنځته راتگ (۱۱۰۵ لمریز) کال وروسته کندهار ته راغلی، کېدې شي چې د دغه چار د بشپړولو له پاره په ځنډ راخوځېدلی وي.

اتکلي ویلي شو چې دا پېښه به د ۱۱۱۵ سپوږمیز کال پر شا وخوا شوې وي. د دې پېښې تر برسرېدو وروسته د ارغستان ابدالیان چې ارته سیمه یې په لاس کې وه، وسله وال شول او له گرگین څخه یې د غچ اخیستلو له پاره د دولت خان نور زامن چې له تارا که ژغورل شوي وو؛ خپل مشران وټاکل او جگړه یې پیل کړه.

دا مهال گرگین ووېرېد: د سولې له لارې راوړاندې شو او د دولت خان د زوی «رستم خان» مشري یې په دې توگه ومنله چې د دولت خان کشر زوی «زمان خان» ده ته برمه ورو لېږل شي، رستم خان چې بله تگلار یې په پام کې وه دا غوښتنه یې ومنله، خو گرگین نه غوښتل چې هغه ته وار ورکړي، نو څلور کاله وروسته یې رستم خان په چل راوغوښت؛ بندي یې کړ او ویې واژه، کورنۍ او خپلوان یې چې د کندهار ختیز لوري ته څو میله لرې د علی آباد کاریز ته څیرمه اوسېدل د گرگین له خوا تالا او دگرشک و فراه ترمنځ د ښوراوک و بکوا سیمو ته وشړل شول.

دریم خپرکی

د احمد شاه پلار

د احمد شاه پلار «زمان خان» نوميالي سړی دی، خود تاريخ په تيارو کې يې ډېر ليد وینو. په اټکلي توگه پر ۱۱۱۵ سپوږميز کال چې پلار يې دولت خان او مشر ورور يې نظر محمد خان د گرگين په کرغسړن لاس ووژل شول او د ابداليانو مشر توب دده ورور رستم خان ته ورسېد؛ دی د برمه په ډول گرگين ته ورولېږل شو. نه پوهېږو چې دا مهال دي خو کلن و، خودا څرگنده ده چې ماشوم نه و او ښايي تر پېنځلسو کلو په پورته و، ځکه چې د افغانانو د دود له مخې تر دغه کوچنی هلک برمه نه ليرېدل کېږي.

زمان خان د گرگين له خوا «چې ددې کورنی بنسټيز ږنگول يې هيله وه» کرمان ته ولېږل شو او تر ۱۱۲۲ سپوږميز کال پورې يې هلته تر څارنې لاندې ژوند کاوه.

پر ۱۱۲۱ سپوږميز کال گرگين له خپل ټول شل زريز اوږدو سره د کندهار د غلزيود خانگي د مشر مير وېس خان هوتک له خوا ووژل شو. پارسي واکمنی د گرگين وراره «خسرو» له پېنځه ويشت زريز اوږدو سره چې د کرج و عجم له کوله و، د گرگين د وينې گټلو له پاره کندهار ته راوېږه، خسرو چې کرمان ته راغی، زمان خان يې پخلا او د ابداليانو د مشر په توگه يې کندهار ته راوست چې د هغه په مرسته د ابداليانو ملاتړ تر

لاسه کړي او د کندهار د غلزي دولت پر وړاندې يې وکاروي، ځکه چې هغه د دواړو افغاني خانگو په ترڅ کې پوه و، خو چې کندهار ته راغی، ويې ليدل چې ابداليو د گرگين تر وژل کېدو وروسته «عبدالله خان ابدالی» له ملتانه راغونښتی او مشري يې ورسپارلې، نو اړ شو چې د عبدالله خان مشري ومني. زمان خان هم له عبدالله خان سره د ليدنې په ترڅ کې يې له دې چې پخوانی زړه بدی په پام کې ونيسي، د هغه مشر توب ومانه، په دې توگه دواړه کورنی چې له کلو راهيسې يې تر منځ د بېمنې وه سمدلاسه روغې ته ورسېدې. د دوي د بېمنې لامل دا و چې د زمان خان پلار «دولت خان» د عبدالله خان له پلار «حيات سلطان خان» څخه د ابداليو مشري نهولې او هغه يې له خپل کاهاله سره د ملتان تگ ته اړ يوستی و، سلطان محمد دا پېښې په ځير سپړلې دي.

په کندهار کې خسرو د خپل تره (گرگين) په برخليک اخته او ترڅو جگړو وروسته پر ۱۱۲۳ لمريز کال له خپل ټول اوږدو سره د افغانانو له تورې تېر شو.

د ابداليانو مشر عبدالله خان چې له غلزي دولت سره نه جوړېدونکی و له لويې ډلې سره له کندهاره فراه ته وخوځېد، زمان خان هم له دغه سيال مشر سره بدرگه شو، عبدالله خان له فراه څخه هرات ته لاړ او زمان خان هم ورسره و.

عبدالله خان هم ځانته څه وپل او غوښتل يې چې دويم ميرويس شي. د هرات پارسي واکمن «عباس قلي شاملو» د پخواني واک ساتنې له پاره، عبدالله خان له خپل زوی «اسدالله خان» سره بندي کړ، خو افغانانو چې د پردیو د وړکونې ژمنه يې کړې وه، هور يې وانه وښت او د «آزاد خان ابدالی» په مشرۍ يې جگړې ته وروانگل. د پارس حکومت د دې له پاره چې د هرات څخه د کندهار غونډې نه شي، عباس قلي لري او جعفر قلي استاجلو^(۱) يې پر ځای وټاکه. د همدغه کړکېچ په ترڅ کې عبدالله خان ابدالی له زندانه وتښتېد او ژر تر ژره يې د وينا وو او منځگړيو په مرسته د هرات او اسفزار ټول ابداليان د پردیو د شپږو له پاره د ځان مله او پر هرات يې بريد وکړ.

پارسيان وپريدلي وو؛ د تاريخ ليکونکیو د څرگندونو له مخې يې توپونو د افغانانو د وښتلو پر ځای د خپلو سپرو کړنې وښتلې^(۲) په هر ډول، پایله څرگنده وه؛ پارسيان برمه او ووژل شول او د هرات افغاني حکومت د عبدالله خان ابدالی په مشرۍ

(۱) به تورکي څانگه ده چې د صفريانو پر مهال يې گڼ شمېر وگړيو په اوږدو کې دننه لرله. «ژباړن»
(۲) تاريخ عمومي، د ميرزا عباس اقبال خان پارسي ليکنه، دويم چاپ، تهران ۱۳۰۵ لمريز ۱۹۴ مخ.

د ۱۱۲۹ سپوږميز کال د روژې پر ۲۶ نيټه منځته راغی، عبدالله خان پر له پسې، فراه ونيو؛ د فتح علي تورکمن تر مشرۍ لاندې رالهيډل شوي پارسي جگړه مار يې په «کوسويه» کې وکوټل او د هرات د چارو پر سمون بوخت شو.

له بده مرغه د دې کورنۍ او د کندهار د غلزي هغې تر منځ د فراه د نيوولو پرسرد جگړې اوربل او پر ۱۱۳۲ کال د فراه په دلازم کې د عبدالله خان تکړه زوي «اسدالله خان» د ميرويس د زوی «هیر محمود» له لاسه ووژل شو او سپينيری پلار يې له کاره ولوېد.

عبدالغني خان الکوزی چې د هرات له سترو مشرانو څخه و، وليدل چې نور د سپينيری او زړه چاودې عبدالله خان له لاسه څه نه کېږي، نو د هرات نورو افغاني مشرانو ته يې د نوي مشر ټاکنې وړانديځ ورکړ او په ترڅ کې يې «زمان خان» د دغه چار له پاره وروښوو. د هرات جرگې هم په غوڅه پریکړه ومانه، په پایله کې عبدالله خان لري او د احمدشاه پلار «زمان خان» يې پرځای وټاکل شو. تر دې وروسته زمان خان د هرات د واکمن په توگه په څرگنده توگه په نوموړي ښار کې ليدل کېږي. زمان خان تر ډېره ژوندی نه و او تر دوو کلو او پېنځو مياشتو مشرۍ وروسته پر ۱۱۳۵ کال مړ شو. اټکل کېږي چې زمان خان تر شپېستو کلو پورته نه و، ځکه، دا ناشوني ده چې د هرات جرگې دې عبدالله خان د زرينيت له امله لري کړی او د هغه پرځای دی يې بل او يا کلن بودا ټاکلی وي.

خلورم خپرکی

د احمدشاه مور

افغان تاریخپوهان داسې روږدي شوي چې د بنځو په تاریخي اړه لږ غږېږي هغه هم په خانګړیو ارزښتمنو پېښو کې او یا د یو شمېر ودونو یا مړینې په اړه، ځکه نو دا دومره هیښنده نه ده چې د افغانسان د نورو بنځو غونډې، د احمدشاه د مور په اړه د خپل تاریخ په پاڼو کې څه نه مومو.

سلطان محمد همدومره لیکي چې: «احمدشاه دغه ویا له (د روضې ویا له) د ارغنداو سپند لویدیز خواته د نوي ښار د ودانولو له پاره بهدیا ته ویوسته، الکوزیو چې د ځمکې له ورکړې ډډه وکړه، احمدشاه همخپله پرېکړه پرېښووه، څه موده وروسته چې د شاه مور مړه شوه هلته یې بنځه او پرځای یې «روضه» نوم کېښوو. (۱) فیض محمد هم پر سلطان محمد پسې همدا راز لنډه څرګندونه کوي. (۲)

ښکاره ده چې له دغو ناڅرګندو لیکنو نه څه لاس ته نه راځي، خود کندهار سیمه یزې اترې د تاریخ لیکونکيو دغه بې ځایه چوپتیا ماتوي. د کندهار ښار اوسني اوسېدونکي چې پنځم او شپږم نیکونه یې د احمدشاه هممهالي وو، د احمدشاه د مور په اړه یې سینه پر سینه خبرې ساتلي او تر اوسه ورسره شته، په دې اړه د دوی خبرې اترې د منلو وړ دي ځکه چې بهرنۍ نښې یې پیاوړې ملاتړ کوي. وګړي د احمدشاه

(۱) سلطانی، ۱۴۳ مخ.

(۲) سراج التواریخ، ۳۰ مخ.

مور «زرغونه» بولي. زرغونه له آره پښتو ويی او مانا يې «شنه» ده. ډېرې افغانې ښځې په دغه نامه نومول شوي، د احمدشاه د يوه هممهالي ليکوال ليکنې، دغه سيمه ييزې اترې سمې گڼي، نوموړی ليکوال د خپل کتاب په يوه ځای کې د کرمانې شاعر «ميرزا علي اکبر» بمروډی درې بيتونه ليکلي چې په هغوی کې د احمدشاه د مور نوم «زرغانه» راغلی^(۱) کېدی شي چې وروسته د ليکنې ورته والي له امله د ليکونکي (کښاند) يا د اروپايي چاپچاريو له خوا پر «زرفانه» اوښتی وي. د احمدشاه پر وړاندې د شاعر ژوره کرکه هم څرگندونې ته اړتيا نه لري، ده خپل بيتونه د همدې کرکې تر اغېز لاندې ويلي؛ د خراساني نادرشاه د کورنۍ د واکمنۍ تر ړنگېدو وروسته او د افغان احمدشاه د لور تيا ورځې يې غندلي او د فردوسي خراساني يو بيت هم په خپل شعر کې تضمينوي.

هماغسې چې افغانان د احمدشاه مور «زرغونه انا» بولي، زوی ته يې هم «بابا» وايي او ونډ يې الکوژی گڼي «کوه» کلی چې د احمدشاه د مور هديره په کې ده، د هغې تر ژوندانه مخکې تر اوسه پورې د يو شمېر الکوژیو ټاټوبی دی، احمدشاه هم د خپلې مور هديره هماغه ځای وټاکه، له دې نه ښکاري چې مور يې الکوژی وه او د پښتنو د دود له مخې د خپل ونډ په ډير کې ښځه شوې ده.

پر گڼې وايي چې د احمدشاه مور د اوسني کندهار ښار تر ودانېدو وروسته (۱۱۷۴) مړه شوې او د دغو ويناوو له پاره کيسې هم لري، لکه وايي: احمدشاه چې د ښار د بوالونه او جگره يز بر جونه جوړ کړل، د هماغه مهال له دود سره سم يې گرد چاپېرد ژورې اوارتې کندې د وېستلو لارښوونه وکړه، زرغونې انا چې دا پرېکړه واورېده خپل زوی ته يې وويل: «د يوه افغان پاچاه له پاره شرم دی چې له دښمن نه خپله پلازمېنه د کندې په مرسته وساتي. تاته نه ښايي چې د کاله ترمنځه د دښمن راتگ اټکل کړي.» احمدشاه هم د خپلې مور ميرانې ته په درناوي، د سترې او ژورې کندې له وېستلو تېر شو او پر ځای يې کوچنی وياله چې د ښار اوبه پرې ووځي؛ وپېسته. همدا راز وايي چې:

(۱) کتلی شن: «محمل التاريخ بعد نادرية» کتاب، د ابن محمد امی ابوالحسن گلستانه نيکه، د لندن چاپ ۱۸۹۶ کال، ۱۳۵ مخ، ليکوال زلمی وچې پر ۱۱۶۹ لمريز کال له پارس نه هند ته لاړ او خپل کتاب يې پر ۱۱۹۵ سپوږميز کال په مرشد آباد کې وليکه، نوموړې اوږدېد شوي پېښې چې دده د تاريخ بنسټ پرې ولاړ دي؛ ساتلې نه دي او له مذهبي کرکې او شاعرانه اغراق سره يې گډې کړي، ځکه يې کتاب ډېرې تاريخي تېروتنې لري چې کره کتنه يې جلا ليکنه غواړي. «هراسکارمن» په هغه الماني سريزه کې چې پر دغه کتاب يې ليکلي نوموړيو ټکيو ته څېر شوی او په ترڅ کې يې نغوړولي.

په هند کې له مرهټيانو نه د احمدشاه د ماتې او تېښتې (۱۱۷۴) خبر «چې درواغو»
کندهار ته راوړسېد، وگړي د احمدشاه په تېښته او د اوږدو په څپېدو خواشيني شول.
زرغونه انا چې خبره شوه گرد چاپېر وگړيو ته يې وويل: «بزي او ماتې د تقدير پرېکړه
ده، احمد به مړ شي خو تېښتي نه!»

په هر ډول، زما موخه د دغورواياتو له راکښتونه، د هغوی د تاريخي رېښتینولۍ
منل يا نه منل نه دي، همدومر غواړم چې د احمد شاه د مور په اړه د کندهار يانو انگېرنې
راېر سپړه شي.

دا منلې شو چې د سيمه یزو روايتونو او د تاريخ ليکونکي سلطان محمد له
خرگندونو سره سم د احمدشاه مور له ۱۱۷۴ کال (د داوسني کندهار ښار ودانېدل)
وروسته، د احمدشاه تر مړينې (۱۱۸۶) لږ څه وړاندې مړه شوې، نو د مړينې نېټه يې د
۱۱۷۴ او ۱۱۸۶ (د احمدشاه د مړينې نېټه) کالو ترمنځ اټکلېږي. که داسې وگڼو چې
زرغونه انا د احمدشاه زېږېدو پر مهال (۱۱۳۵) شکل کلنه وه او د ۱۱۸۰ لمريز کال پر
شا و خوا مړه شوې نو دې پايلې ته رسېږو چې ارواښادې (۶۰) يا (۷۰) کاله ژوند
کړی، خود هغې گور چې د سلطان محمد د ناخرگندې ليکنې له مخې د ارغنداو سيند
ښي اړخ ته په «روضه» نومي ځای کې دی، يوه ساده ودانۍ ده چې داوسني ښار شمال
لويديز لوري ته د څلورو ميلو په شا و خوا کې لږې د «کوهک» غره په لمن کې جوړه
شوې. کوهک کلی له دوو سوو بهلا، بهلو الکوزيو کورنيو څخه جوړ دی. د کوهک
ځمکې کرنيزي دي خود گاونډيو کليو په توپير پرته له انگورو نور ښونه نه لري. د
کوهک کوچني غره پر سر د پخوانيو کلکو ديوالونو او برجونو نښې شته، داسې ښکاري
چې مخکې په دغه لويه سيمه کې يو کلک پوځي کوټه و. د دغه ځای کروندگرو ماته
وويل چې په لرغوني پېر کې دغه پوځي ښار د غره له څوکې د ډاگ ترمنځ پورې د يوه
اوږده ژور سوري له لارې اړيکې لاره او د جگړو په ترڅ کې اوبه له کارېز نه پورته وړل
کېدې.

د دغه روايت رېښتینواله اړنگ لري خو ما ونه کړای شو چې دغه کنډوالي په څير
وگورم او ويې څېرم. د کوهک، ناگهان او روضې ويايې د زرغوني انا د زيارت له شمالي
لوري څخه څنگ تر څنگ بهېږي او د ځمکې په پڼه ولو کې مرسته کوی.

د کلي ملا په دېره مینه د کوهک د پخوانیو باغونو په ځانگړې توگه د احمدشاه
د یادگار «شاهي باغ» یادونه کوله او خواشینی و چې نوموړی باغ چې پر (۱۲۰) جریبه
ځمکه ودان شوی او د زرغونې انا د زیارت درېو خواوو ته راچاپېرو، اوس نه شته.
د زرغونې انا زیارت یوه مربع ودانۍ ده چې پاس پر منځ یې گومبزه لیدل کېږي. د
ودانۍ سهيلي او شمالي اړخ درې، درې پرانیستې برنډې لري چې له منځنۍ خونې څخه
یې د گومبزې منځ ته لارې دي.

د اړخونو برنډې په څلور گونو خونو کې جوړې شوې (د کوټو غولی وران او وروڼه یې
په خښتو او خټو تړل شوي دي) د ودانۍ خټیز او لویډیز اړخونه له منځ نه د گومبزې پر
لوري په یوه برنډه بېل شوي (دا لارې یې نیمې په خټون دېوال تړلي دي) له ورايه د
گومبزې د بام د چندرکاری نښې ټاپی، ټاپی ښکاری خود څلي هیڅ نښه نه شته،
کهدای شي چې له آره به یې نه لاره. دا ودانۍ په پخوا خښتو جوړه شوې، سره له دې چې د
مهالپښو له امله یې خپله ټوله ښکلا بايللې خوبیا یې هم خپل کالوت ساتلی دي. د
ودانۍ په منځ کې یوه اته اړخیزه ساده گومبزه وه چې خښتې یې په گچ پټې دي: پرمخ یې
په بېلا، بېلو رنگونو ښکلي انځورونه کښل شوي او ځینې الوتي اسماني، بنفش، شنه
او نسوازي دود لري رنگونه پرې لیدل کېږي.

گومبزه په خپلو څلور گونیو پورتنیو خواوو کې څلور اوږدې کرکې لري چې هوا او
رڼا ترې راننوخې خوله څه مودې راهیسې دا دنده د گومبزې څوکې چې پرسر سوری
شوې او باد وباران ترې راننوخې پرغاړه اخیستې ده. د گور بهرنی جوړښت «چې د
گردۍ په منځ کې دی» خپله آرا او پخوانۍ بڼه اړولې او په ناشو له ته لاسونو خټې پرې
تپل شوي دي. له بده مرغه د گور د برلیک چې د تاریخي منځپانگې، نامه، ځای،
میاشتي او کال پیژندنه ترې کېږي او په داسې ځایونو کې یې شته والی ډیر ارزښت لري؛
ورک دی.

دا د کندهار په کوچني کلي «کوهک» کې د افغان احمدشاه بابا د مور زرغونې
انا زیارت چې اوس یې د کندهار سیمه یز حکومت بیا ودانول پیل کړي دي.

پېنځم څپرکی

د احمدشاه ورور

مخکې مو وویل چې زموږ په تاریخونو کې د بنڅو د نومونو او نښو لړ یادونه کېږي، ځکه نو د احمدشاه د خویندو په اړه «که لرلې یې هم» په څه نه پوهیږو، که څه هم چې داسې لاسوند راسره نه شته چې له شته والي یې سترگې پټې کړو ځکه چې ډېر لږ لیدل شوي چې یوه کورنۍ دې د زامنو د لرلو تر څنګ لوني ونه لري، خود ډېرو افغاني تاریخونو په وینا د احمدشاه ورور هماغه یې ساري «ذوالفقار خان» دی چې د هرات بې جوغي نوميالی ټولواک و. د پښتنو په ټبر لیکونو کې د احمدشاه د پلار «زمان خان» یوازې دوه زامن، ذوالفقار خان او احمدخان ښوول شوي دي. د احمدشاه مشر ورور «ذوالفقار خان» د هېواد په تاریخ کې نوميالی، هېواد پال او تکره افسرو. د هرات د ملي حکومت تر جوړېدو او د پارس د لاس تر لښېدو وروسته پر ۱۱۳۶ او ۱۱۴۲ سپوږمیزو کلو یې د هغې سیمې واکمني ونیوه او پر له پسې یې د پارس او خوراساني نادرشاه د رالېږل شویو جگړه مارو پر وړاندې جگړې وکړې، وروسته چې د کورنیو شخړو له کبله د نادر پر وړاندې د هرات په ساتنه کې یې جوکې شو، مخکې تر دې چې په خپل لاس نادر ته د هرات په سپارلو اړ شي، واک یې پرېښوو او له خپل ورور احمدشاه سره پر ۱۱۴۴ کال د خپل کورني سيال «شاه حسين» دربار ته ورغی خولته د سياسي کتنو له کبله بندي او د نادر تر راتگ پورې په زندان کې پاتې شو.

وروسته تردې چې نادر کندهار ونيو، د هغه درناوي له پلوه چې خپلو مېرنيو دېسمنانو ته يې لاره، ذوالفقار خان يې هم په درناوي ومانه او په مازندران کې يې اوسېدو ته ولسره، ځکه چې په افغانستان کې دننه د داسې نوميالي او پېژندل شوي سړي شته والي د هغه له سياسي گټو سره سمون نه لاره.

ذوالفقار خان د ۱۱۵۱ کال په پيل کې مازندران ته لاړ او څه موده وروسته مړ شو. که ذوالفقار خان د نادر تر مړينې وروسته ژوندی وای کېدای شوه چې د هغه هېواد د تاريخ اړولو لامل شوی وای.

دا چې ذوالفقار خان د احمدشاه سکنې ورور و که ميرنی، په دې اړه څه لاسوند نه شته، خو هرات و فراته د ذوالفقار خان له بېلو بونونو او له هغه نه د احمدشاه د مور او د هغې د کوچني زوي د لرې پاتې کېدو له امله، زه داسې گڼم چې ذوالفقار خان او احمدشاه ميرني وروڼه وو. د دواړو وروڼو د ژوندانه واټن هم دا وينا زياتوي، ځکه چې د پلار تر مړينې يې وروسته (۱۱۳۶ ل) احمدشاه دوه کلن ماشوم و چې ورور يې ذوالفقار خان لارښود زلمي او د هرات د واکمنۍ وړ گڼل کېده. دا مهال د ذوالفقار خان منگ د شلو او دېرشو کالو ترمنځ و ځکه چې تردې کشر د هاغه مهال له سياسي او جگړه يزي او تاسره سم د يوه لوي ولايت مشر ټاکل کېدی نه شو. د دغه الواک له منلو سره سم بنسايي په اټکلي توگه ووايو چې ذوالفقار خان به د دوولسمې لمريزې پېړۍ په پيل کې زېږېدلی وي، که د مور لومړنی زوي وي نو د مور منگ يې هاغه مهال شل کاله اټکلولاى شو او احمدشاه چې پر ۱۱۳۵ کال زېږېدلاى، نو بويه ووايو چې سربېره پر دې چې د احمدشاه مور به تر يوې پېړۍ دېر ژوند کړی وي، احمدشاه به يې هم د ژوندانه پر پنځوس کلنۍ زېږولى وي، چې داسې پېښه دېره لږ ليدل کېږي.

ابن محمد امين وايي چې د احمدشاه وراره او نايب السلطنه «لقمان خان» هند ته د احمدشاه د لومړي تگ پر مهال په کندهار کې و، او د تيمور شاه پر مهال د لقمان خان د زامنو يادونه هم کوي. ^(۱) د دغه روايت له منلو سره بويه وويل شي چې د ذوالفقار خان تر مړينې وروسته د لقمان په نامه يو زوي ترې پاتې شو چې په کندهار کې د خپل تره له دربار سره يوځای و.

(۱) مجمل، ۱۱۲، مخ ۱۵۲.

که د «شیرمحمد گندهاپوري» وینا چې کېدای شي د «محمد مهدی» لیکنې یې لیدلې وي، ډاډمنه وای^(۱) نو ویلای مو شول چې احمدشاه د «علیمردان» په نامه دویم ورور هم لاره چې په فراه کې یې د افغان و پارس په جگړه کې گډون کړی و.^(۲) خو خومره چې کتل شوي په نورو افغاني تاریخونو کې د دغه نامه او چارنښې یادونه، نه شته.

(۱) جهانگشا، ۱۶۷ مخ، د بیبي چاپ ۱۳۰۶ ل.

(۲) خورشید، ۱۵۲ مخ، بویه ووايو چې د دغه کتاب سیاسي منځپانگه ډېرې تېروتنې لری او د ډاډ ورنه دي.

شیرم خپر کی

د احمدشاه د زېږېدو ځای او نېټه

په «ملتان» کې د احمدشاه د زېږېدو خبره یوه ښکاره تېروتنه ده چې له ځینو هندوستانی لیکوالو نه اورېدل شوې او یو شمېر نورو یې پېښې کړي، لکه محمد حسن هندي چې پرته له کوم لاسوند نه خپل کتاب په یوه ځای کې وایي: «احمدشاه خطه، ملتان مین پیدا هوا... = احمدشاه د ملتان په سیمه کې زېږېدلی...» او دا دوه بیتونه هم د هغه د ټولو کېدو په اړه وایي:

چو بنسټ احمدشه نامدار به تخت خلافت بصد اعظم و شان
 ندازد بشیرم ز سال جلوس بود تا اید این خدیو جهان^(۱)

فیض محمد هم د «تاریخ احمدی» له مخې همدا کیسه لیکي چې: «د احمدشاه نیکونه د ملتان او سېدونکي وو، دی هم هلته زېږېدلی او په ماشومتوبه کې د ځینو پېښو له کبله له خپل پلار «محمد زمان» سره کندهار و له هغه ځایه هرات ته لاړ دی.»^(۲) مور پوهېږو چې دا روایتونه بې بنسټه دي او «تاریخ احمدی» د «مرأت الاشباه» په څېر یې د احمد شاه کورنۍ د ابدالیانو د پخواني مشر د حیات سلطان د زوی «عبدالله خان» له کورنۍ سره چې په ملتان کې کېوال و، گډه کړې ده. حیات سلطان چې د کندهار د

(۱) محمد حسن د احمدشاه هم مهالی و او د هغه د سلطنت په پای کې (۱۱۸۵) یې د «مرأة الاشباه» په نامه په پارسي ژبه یو کتاب ولیکه، دا کتاب وروسته په «اردو» وژباړل شو او په «اوده» ولایت کې چاپ شو، همدا چاپ کتلی ش، ۴۷ مخ.

(۲) «تاریخ احمد» د منشي عبدالکریم لیکنه ده چې د احمدشاه د لمسي «شاه شجاع» هممهالی و. دغه لیکوال په ناسمه توگه د حیات خان ابدالی زوی عبدالله خان د زمان خان پلار و د احمدشاه نیکه بللی او داسې گڼي چې احمدشاه او پلار یې له نوموړي عبدالله سره له ملتانه هرات ته تللي.

ابداليانو د خانې تر ړنگېدو وروسته پر هوولسمه لمريزه پېړۍ ملتان ته لاړ څه موده وروسته يې زوي عبدالله خان پر ۱۱۲۲ کال کندهار ته راغی او يو ځل بيا د ابداليانو د «خان» په توگه هرات ته لاړ. عبدالکريم او نورو احمدشاه د نوموړي عبدالله خان لمسی گڼلی او داسې پايله يې اخيستې چې احمدشاه په ملتان کې زېږېدلې دى. خوداسې نه ده، دا دواړه يو تر بله جلا اوسيا لې کورنۍ دي. د احمدشاه کورنۍ له پخوا راهيسې د اوسني کندهار ختيز خواته د صفا ښار د ابداليو په منځ کې اوسېده. (۱)

لکه مخکې چې وويل شول، يوازې د احمدشاه پلار زمان خان، څو کاله په کرمان کې اوسېدلی، له دې نه ښکاري چې په ملتان کې د احمدشاه د زوکړې سکالو چوره درواغ ده. په کلک اټکل سره به يې لاندې ولولئ چې احمدشاه په هرات ښار کې پر ۱۱۳۵ لمريز کال زېږېدلې دى.

تاريخپوهانو د احمدشاه د زوکړې نېټه ښوولې نه ده، د گروال «مېلسن» او «محمد حيات» وايي چې احمدشاه د تولواکېنو پر مهال (۲۳) کلن و. (۲) ښکاري چې دوى دواړه تېروتي، ځکه چې د احمدشاه پلار زمان خان پر ۱۱۳۵ لمريز کال مړ شوى دى. محمد حيات د سلطان محمد غوندي د هغه د مړينې دا نېټه سمه گڼي. (۳) که احمدشاه د تولواکېنو پر کال (۱۱۶۰ ل) (۲۳) کلن و، نو بويه چې د خپل پلار تر مړينې دوه کاله وروسته زېږېدلې وي چې دا ناشونې ده نور تاريخليکونکي چې د احمدشاه تر مړينې وروسته د هغه د منگ په اړه غږېږي، يو «علامه سيدجمال الدين افغان» او بل پېرنگى «سرجن ملکم» دى چې دا دواړه د احمدشاه مړينه پر (پنځوس) کلنى ښيي. (۴)

د احمدشاه دا منگ ټاکنه تر ډېره رېښتيني ښکاري او دا منلای شو چې احمدشاه تر پنځو کلونو خورا ډېر ژوند کړى نه دى، لومړى، ځکه چې له يوې خوا د احمدشاه د پلار زمان خان او ورور ذوالفقار خان او له بلې خوا د کورنيو سيالاتو او پارس واکمنۍ تر منځ په ټولو جگړه يزو پېښو کې، تاريخونو هيڅکله هم د احمدشاه د گېون يادونه نه ده کړې، خو په دغو جگړو کې د زمان خان او ذوالفقار خان د پوځي افسرانو او کوماندانانو

(۱) سلطاني، «د ابداليو تير» سرليک، ۵۲-۶۹ مخونه.

(۲) کتلى شن: «د افغانستان تاريخ» د گروال «مېلسن» ليکنه، دويم چاپ، لندن ۱۸۷۹ کال، د احمدشاه تر پېښو لاندې، له ۲۶۷ تر ۳۴۵ مخه.

(۳) حيات، ۱۲۷ مخ، سلطاني، ۱۰۰ مخ.

(۴) کتلى شن: «دقالبیان فی تاریخ الافغان»، د سيدجمال الدين افغان ليکنه، د مصر چاپ ۱۹۰۱ کال، ۶۹ مخ، د ملکم تاريخ، د هند چاپ ۱۸۶۷ کال، دويم ټوک، ۱۲۷ مخ.

نومونه راغلي، له دې نه زياتېرې چې دامهال (د زمان خان د مشرتابه له پيله ۱۱۳۲ کال د هرات له واکمنۍ نه د ذوالفقار خان تر لاس اخيستو [۱۱۴۳ کال] پورې) يا احمدشاه نه و او يا دومره کوچنۍ و چې د جگړې پر دگرې د گڼون ورتيا نه لرله، که نه دا ناشونې ده چې د يوه افغان مشر، زوی دې د ځوانۍ په ورځو کې د پلار په ملاتړ د کورنيو او بهرنيو د بنمناوو پر وړاندې، تورې ونه وهي او نوم يې وانه خيستل شي.

حيات افغاني وايي چې د زمان خان له مړينې او پر هرات د هغوی د سيالي کورنۍ (د عبدالله خان کورنۍ) تر واکمنېدو وروسته، د احمدشاه مور له خپل کوچني زوی (احمدخان) سره په پټه د فراه لوري ته لاړه. (۱)

د محمد حيات دا وينا چې احمدشاه يې د خپل پلار د مړينې پر مهال کوچنۍ نيسولي، د اينسا يکلوييدېا اف اسلام، له ليکنې سره چې په کندهار کې يې پر کوچنيوالي د احمدشاه بنديتوب په نښه کړی؛ سمون لري. بله دا چې احمدشاه تر خپلې مړينې درې کاله مخکې د هند په سېزون کې و اگونو او د هېواد په شمال لوېديزو سيمو کې، داس په سپرلي پر جگړو (۱۱۷۷-۱۱۸۳) بوخت و. سره له دې چې احمدشاه د تيمور و سلیمان په شېر زمان او د شاهي او جهان خان غوندې سرداران لرل، دا لري ښکاري چې په خپله په بوداتوب کې د جگړو له پاره داس په سپرلي دغه اوږده واټونه وهي، نو ښايي وويل شي چې احمدشاه له نړۍ نه د تگ پر مهال پنځوس کلن و. دا چې پلار يې له (۱۱۲۳ سپوږميز کال) نه وروسته تر مړ کېدو (۱۱۳۵ کال) پورې (۱۲ کاله) په هرات کې ونيو، راته څرگندېرې چې که احمدشاه پنځوس کاله او يا هم تر دې ډېر ژوند کړی وي، بيا م، د زېږېدو ځاي يې هرات او په کلک اټکل هرات ښار دی. اينسا يکلوييدېا اف اسلام، هم دا ټکي مني او وايي: پر ۱۷۲۲ زېږدي کال، دې کورنۍ (د احمدشاه کورنۍ) خوراسان ونيو او د مشهد پر لوري وړاندې لاړل، دامهال احمدشاه هم زېږېدلی و او ډېر وي چې: «احمدشاه چې تولواک شو، (۲۵) کلن و.»

له پورتنیو څرگندونو نه دا پايله اخلو چې احمدشاه پر (۱۱۳۵) کال په هرات کې وزېږېد: چې (۱۶) کلن شو پر (۱۱۵۰) کال يې په کندهار کې د خوراساني نادرشاه له دربار سره اړيکې وموندل: چې (۲۵) کلن شو پر (۱۱۶۰) کال په همدغه ښار کې تولواکۍ ته ورسېد، او چې يو پنځوس کلن شو، پر (۱۱۸۶) کال د کندهار په اړونده «توبه غر» کې يې له نړۍ نه سترگې پټې کړې. العلم عند الله العليم

اووم خپرکی

د احمد شاه زده کړې

احمد شاه د ژوندانه له پيله تر پايه له داسې کورنۍ، چاربريال و مهال سره اړيکې لرل چې د تورو له خربهار او د توپ و توپک له غرمبهار پرته يې بل څه نه ليدل او نه اورېدل؛ لا کوچنی و چې خپل ورور يې د عبداللّه خان ابدالي له سيالې کورنۍ او پارسيانو سره په جگړو لگبا لیده؛ له نوي زلميتابه سره سم د کندهار زندان ته ننوېستل شو؛ تر دې وروسته يې د ژوندانه شپږ کاله له نادر شاه سره په ملتيا په يانه او جگړو کې تېر کړل او بيا د ژوندانه تر پايه په هېواد چارو کې بوخت و. څرگنده ده چې د دغه راز برخليک په ترڅ کې هغه زده کړې ته وزگار نه و، خو بيا هم ليدل کېږي چې کله وزگار شوی، زده کړه يې شاته غورځولې نه ده، احمد شاه په دواړو ملي ژبو (پښتو او دري) ښه پوهېده او په پښتو يې شعرونه هم ويل. سره له دې چې د احمد شاه شعرونه ساده او تر ډېره د مينې څرگندوی دي خو بيا هم سوچه شعر دی.

احمد شاه تر بل هر څه ډېر د سياست و جگړې سره و، له هغو از مېښتونو څخه چې ده په دغو دوو څانگو کې تېر کړي، زياتېږي چې دی د ختيځ ستر پوه نوميايي او، وياړونه يې هم د عملي اړخ اړوند دي.

ډېر پرځای ويل شوي چې په ټولنه کې د سړي ارزښت د دې اړوند نه دی چې څومره پوهيږي دا ارزښت تر ډېره له دې سره تړلی چې څه غواړي او څه کړای شي.

اتم خپرکی

د احمدشاه شخصیت

ورو، ورو د تاریخونو له لیکنو او په خرگنده توگه د احمدشاه د کړنو له خرنگوالي ښکاري چې هغه د ښو اخلاقو خاوند او مذهبي لارښوونو او ملي دودونو ته ژمن سړی و. سره له دې چې ډېر کله پراخ واک پر تېري او تادا اوږي خو سره له دې احمدشاه داسې لار غوره کړه چې دنیا و منو پاچاهانو په لړ کې یې شمېر لای شو، هغه خپلو زمانو ته ویل چې سرغړوونکیو ته د غړيو غوڅونې سزا ورنه کړي او څوک پښتو ته د سر تیتولو په ډول، «لکه زموږ په ځینو گاونډیو هېوادو کې چې دود و» د رنای کولو ته پرې نه پردي. د کوپې ملاسلام کولو پر ځای یې، د سرخواته لاس جگول «لکه زموږ د نن ورځې سلام وړکول» دود کړل او له پوهانو سره یې پر ناستې او مرکه تېنګار کاوه. (۱)

احمدشاه زور سړی و؛ پر یې جوگو او کمزوریو یې زړه سوی کاوه؛ سرغړوونکي یې ښیل او د څواکمنو ظالمانو کلک او بې ډاره دښمن و. پر دیني تېنګ پلویتوب سر بېره یې ملي پلویتوب هم لاره. سره له دې چې په، ملت کې ډوگم یو د نهژدې او خواخوږی پلار غوندې و خو بهرنیو دښمنانو او سرغړوونکیو ته پر غزگر څواک ښکار بده.

احمدشاه سره او حقوق پوه سړی و، د هېچا د ښېگنې غبرگون یې نه هېراوه، دده دغه ځانگړتیا د ژوندانه تر پایه د نادرشاه دکهاله او له ده سره د نادر د هملاریو ملگرو

(۱) سلطاني، ۱۴۷ مخ.

پروراندي ليدل کښي. احمدشاه، ډار، لويي او وروستري نه کوله؛ بښونکي او لورونکي وډېر لگښتي هم ورته نه شو ويلى او ځانگړي ژوند يې پرته له هر ډول ځانښودنې په ډېره ساده گۍ کې تېر شو. د احمدشاه تگلار، تينگه، هوډمنه او نه ماتېدونکې وه؛ د ژوندانه په بهلا، بهلو پر اوونو کې يې تيسوالي، لوړوالی، بند، خپلواکي، کشرتوب او مشرتوب، وليدل؛ له هر راز سر يو او پورونو سره يې ناسته ولاړه وکړه او د نادرشاه غونډې واکمن ټولو اکېرم وماتې يې وليده.

دغه هر څه يې پر خدای ورکړي ليدواند اغېز وښيند او خوی او اخلاق يې وردرانه او پاخه کړل. د احم نه شو ويلى چې احمدشاه هيڅکله په خپله تگلار کې بښېدلى نه دي، خود کړو ډېره برخه يې د ښو اخلاقو ښکارندويي کوي، له همدې کبله ټولو افغاني تاريخ پوهانو د احمدشاه اخلاق ستايلي او ټولو افغانانو هغه د اوليا الله له ډلې گڼلى چې دا د دغه پاچاه له سترو مانيزو وياړونو څخه شمېرل کېږي، فهض محمد د عبدالکریم له خولې ليکي چې: نادرشاه به تل په غونډو کې ويل چې په گرد ايران، توران و هندوستان کې مې د احمدخان غونډې سم چارې او دښو خوږونو خاوند سړى نه دى ليدلى. (۱)

نهم خپرکی

د احمدشاه بڼه

د احمدشاه د بڼې په اړه څرگند لاسوند راسره نه شته، همدومره پوهیږو چې هغه د روغتیا او اني ځواک خاوند سړی و، دایې له تاریخي تهر ژوندانه او جگړه یزو هڅو څخه بڼه څرگندېدای شي، ځکه چې احمدشاه لرې هېوادو ته پر اس تللی؛ له څپاندو سیندونو تهر شوی او په سلگونو میله گړندي یرغلو نه یې کړي دي، د بېلگې په توگه د ۱۱۷۵ کال په جگړه یزیانه کې چې له پنجابه سره هند ته د سیک ځواکونو پر وړاندې مخکې ته، ۱۳۵ میله لار یې په دوو ورځو کې ووهله. (۱)

تاریخپوهانو د احمدشاه د بڼې په اړه څه نه دي لیکلي او د هغه خپل انځور چې غوڅ لاسوند وگڼل شي په لاس کې نه شته، یوازې په هندو پنجاب کې ځینې انځورونه موندل کېږي چې پر احمدشاه اړه لري، له هغوي څخه یو پر ۱۳۱۵ لمريز کال د کابل په خپرونو کې هم چاپ شو. (۲) د دغه انځور ریښتینوالي د منلو نه دی، خودا ترې څرگندېږي چې وگمړیو د کيسو او روايتونو له مخې د احمدشاه د بڼې او کاليو په اړه څه اند لاره. دا انځور راپیښي چې د احمدشاه کالي له تاریخي څرگندونو سره سمون لري چې په وروستیو کړینو کې به یې ولولئ له هغه نه دا اټکل کېدای شي چې دا انځور به لیر څه

(۱) سراج، ۲۶ مخ.

(۲) کالنې، ۱۳۱۵ لمريز کال - کابل مجله، د کابل چاپ، د ۴۱۲ او ۴۱۳ مخونو ترمنځ

احمدشاه ته ورته وي.

(کتلی شی: دویم انځور) دانځور په لاندې ډول دی: «احمدشاه غوښین مخ، غټې تورې سترگې، جگه پوزه، ورین تندي، توره ویره، او د شونډو د پاسه بیاتي شوي منځني بریت لرل» سره له دې چې دا انځور نیمايي دی، خو لیدونکی په دې پوهوي چې دانځور خاوند به منځونی لنډی سړی وي، په دغه انځور کې د احمدشاه کالي په لاندېني ډول ښوول شوي:

پر سر یې لویه پگړۍ او د چورمه یې چینې د پاسه یې بله راته برگه چین هم اغوستې ده چې دا ټول د هاغه مهال د افغاني لوړو پوړونو کالي وو. اوس راته ناشونې ده چې د احمدشاه د څېرې په اړه تردې ډېر څه ولیکو.

احمد شاه بابای افغان - ۱۱۳۵ - ۱۱۸۶ هـ

لسم خپرکی

د احمدشاه خواړه او اغوستن

د تاریخ په پاڼو کې هیڅ نه لیدل کېږي چې احمدشاه دې څلېلي ژوند کړی وي، خو زامنو یې چې دا راز ژوند خوښاوه نو تاریخلیکونکیو یې یادونه کړې، د بهلگې په توگه د احمدشاه زوی تیمورشاه په الماسو پسرلو شوی خول پر سراوه: پسرلو شوی امېل یې اچاوه؛ په گرانیبو مرغلرو پسرلو شوی چېن یې اغوسته او نومیالی الماس «کوه نور» یې پرېښي او فخر اچي یې پر کښن مټ تاره؛ پر اس باندې د سپرېدو پر مهال یې په غمیبو ښکلې شوې څوکی تر پښه لاندې ایښووه، او د سپرلی د اس پر سر یې هم د مرغلرو جوغه ولاړ وه. (۱) د احمدشاه لمسي «زمان شاه» هم د غمیبو خول پر سراوه چې د غمیبو څلور جوغې یې لرلې. (۲) د یوه کال په پسرلي کې چې «شاه شجاع» د سیاه سنگ په ډگر کې د کابل وسله وال سرتېري کتل، پر داسې آس سپور و چې د سپینوزرو غونډې سپین اوڅنې اولکې یې په نکریزو سرې وې؛ لکې ته یې د سوچه سرو زرو «په غمیبو ښکلې شوې» کړی وراچول شوې وه؛ او د غوړونو ترمنځ یې د پاکوتو اوزمرو د خول څلیده اوزین یې په سرو زرو پوښل شوی و چې د لمر پر وړاندې گرانبیه غمې د ستوریو

(۱) سراج، ۴۴، مخ

(۲) سراج، ۵۰، مخ

غوندي پرې ځلېدل. دا د يوه کابلي پوسل وشل کلن سپينيزي (حسين داسي) د سترگو لېدلې پېښه ده چې پر ۱۳۲۸ سپوږميز کال يې د ليکوال پلار ته ويلې وه.

خو د احمدشاه د ژوندانه ځلېلتيا په اړه له يوې خوا تاريخ څه نه وايي او له بلې خوا يې سيمه ييزو ايتونه هم ساده توپ مني. پرگني وايي چې احمدشاه پر پلازنه کېناسته او خول يې نه پر سراوه او له توکيز پلوه يې هم ژوندانه له نورو افغاني لورو پوروسره دېر توپير نه لاره، مانا دا چې په ودانۍ کې يې غالي او توشکونه غوړېدلي وو؛ اغوستن يې پگري، چين او موزي وي، او په افغاني خواړو سهېده. اوس به وگورو چې هاغه مهال د افغاني لور پور خواړه څه وو؟

محمد حيات په دې اړه د پاملرنې وړ څرگندونې کوي، هغه د جگ ابدالي پور اغوستن داسې رانيسي: تر پوندو پورې اوږده چين، اړت پرتوگ، لوی کيچه ري (۱) غټه پگري، موزي، ملابند، د ملاچاره، او پراوړه راغورنده توره. (۲) د هاغه مهال د پاچاهانو او لويانو انځورونه چې يو پر بل پسې موندل کېږي، د محمد حيات دا څرگندونې رينښتيني کوي.

همدا راز د هاغه مهال افغاني لويانو خواړه وو: پلاو، لنده او وچه غوښه، چکنې کباب، پوڅه، مستي، مېوه په ځانگړې توگه خټکي، شربت او داسې نور. (۳)

له دې نه اټکلېږي چې د احمدشاه خواړه او اغوستن ساده او له افغاني دود سره سم وو چې له پورتنيو بېلگو يې تېري نه کاوه. د نوموړيو څرگندونو د رېښتېوالي له پاره «په ځانگړې توگه د اغوستن په اړه» بل لاسوند د احمدشاه هاغه مخکې ياد شوی انځور دی.

(۱) چين ته ورته له زير نه جوړ شوی اغوستن دی چې غرنۍ شپانه يې اغوندي، (ژباړن)

(۲) حيات افغاني، ۱۳۰ مخ

(۳) حيات افغاني، ۱۳۰ مخ

یوولسم خپرکی

د احمد شاه دمه نی بوختیاوی

ښکاری چې احمد شاه پر هیڅ ډول لوبو او دمو اخته نه و. په تاریخ او سیمه یزو روایتونو کې له ښاد یو، لوبو او ان له ښکار سره د احمد شاه د مینې په اړه «چې د پاچاهانو له ژوندانه سره تړلې» څه نه شته. په تاریخ کې د احمد شاه د دربار د کارمنو په لړ کې د «میر ښکار» نوم نه دی راغلی. په کندهار کې هیڅ یو لوبغالی، چوتره او بڼه شته چې د احمد شاه مهله ځای ورته وویل شي. ده په گرده پاچاهۍ کې یوازې یوه ورځ ساز و موسیګي اورېدلې او بس. (۱)

په ربښتیا هم چې د دومره ساره ذوق خاوندان پاچاهان «که د هېوادنیو چارو د پرښت یې لامل نه و؛ لړ لیدل شوي خو ښکاري چې همدغه لامل به د احمد شاه د دمي مخه نیولې وي. تر ډېره د سلطنتي لړیو لومړني بنسټ اېښوونکي، تکړه سړي وو چې یوازې د پرله پسې هڅو په رڼا کې دغه لوړ ځای ته رسېدلي او د ژوندانه تر پایه یې د خپلو موخو له پاره له دغه کار نه لاس اخیستی نه دی. سر بېره پر دې موږ د احمد شاه یوه دمه نی بوختیا پېژنو چې هغه له هېوادنیو چارو نه د وزگارېدو په ترڅ کې د هغه شاعري ده، احمد شاه هنري غزل بول شاعر «واقف لاهوری» هم څو ورځې رابللي، وايي چې «واقف» احمد شاه ته له ورتلو سره سم لاتدیني بیت ووايه: (۲)

ندیده هیچکس ظل پیغمبر بحمد الله که ظل الله دیدم

ژباړه: (چا لیدلی سیوري نه دي د استازي شکر، شکر چې مې ولید د خدای

سیوري)

(۱) سراج، ۳۰ مخ. (۲) نگارستان فارسي، د محمد حسین آزاد لیکنه، د لاهور چاپ ۱۹۲۲، ۲۲۶.

دوولسم څپرکی

د احمدشاه د «دراني» نومولو لامل

وموويل چې احمدشاه پر لويه سدوزي کورنۍ پورې اړه لري. د افغاني تاريخپوهانو د وينا ووله مخې د دې کورنۍ بنسټ اېښوونکی «سډو» د احمدشاه شپږم نیکه و، «راورتي» وايي چې د لسمې لمريزې پيړۍ په پای کې يې ژوند کاوه، او نوم يې هم اسدالله يا سعدالله ښوول شوی وروسته د «سډو» په بڼه لنډ شوی دی، په هر ډول په يوولسمه لمريزه پيړۍ کې د سدوزي کوچني ونډ نوم ډېر نه يادېده ددغه نامه څپرېدل د احمدشاه د سلطنت له جوړېدو سره تړلي دي، خو کورنۍ او بهرنۍ تاريخپوهان تر ډېر ځايه احمدشاه ته «ابدالي» وايي چې دا د پښتنو د يوې لويې څانگې نوم دی. ابدالي نوم د دې څانگې د ډېروالي په پرته، دومره پخوانی نه دی او په تاريخونو کې تر اوومه لمريزه پيړۍ پورې نه ښکاري، خو له لومړنيو اسلامي پيړيو راهيسې د پښتنو د نورو څانگو، لکه: سوري، غوري، لودي او نورو نومونو په تاريخونو کې راغلي دي، له دې نه ښکاري چې هاغه مهال ابدالي نوم، د ود يا له تر ليه او څارنه و، او کېدی شي چې هاغه مهال د دې ډلې څانگې په څانگه يو تيرنيو نومونو پېژندل کېدې. تر دې وروسته ورو، ورور ابدالي نوم اورېدل کېږي او پر نهمه او لسمه لمريزه پيړۍ يې د تاريخ په مخونو کې په څرگنده توگه وینو.

نوخنگه په افغانستان کې ناڅاپه دغه څو سوه کلن نوم پر «دراني» واوښت او

احمدشاه سدوزی ابدالي، احمدشاه «دراني» او يا هم «دُرِ دران» ونومول شو؟ په دې اړه له تاريخپوهانو نه نغښتې او هيښنده خبرې اوږو، لکه يوبهرنی ليکوال چې د بل هغه په پښو، ليکي: د احمدشاه د خوب ليدو له امله، ابداليانو خپل نوم پر «دراني» واړاوه. ^(۱) ښکاره ده چې ددغه بې بنسټه الواک نه منل څېړنې ته اړ نه دي.

محمد حيات په دې اړه تر دې هم ډېر ليکي او وايي: د افغانستان پر پلاز. د احمدشاه ترکښاستو وروسته صابرشاه نومي روحاني سړي چې احمدشاه ډېر ښه مانه: ورته وويل چې «دُرِ دران» بل نوم غوره کړي، خو احمد د خپل تيره د نامه له په پام کې نښلولو سره «دُرِ دران» هغه غوره کړ. ^(۲) په دې مانا چې ابدالي څانگه يې «دران» او «دراني» او ځان يې «دُرِ دران» ونوماوه.

فيض محمد هم دې ته ورته، پر سلطان محمد پسي د خبره مني.

په هر ډول، ښايي وويل شي چې د «در دران» نوی نوم په هيښنده چټکي د يوې بې بنسټه ترنې له مخې پر «دُرِ دران» اوښت او په رسمي څېړنو او ديني دريځونو کې ياد شو. افغاني تاريخپوهان وايي چې احمدشاه پر خپله تاپه چې د طاوس ښه يې لرله او صراحي ته ورته وه، دغه ليکنه وکړه: «الحکم لله يا فتاح، احمد شاه در دراني» ^(۳) تر دې وروسته احمدشاه ته پر «دُرِ دران» او دراني پاچاه ويلو سرسېره ټول ابدالي تيرد «درانيو» په نامه ونومول شو.

د احمدشاه د پاچاهي پر هماغو ورځو په کورنيو ژبو او ليکنو کې د «ابدالي» پر ځای «دراني» نوم وکارول شو. ^(۴)

(۱) د ايران لنډ تاريخ، د «سرپرستي ساپکس» ليکنه، د اصفهان ژباړه او چاپ، ۷۸، نېټه يې نه شته، لومړی څنډه، کېدای شي چې «سرپرستي» دا کرښې له «مېلسن» نه زده کړې وي. ضيحا، الملت والدين وايي: دا خوب نوماندولي «چکني» ليدلی و، نه احمدشاه او ده له همدې کبله «در دران» بل نوم غوره کړ، تاج التواريخ، د امير عبدالرحمان خان ليکنه، د بېبي چاپ، ۱۳۲۳ ل کال، دوی ټوک، ۷ څپرکي، ۱۵۲ مخ.

(۲) سراج، ۱۰ مخ، سلطاني ۱۲۳ مخ.

(۳) سراج، ۱۱ مخ، سلطاني ۱۲۴ مخ.

(۴) کتلی شن: په حجاز کې د افغاني حاجيانو د ودانۍ ډېر ليک په اړه ليکنه، کابل مجله ۱۳۱۱ کال د څپرېدو دويم کال، دويمه گڼه.

ديار لسم خپرکي

د احمد شاه ماندينې او بچيان

زموږ په تاريخونو کې د احمد شاه د ماندينو شمېر د بنغو په اړه د هماغې بهځايه چوپتيا له امله، ناڅرگند دی. د زمانو په اړه يې هم نه وايي چې له يوې موره وو، که له بېلا بېلو، ځکه نو د احمد شاه د مېرمنو شمېر تاکنه ستونزور کار دی خو دا چې دی متشرع سړی و، ويل کېدای شي چې پر يوه مهال يې د بنغو شمېر تر څلورو ډېر نه و، خو دا چې څه نوميدې، له کومو کورنيو وې او څه مهال واده شوي؛ څرگنده نه ده. موږ د احمد شاه له مېرمنو څخه يوه چې شاهزی «بېگم» نومیده او د هندوستان د شاهنشاه محمدا شاه گورگاني (۱۱۳۱-۱۱۶۱) لور وه، ځکه تر نورو ښه پېژنو چې نوميالی کورنی يې وه، ددې نجلۍ موږ د «صاحبه محل» په بلنامه يادېده او د هندوستان په پلازمېنه کې يې له احمد شاه سره واده شوی دی خو دا چې احمد شاه له شاهزی بېگم نه بچيان لرل که نه؛ څرگنده نه ده، محمد حيات د احمد شاه د لومړنۍ ماندينې (د شاهزی تيمور مور) په اړه څرگندنه غږېږي، دی ليکي: احمد شاه د جلال آباد د بهسودود عريانود سردار له لور سره واده وکړ او تيمور شاه ترې وزېږېد. ^(۱) محمد حيات هډود نجلۍ نوم، پلار، او د واده نېټه نه يادوي.

دا چې احمد شاه په کوچنيوالي کې زنداني شوی؛ په ځلميتابه کې پارس ته لاړ دی

(۱) حيات، ۴۴۶ مخ

اوشهزاده تیمور هم هماغلته زیږېدلی نو بنایي دا ومنل شي چې د شهزاده له مور سره يې هم په پارس کې واده کړی دی.

دا اتهکل لري نه دی چې د احمدشاه خسر چې د جلال آباد له سیمه یزو سردارانو څخه و او د هغو افسرانو په ډله کې راتلو چې له نادرشاه سره له جلال آباد وڅییر نه د تېرېدو په ترڅ کې (۱۱۵۱ کال) رابلل شوي او په بدرگه منل شوي وو، دی هم همدا مهال په نادري اوږدو کې منل شوی او څه موده وروسته پارس ته ورسره تللی، لوري يې هماغلته له احمدشاه سره واده کړی او تیمور ترې زیږېدلی دی. د دغه اتهکل له منلو سره سم ویلای شو چې احمدشاه د سردار لور پارس ته د نادر تر ستنېدو وروسته (۱۱۴۵ کال) واده کړه او تیمور د احمدشاه د پاچاه کېدو پر مهال (۱۱۶۰ کال) لا اووه کلن شوی نه و.

د احمدشاه بله میرمن هم د عبدالکریم د وینا له مخې پېژندلی شو، نوموړی وایي چې «شاهزی سلیمان» د «شاهزی تیمور» میرنی ورور دی. دا چې سلیمان د احمدشاه دویم زوی دی، بویه وویل شي چې مور يې هم د احمدشاه دویمه ماندینه وه او کېدای شي چې په کندهار کې يې واده کړې وي ځکه چې شهزاده سلیمان په کندهار کې زیږېدلی او د احمدشاه د پاچاهۍ پر مهال مخکې تر دې چې دهند له شاهزی «بیگم» سره واده وکړی په کندهار کې پاچاه شوی و.

تر دې اخوا نه پوهیږو چې د احمدشاه نور زامن له همدغو درېیو ماندینو څخه وو که د بلې مور یا نورو میندو څخه زیږېدلي دي. د احمدشاه د لور یا لورنو په اړه هیڅ څرک نه شته، په تاریخونو کې يې د لورنو د زوکړې، نومونو او ودونو په اړه او یا هم د احمدشاه د زومانو په اړه هڅه نه مودل کېږي.

د احمدشاه زامن دا دي:

مشر زوی تیمور، دویم زوی سلیمان، سکندر، داراب و پرویز (د ابن محمد امین د وینا له مخې تر ټولو کشر). ابن محمد امین شاهزی سکندر د احمدشاه ځای ناستی او تر هغه وروسته يې د تیمور پر مهال په ناسته ولاړه کې د پاچاه همغاړی گڼلی دی. (۱)

څرگنده ده چې دا تاریخلیکونکی د سکندر د ځای ناستی په اړه تېروتنی، خو بیا هم دده وینا دا څرک لگوي چې تیمور و سکندر به له یوې او سلیمان و پرویز به له بلې مور

(۱) مجمل ۱۴۸ او ۱۵۲ مخونه.

وي، په دې توگه د نورو تاريخونو چوپتيا د دې مخنيوی نه کوي چې شهاب و داراب دې د هندوستان د پاچاه د لور زامن وگنل شي، ځکه چې اوس مور ته د احمدشاه د څلورمې ماندينې پته نه شته.

په هر ډول، تيمور د پلار له خوا د پنجاب تر نايب الحکومه توب وروسته د هرات نايب الحکومه ټاکل شوی او د خوراسان د ولايتونو د څارنې دنده يې لرله.

سره له دې چې احمدشاه د سلطنت تر پايه ځای ناستي ټاکلی نه و، خو د خپلې ناروغۍ تر کلکوالي وروسته يې ملکي او پوځي مشرانو ته تيمور په دغه نامه وروپېژاند.

توبه غر ته د احمدشاه تر تگ وروسته، سليمان هم څه مهال د کندهار د حکومت وکيل شو؛ خو سکندر د پلار د واکمنۍ په وروستيو کې د پنجاب پر نايب الحکومتوب وټاکل شو او د سپه لاسار جهان خان په ملتيا هغې سيمې ته وځوځېد، خو لا په پېښور کې و چې د احمدشاه د مړينې خبر يې واورېد او د تيمور شاه له لارښوونې سره سم کندهار ته راستون شو. (۱) پرويز هم د احمدشاه د سلطنت په وروستيو کې د کابل واکمني لرله. اود پلار تر مړينې وروسته کندهار ته وغوښتل شو (۲) خود شهاب و داراب په اړه څه ويل شوي نه دي.

(۱) مجمل-۱۵۲ مخ.

(۲) مجمل ۱۵۲ مخ.

خوار لسم خپرکی

د احمد شاه هممهالي او گاونډي پاچاهان

د احمد شاه پر مهال د افغانستان شمالي گاونډی هېواد (بخارا) د استراخاني اوزبکود يوې کورنۍ «چې د جنيديه لړۍ نومیده» په واک کې و. د دې کورنۍ لسو تنو پاچاهانو له ۱۰۰۷ تر ۱۲۰۰ هجري کال پورې واک چلولی خو په پای کې پاچاهي کورنۍ يې جوکې شوه او د دربار مشرانو په ځانگړې توگه مانغيت مغولانو د دولت واگې ونيول او په مادون النهر کې يې بلواوې پيل کړې. احمد شاه پر ۱۱۸۱ هـ کال چې وزير شاه ولي خان د اوردو کوماندان و له جيحونه په اوبستو هغوي ولړځول او پرته له جگړې يې پر خپل ځای کښول.

د بخارا د جنيديه لړۍ لاندېني مشران د احمد شاه هممهالي وو:

عبدالمومن د ناستي کال ۱۱۶۰ هـ، دويم عبدالله د ناستي کال - ۱۱۶۴ هـ. محمد رحيم (د مانغيت مغولو له لړۍ څخه) د ناستي کال ۱۱۶۷ هـ. عبدالعزيز (د جنيديه کورنۍ وروستی پاچاه) ل ۱۱۷۱ تر ۱۲۰۰ هـ پورې.

سلطان محمد او فيض محمد چې «شاه مراد» د بخارا پاچاه او د احمد شاه هممهالي گڼي، تېروڅي، «معصوم شاه مراد» د مانغيت مغولو د لړۍ لومړنی سړی دی چې د جنيديه کورنۍ پر ځای کښاست او له ۱۲۰۰ تر ۱۲۷۷ هـ کال پورې يې شپږو تنو واکمني کړې ده. شاه مراد له ۱۲۰۰ هـ کاله تر ۱۲۰۷ هـ پورې پاچاهي کړې، څکه نو

نوموړی د تیمور شاه افغان هممهالی و، نه د احمد شاه بابا. احمد شاه تر ۱۱۷۱ هـ کال پورې په پارس کې یو ټاکلی هممهالی نه لاره، ځکه چې د نادر تر مړینې وروسته دغه هېواد د خپلمنځي او په لمبو سوزېده او د تیرواکی دود په کې راژوندی شوی و. په آذربایجان کې د پښتنو غلز یو خان «آزاد» له پښخلسو زرو سرتېرو سره، په استرآباد کې «حسن خان» کاجار او په عراق کې «کریم خان زند» واکمنان وو.

له ۱۱۷۱ کال وروسته «کریم خان» د ټول هېواد پاچاه شو چې د احمد شاه تر مړینې یې هممهالی گڼل کېږي، دغه سړی دېر خوښ و چې احمد شاه پر خپل ټول ځواک سر بیره، د هغه په هېواد کې لاس ونه واوه.

خود هند دولت چې د اورنگزېب تر مړینې وروسته مخ پر ویجاړېدو و، د احمد شاه پرمهال ړنگېدو ته نېژدې شو، ځکه چې د هند پاچاهان پر بنځو او چرچو لگیا وو؛ وزیرانو او نور مشرانو لومې غځلوې او ځانگړې موخې یې غوښتې او د ولایتونو واکمنو خپل واگ تهنګاوه. د راجپوت، جتان او مرهتیان د سلطنت ړنگولو او هېواد لوټولو له پاره راپورته شوي وو، که د احمد شاه مېرانه او مرسته نه وی، هندي دولت به د مرهتیانو په لومړي یرغل راپرځېدلای و.

د احمد شاه هممهالی هندي پاچاهان دا دي:

ابوالفتح ناصرالدین محمد شاه خجسته اختر غازي پاچاه شاهجهان
۱۱۳۱-۱۱۶۱ هـ، مجاهد الدین احمد شاه د محمد شاه زوی ۱۱۶۱-۱۱۶۶ هـ - عزیزالدین دویم
محمد عالمگیر د معزالدین جهاندار شاه زوی ۱۱۶۷-۱۱۷۴ هـ - ابوالمظفر جلال الدین عالی
گهر شاه عالم غازي پاچاه ۱۱۷۴-۱۲۲۱ هـ.

دویمه برخه

پېنځلسم خپرکی

د احمدشاه ژوند لیک د هغه تر پاچاهۍ پورې

احمدشاه پر ۱۱۳۵ هـ وزېږېد او پر همدغه کال يې پلار «زمانخان» د هرات د حکومت مشر او «مر شو» مور يې احمد شاه له خان سره يوځای له هراته فراه ته بوت. (۱)

د احمدشاه مشر ورور ذوالفقار خان هم پېوراوک (د فراه او گرشک ترمنځ) ته لاړ، ځکه چې د «ملي سلا جرگې» له خوا د زمانخان پرځای د پخواني مشر عبداللّه خان ابدالي زوی، محمد خان ټاکل شوی و. نوموړي د خپلې کورنۍ تاريخي سيالۍ (د زمانخان کورنۍ) ته ښه نه کتل.

تر دې وروسته د احمدشاه په اړه څرک نه شته او د ورور ذوالفقار خان په سفرونو کې يې «د احمدشاه د کوچنيوالي له کبله» نوم نه ليدل کېږي، خو ذوالفقار خان پر ۱۱۳۶ کال د هرات مشر وټاکل شو او له پېوراوک د فراه له لارې هرات ته راغی.

دوه کاله وروسته (۱۱۳۸) جرگې دې د «باخزر» د حکومت مشر اوځای يې د

(۱) حیات، ۱۲۷ مخ

مخکې یاد شوي محمد خان ورور «الله یار خان» ته ورکې، خو له باخزر نه هرات ته د ذوالفقار خان تر لښکر ویستني وروسته، جرگې الله یار خان د فراه حکومت ته ولېږه او ذوالفقار خان یې د «مروچاک» پر حکومت وټاکه. که تر دې مهاله احمدشاه له خپلې مور سره په فراه کې و او له ذوالفقار خان سره یوځای شوی نه و، نو فراه ته د الله یار خان تر راتگ وروسته، هرو مرو له هغه ځایه وتلی او مروچاک یا بل ځای ته تللی دي.

پر هرات باندې د نادر شاه خوراساني د يرغل له گنگوسي سره سم، جرگې پر (۱۱۳۹) کال بيا له فراه نه الله یار خان راوغوښت؛ د حکومت مشري یې وټاکه او ذوالفقار خان یې د فراه حکومت ته ولېږه، خو په دې نه پوهېږو چې دا مهال احمدشاه چېرته و.

د هرات نیولو له پاره د نادر د جگړو په ترڅ کې چې له ۱۱۳۹ تر ۱۱۴۱ هـ کال پورې اوږدې شوې؛ ذوالفقار خان له فراه نه هرات ته راغی او د خپل کورني سيال الله یار خان په مرسته د نادر پر وړاندې پر جگړه بوخت شو، دلته بیا هم د احمدشاه نوم نه لیدل کېږي ځکه چې دا مهال هغه شپږ یا اووه کلن هلک و.

تر سولې او پارس ته د نادر تر ستنېدو وروسته، ذوالفقار خان پر ۱۱۴۲ کال یو ځل بیا له فراه نه هرات ته لښکر وخوځاوه چې په پای کې د جرگې په پرېکړه د هرات مشري ورکړه او الله یار خان مروچاک ته ولېږل شو. تر دې وروسته مور په څرگند ډول احمدشاه په هرات کې مومو.

د ۱۱۴۳ کال په پای کې نادر شاه له دېرشو زرو جگړه مارو سره پر هرات يرغل وکړ خو ذوالفقار خان هغه پېنځه میاشتې وساته، دا مهال ذوالفقار خان پوه شو چې د الله یار خان گوند د ښار په منځ کې د هغه د ورکولو له پاره کار کوي، ځکه جرگې ته خپله استعفا وړاندې او څرگنده یې کړه چې اوس له پارس سره جگړه روانه ده، خپله مشري پرېږدم چې کوچنی شخړه د سترورواني لامل نه شي. (۱) جرگې پخوانی مشر الله یار خان بیا وټاکه او ذوالفقار خان له خپلې کورنۍ او ورور (احمدشاه) سره له هراته وووت او فراه ته لاړ.

ذوالفقار خان په فراه کې ساتونکي افغانان د نادري جگړه مارو پر وړاندې

(۱) سلطاني، ۱۱۴ مخ

خواکمنول، خو چې د الله يار خان د ماتې او د نادر د بري غږ يې واورېد، له خپل کشر ورور احمدشاه سره پر هماغه ۱۱۴۴ کال له فراه نه کندهار ته لاړ.

احمدشاه په کندهار کې هېښنده برخليک لاره او د تقدير له غوښتنې سره سم اړو چې د خپل ژوندانه خورا تياره شېبې همدلته تېرې کړي، هماغسې چې ښايي د خپل ژوندانه پر مختلونې ورځې يې هم له هماغه ځايه پيل کړې وای.

په هر ډول، د ميرويس نيکه د کورنۍ (هوټکيان) وروستی واکمن «شاه حسين» چې د نادر په لاس د هرات له نيولو نه خبر شو او له ابدالي تيره سره يې د هغه ښه چلند وليد؛ شکمن شو او ددغې څانگې نوميالی مشر «ذوالفقار خان» يې بندي کړ، احمدشاه هم چې نهژدې لس کلن هلک و له خپل ورور سره يوځای د زندان پر وره ورننوت. تر دې وروسته د احمدشاه د ژوندانه يوه برخه د کندهار په دولتي زندان کې تېرېږي ده د زندان په انگر کې نهژدې شپږ کاله يې غږو غوره غلی ژوند لاره، تر هغې چې پر ۱۱۵۰ هـ کال، نادر شاه کندهار ښار ونيو او بنديان يې خوشې کړل، احمدشاه هم چې نهژدې شپاړس کلن زلمی و د نورو هغو په څېر له بنده راووت.

شاه حسين هم د خپلو لويو سياسي تېروتنو خوند وڅاکه. هغه د پارس د افغاني شاهنشاه «مير اشرف» چې له نادر سره پر جگړو بوخت و «ملا تر ونه کړ او چې نوموړی شاهنشاه د نادر پر وړاندې دلنېکر جوړولو او ټېنگښت له پاره کندهار ته راغی، د خپلې يوې ډلې سپرو په لاس يې د کندهار په جنوب لويديزه سيمه کې وواژه او په خپل دغه چار يې «چې د افغاني خپلمنځي شخړو درنغورۍ يوه څرگنده بېلگه ده» د هوټکي نوي دولت بنسټ ته کلک گوزار ورکړ. وروسته تر دې چې نادر شاه پر هرات باندې د يرغل له امله زور شو، شاه حسين بيا هم د دريو زرو مرستندويو سپرو له لېرولو پرته د نادر پر وړاندې د هرات له ابدالي حکومت سره بله هيڅ مرسته ونه کړه او ددغې دويمې ناوره چار له امله د هرات په ماته کې اغېزناک شو. نادر چې کندهار ته راوړاندې شو، شاه حسين يوازې او د ټولو شاه اشرف پلويو غلزيو او ابداليو مشرانو له مرستو نا هيلی و ځکه يې د نادر شاه پر وړاندې ماتې هم څرگنده وه، د ساري په توگه اشرف سلطان غلزی چې د توخيو سپرو مشر و، د کلابندۍ په ترڅ کې له شاه حسين څخه جلا او له نادر سره يوځای شو او خپل مشر ته يې دغه دروه يې د هغه د ناوره سياست تر ملاتړ غوره وگڼله.

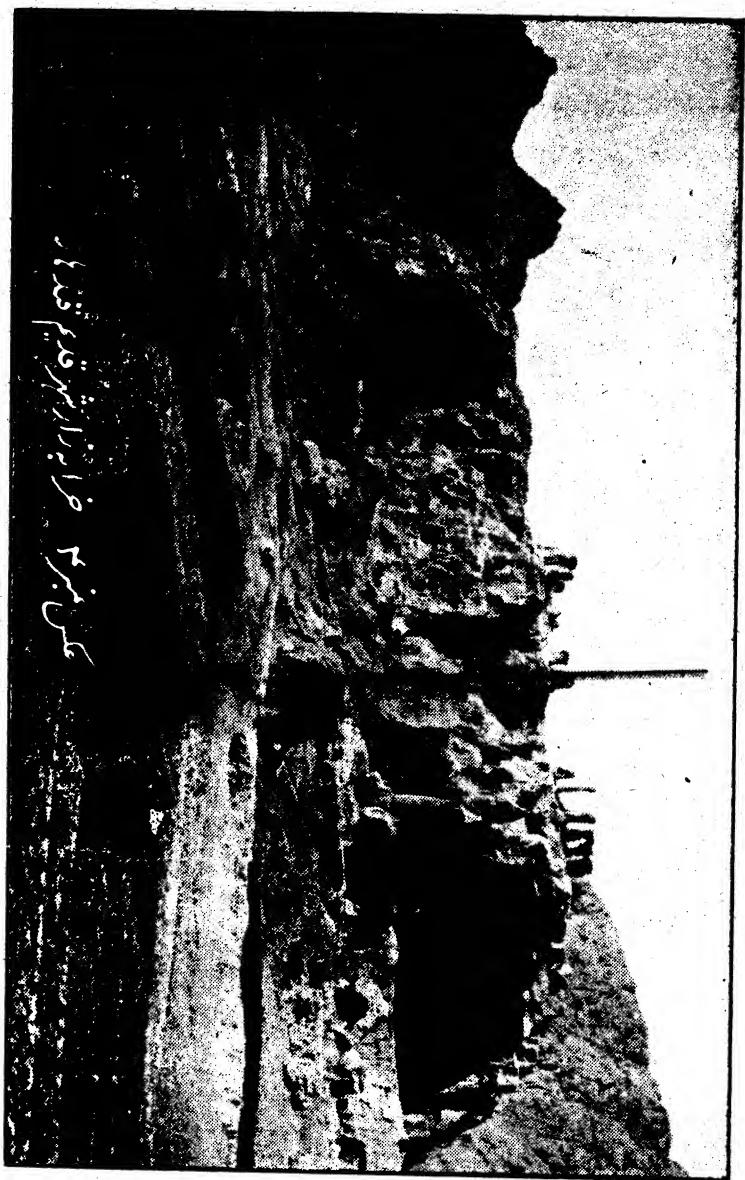
سربيره پر دې هم شاه حسين چې زور او خپلسري سړی و، په لړ شمېر سره څه د پاسه يو کال د نادر پر وړاندې وځنگېد.

نادر شاه چې د ۱۱۴۹ له ذی الحجې نه د ۱۱۵۰ تر ذی الحجې پورې د دېوالو او دگر پر جگړو بوخت و، د کندهار له زاړه ښار نه يې لويه کړۍ راجا پېره او څو ځايه يې په يوه ميلي و اتن کې کوچني پوځي کوټونه جوړ کړل چې په هر يوه کې زرساتونکي ځای پر ځای وو. د دغو کوټونو تر منځ يې هر سل گامه وروسته نور بر جونه جوړ کړل چې هر يو يې په لسو سرتېريو ساتل کېده.

نادر شاه له پلازمېنې دوه ميله لرې ختيځ خواته د يوې سترې پوځي چاوڼۍ بنسټ کېښوو؛ دېوالونه، برجونه، استوگنځۍ، جومات او څو ودانۍ يې جوړې کړې؛ د «نادر آباد» په نامه يې ونوموله، او په خپله د اوږدو له سترې برخې سره ورته راکښته شو.

نادر د سپرو کنډ کونو په بريدونو، د کلات د غلزيو، بست، گرشک، زمينداور او نور پوځي غونډونه مخکې نيولي او د شاه حسين د اړيکيو کرښې يې له هره ځايه پرې کړې وې، خو خپل اړيکي يې له هرات، خوراسان و پارس سره ټينگ وو؛ د کندهار ښار د شاتنيو غرونو لورې څوکې يې نهولې وې او د پلازمېنې منځ يې تر اور لاندې ونيو. په دې توگه ښار تر درنې مړينې ژوبلې وروسته، لاندې او د کوشو په منځ کې وژنې پيل شوې، شاه حسين له سلطنتي کورنۍ سره د غره څوکې ته چې د ښار سهيل لويديځ ته وه؛ وخت او وروستی هڅې يې پر مخ بوتلې، خو هر څه له لاسه تللي وو، په پای کې ده او کورنۍ يې ځانونه وسپارل او مازندران ته وشړل شول. نوموړی پر ۱۱۵۴ کال هماغلته په سنکيا ووژل شو.

نادر د کندهار ښار چې د هندوستان پر لار پولادين ډال و، روغ پرې نه ښوو او رنگ يې کړ. دغه کلک ښار د سربوزې د غره په ختيزه لمن کې پروت او له درېيو خواوو ژورې کندی، برجونو او دېوالونو له پوښونده ځمکې څخه بېلاوه؛ د نېغ او ستونزو غره لری له لويديز لوري ساته چې پر لوړو څوکو يې پوځي چاوڼۍ وې او په دوو دېوالونو سره پر ښار پورې نښتې. بالا حصار او سلطنتي ارگ د ښار په منځ کې لږ څه شمال خواته د يوې توپې لورې ځمکې پر سر ودان شوي وو چې پلن ډبرين بنسټونه يې لرل او «نارنج»

عکس منبر علی خرابه از شهر قدیم قم

نومېده. د نارنج د شمالي اړخ پلن دېوال د ښار له ختيز دېواله سره نښتی او پلازمېنه يې پر دوو (شمالي او سهېلي) برخو ويشله. شمالي برخه چې کوچنۍ ده د دولتي زېرمو، خانګو او پوهنې اوې له پاره وه او سهېلي برخې پر ښار پاتې پورې اړه لرله. دغره څوکې له سهېل لويديز لورې په خپلو برخونو د هېرالونو ښار څاره اوسانه چې قيتول^(۱) نومېده. نن هم د ښار دېوالونه، برخونه، نارنج او قيتول له څه پاتې دي چې په څلورم انځور کې ښودل کېږي.

وروسته تر هې چې نادر شاه کندهار ښار ونیو او رنگ يې کر، افغاني مشران يې د هغوي د هيلې سرچينه په مينه ومنل، د ستارې په توګه عبدالغني خان الکوزی يې په هرات کې د ابدالينانو د مشر په توګه وټاکه، په کندهار کې يې هم نور محمد خان غلزی د ځينو تاريخ ليکونکيو په ناسم ډول غليزايي ليکلی «د مير افغان» په بلنامه د غلزيو مشر او د خپلو بدرګه والو افغاني سرتېرو کوماندان وټاکه. همدا راز يې افغاني مشران و کارمنان د نيول شويو ولايتونو (هرات، کندهار) پر حکومتونو وټاکل، لکه: حاجي اسمعيل خان الکوزی او اشرف خان غلزی او داسې نور چې د شيندنو کلات حکومتونو او د فراه او ګرېشک سېمو ته وليدل شول.

سربېره پر دې نادر شاه ګڼ شمېر افغاني سرتېري هم په خپل اوږدو کې ومنل چې ځينې تاريخپوهان، لکه محمد مهدي او ابن محمد امين يې شمېر څلوېښت زره ليکي، خو نور د هر يې شپاړس زره نښي چې دوولس زره ابداليان او څلور زره غلزيان د افغاني مشرانو تر مشرۍ لاندې او ټول د افغاني نور محمد خان په لارښوونه د نادر په بدرګه خوځېدل، دوی ليکي چې: هغومره ډاډ چې نادر شاه پر افغاني سرتېريو لاره، پر پارسيانو يې نه لاره، افغانان هم له ده سره په نيولو کې يوځای وو او ډېره توره يې وکړه. رېښتيا داده چې د پارسي تاريخپوهانو پر ليکنو سربېره چې نادر شاه يو پوستين ګنډونکی تورکمن او يو نالوستی سړی و^(۲) هغه د خوراسان او سېدونکي، سني مذهبه او د بشپړ عقل، هود او از مېښت څښتن و. نادر شاه په خوراسان کې روزل شوی او له

(۱) په تور کې مغولي ژبه، لښکري اېډي او کورټ ته وايي. (ژباړن)

(۲) تاريخ ايران، د ميرزا حسين خان فروغي ليکنه، د پارس چاپ، ۱۳۱۸ سپوږميز کال، ۲۲۸ مخ، همدا راز تاريخ عمومي، د ميرزا عباس خان اقبال ليکنه، څلورم ټوک، ۲۱۰ مخ.

افغانی ملک محمود خان سیستانی سره یې د اړیکو په ترڅ کې پوهه تر لاسه کړې وه، نوموړي د افغاني سلطان محمود په خېبر ستره اروا لرله او غوښتل یې چې پر گرده منځنۍ اسبا واکمني ولري، ځکه یې د خنډونو پر لرې کولو پیل وکړ او تر هرڅه یې لومړی مذهب ته پام شو، په دې مانا چې مذهبي بهلتون یې د سیاسي یووالي د ماتې لامل گانه، تر هرڅه لومړی یې د پارس سلطنت ته رسېدل، د هغه هېواد د لویانو په جرگه کې د تشیع له پرېښوولو او حنفي مذهب له منلو سره اړوند کړل.

نادر شاه وکړای شول چې د افغانانو مینه راکاږي، افغانانو هم د هند په نیولو، په لویدیځ کې د تورکانو په ماتولو او د داغستان په ښکېلولو کې ونډه واخیسته، دا هماغه داستان دی چې سلطان محمد، شیرمحمد، محمد حیات او داسې نور تاریخپوهان یې لیکي.

نادر له افغانانو سره دومره نږدې و چې د پارسي افسرانو د کرکه یې راوپاروله، ابن محمد لیکي: د پارسي مشرانو په لاس د نادر د وژل کېدو یو لامل له افغانانو سره د نادر په دربار کې د هغوی سیالي وه. نادر شاه غوښتل هغه پارسي مشران چې دده له اند سره سم نه وو، له منځه یوسي، په دې اړه له افغانانو سره وغږېد، افشار او پارسي سرداران چې په پېښه وپوهېدل، د نادر پر وژلو یې لاس پورې کړ. (۱)

افغانانو هم هیڅکله نادر شاه هېر نه کړ، ان تر مړینې وروسته یې هم کور او سلطنتي کورنۍ د پارس اوږدو له لوت څخه وژغورل او د هغه ورپرونه (علي شاه او ابراهیم شاه) یې په هماغه هېواد کې د دښمنانو پر وړاندې پیاوړي کړل. دا ټکي له هغه لیک څخه چې د «قم» د بلوا گرو مشر «میر سید محمد» ابراهیم شاه ته لیکلی و او د نادر له مهاله یې تر خپل مهاله پورې له افغانانو سره د اړیکو له امله گیله کړې وه؛ ښه څرگندېږي. (۲)

احمدشاه ته راځو: نادر د کندهار تر نیولو او له وگړو سره تر پېژندگلوۍ وروسته له خپلو ټولو افغاني دښمنانو څخه یوازې «سیدال ناصري» وځاپه، دی د هوتکیانو پر مهال د پارس په جگړو کې نومیالی افغاني جرنیل و، نادر چې پر دغه سرغړ او افسر ډاډ نه شو کړای، نوروند یې کړ، همدا راز له ذوالفقار خان څخه هم چې یاد سړی و ډېر

(۱) مجمل ۱۴-۱۵ مخونه.

(۲) مجمل ۴۲ مخ.

دارېده، خودا چې هند ته يې تگ په ميخکې و، هغه ته يې تنخوا او جاگير وټاکل او په مازندران کې يې مېشت کړه، احمدشاه هم اوس مهال له وروړو سره و خو خپد او ددوي کاروان د ۱۱۵۱ کال په پيل کې د پارس خواته لاړ.

نادرشاه د هند تر نيولو، افغانستان ته تر راستنېدو، د بخارا تر تگ او د خوارزم تر نيولو وروسته پر ۱۱۵۴ کال خوراسان ولايت ته راغی، دغه ځای ته د راتلو په ترڅ کې يې د هېواد مخور له هرې خوا هرکلي ته راغلل، په دغه لړ کې يو هم افغان احمدشاه و چې له مازندرانه د نادرشاه ته راوړسېد. دا مهال احمدشاه شل کلن از مېيلي زلي و، نادرشاه دې د افسرۍ وړ و بېاله او د خپلو افغاني بدرگه والو سرته يې په ډله کې يې ومانه. نادرشاه چې د هند، بخارا او خوارزم په جگړو کې يې د افغانانو زور تيا ډېره خوښه شوې وه، تر هغې وروسته يې افغاني افسرانو او سرته يې ته ځانگړي پاملرنه کوله، د نادرشاه د دغې پاملرنې له امله احمدشاه وکړای شول چې د دندو په سمبالولو کې خپله وړتيا وښيي، خو تر اوسه لا احمدشاه يو افسر او د ټولو افغاني سرته يې کوماندان هماغه نور محمد خان غلزي گڼل کېده. احمدشاه په لنډه موده کې وکړای شول چې د خپل ښه چلند او اخلاقو له امله د افغاني سرته يې، په ځانگړي توگه د ابداليانو د ډاډ ودرناوي وړ شي. سربېره پر دې تيرني گډون او د پلار وروړو نامه هم په دې اړه اغېز لاره. بې اړنگه چې احمدشاه په داغستان و ايروان کې د نادرشاه په جگړه يزو سفرونو کې په پوره مېړانه د پوځي دندو د سرته رسولو له پاره هڅې وکړې او له دې امله يې د نادر په دربار کې غوره ځای ونيو. شير محمد خان په داغستان کې د احمدشاه د تورې يادونه کوي. (۱)

احمدشاه د نادرشاه د واکمنۍ په وروستيو کې د هغه له نومياليو او ډاډمنو افسرانو څخه و او د نادر په بدرگه والو افغاني سرته يې کې تر نور محمد خان غلزي (مير افغان) وروسته، لومړنی سړی گڼل کېده، ان تردې چې د نادرشاه د مړينې پر مهال، سربېره پر دې چې احمدشاه د ټولو افغاني ابداليو کنډکونو کوماندان و، د اوزبکو سپاره کنډکونه يې هم تر لاس لاندې وو.

احمدشاه له ۱۱۵۴ تر ۱۱۶۰ پورې شپږ کاله له نادرشاه سره په تگ راتگ کې

(۱) خورشيد، ۱۶۸ مخ.

يوځای و. ښايي دا و منو چې د هېواد مشري په اړه د احمدشاه د پوهې يوه برخه د هماغو ورځو پايله ده چې دا ټکي د دواړو لويو پاچاهانو په ځينو سياسي او پوځي چارو کې په پرتليز ډول ليدل کېږي. هغه څه چې د دغو دواړو تر منځ توپير جوړوي دا دی چې نادرشاه تر هغو ټولو ارزښتمنو خدمتونو وروسته چې د پارس له پاره يې وکړل، له بده مرغه يې د ملت په زړه کې خپل گرانښت او لويوالي د ژوندانه تر پايه ونه ساتلای شو، خو احمدشاه خپل ملت ته د څرگندو خدمتونو له امله وکړای شول چې ان تر مړينې وروسته هم خپله مینه او گرانښت د هغه په زړه کې ژوندي وساتي.

شپاړسم خپرکی

احمدشاه خنګه د افغانستان پاچاه شو؟

خرګنده شوې چې نادرشاه د ژوندانه په وروستيو کې روغتيا يې او تا بيا بلله او د ټپي ناپامۍ او پرغز په ترڅ کې يې خپل ځای ناستی زلمی زوی «ميرزا رضاقلي خان» وروند کړ، تر دې وروسته پر له پسې غمونو او يو لړ خيانتونو چې په هغه هېواد کې روان وو، دده مزاج تر پخواوه، ځکه يې د خلکو پر ځورولو پيل وکړ او په کوچنی ګناه يې لويه سزا ورکوله. وګړي د هغه له مصادرو، رېرولو او بې شمېره وژلو نه پوزې ته راغلل او وسله وال پاشون يې پيل کړ. شيروان، تېرېز و استرآباد يو پر بل پسې سرغړ او شول. دغو خوځښتونو د نادر پر غز نور هم اورنی کړ او چې له خپل آرتاتويي او پلازميني خوراسان نه تلو؛ په لار کې يې د وګړيو له کوپړيو غونډۍ جوړې کړې، سربېره پر دې يې وغوښتل چې خپل زامن نصرالله خان و امام قلي خان تر څار لاتدې نادري کلات ته ولېږي چې خلک يې د وراره ميرزا علي قلي خان غونډې، د ده پر وړاندې ونه پاروي او ورپسې لوي پارسي مشران او چارواکي چې د خپل سياست مخالف يې ګڼل؛ له منځه يوسي. نادر خپل دغه هوډ د ځانګړيو پرېکړو په غونډه کې له خپلو باوري سړيو او لويو افغاني مشرانو، لکه نورمحمد خان غلزي، احمد خان ابدالي (احمدشاه) او نورو سره چې ده ته د بڼي لاس غونډې وو؛ څرګند او غوښتل يې چې ددوي په لاس يې پلي کړي، خود نادر

پارسي دښمنان چې دارن او په کمين کې وو، له دې غونډې نه خبر او د خان له وېرې يې د هغه وژلو ته ملا وتړله. په پای کې دغه نوميالی پاچاه د ۱۱۶۰ سپوږمۍ کال د جمادى الاخر پر ۱۱ د بکشنيې پر شپه «خوشان» ته نژدې د «فتح آباد» په استوگنځي کې د محمد خان کاجار، موسی افشار، خواجه بهگ افشار، صالح قرقلوي او نورو اويا افسرانو له خوا ووژل شو. د پارس او د همد نادر د کاله او خوندېنو د لوتلو له پاره له ځايه وځوځېد، خو افغان احمدشاه د دغه خبر تر اخیستو وروسته له افغاني سپرو ټولگيو سره د نادر شاه د کاله ساتلو له پاره پوځي لارې چارې ونيوې او سمدلاسه د افغاني ځواکونو د کوماندان نور محمد خان (مير افغان) له خوا د غلزيو او اوزبکو په ټوليو پياوړی شو.

پارسیانو جگړه ونه کړه او سرسري سمون منخته راغی. سهار د نادرشاهه ماندېني له خوا احمدشاه ته د هغه د سړني ملاتړ له امله ځينې ډالی ورو لېږل شوي چې په هغو کې يوه نوميالی الماس (کوه نور) و. (۱۱)

احمدشاه چې د افغانستان له پاره يې ستر آرمان لاره، پرته له دې چې نور د پارس په کورنيو چارو کې لگيا شي، له کوماندانان نور محمد خان او ټولو افغاني ټولگيو سره د هرات له لارې کندهار ته وځوځېد، خو له بده مرغه چې د نادرشاه ماندېنه (ملکه) او

(۱۱) نن هم «کوه نور» د نړۍ له لسو پنځلسو نومياليو الماسونو څخه دی، سره له دې چې دا تېبه د تاريخ له مخې د هندوستان ده، خو تر ډېره ځايه نړۍ ته افغانانو وروپېژندلې، مانا دا چې د هند شاهنشاه علاؤالدين افغاني خلجی د ۷۰۹ کال په جگړه کې پر «مالوا» بری ووند او د هغه د نورو زېرمو په لړ کې يې «کوه نور» هم ترې واخيست، تر دې وروسته تر لسمه هجري پېړۍ پورې نوموړې تېبه د هند د افغاني پاچاهانو په لاس کې وه، وروسته چې «بابر» هندوستان ونيو، دا تېبه يې د افغان لودي پاچاهانو له خوندېنو څخه تر لاسه کړه. بابر هم خپل زوی «همايون» ته وېخېله. بابري کورنۍ دا تېبه تر دوولسمه هجري پېړۍ پورې وساتله خو د نادرشاه د يرغل له امله يې له لاسه ووته. د نادر تر مړينې وروسته کوه نور د احمدشاه لاس ته ورغی، احمدشاه ته دويمه پر زړه پورې نه و او په خوندېنه کې وساتل شو، خو د تيمورشاه ته ډېر خوښېده او پر چې مټ يې تړه. زمانشاه چې کوه نور خپل ځای ناستې ته وسپاره دروند والی يې ۳/۸/۷۹۳ قېراطه و. شاه شجاع د پره ارويا يې په لاس کوه نور وټوړه او ان چې د افغانستان پلاز و جوړه يې هم پرېښووه او په پنجاب کې استوگن و، دا ارزښتمنه تېبه ورسره وه. دا د افغانستان له شتمنيو سره د شاه شجاع پره ناپايي وه. په هر ډول، د پنجاب واکمن و نجيب سنگ د ۱۲۲۸ کال د جمادى الثاني په پيل کې له شاه شجاع نه کوه نور په سپکاوي واخيست، خو د هغه کورنۍ ته هم پاتې نه شو او د هند د نايب الحکومه «لار دالهوري» له خوا پر ۱۲۶۳ کال په لندن کې ملکي «ويکټوريا» ته ډالی شو. کوه نور په لندن کې تر بيا توونې وروسته ۱/۱۶ قېراطه پاتې او تر اوسه د بریتانيا د سلطنتي کورنۍ په گانو کې شمېرل کېږي.

بمزه
امدادشاه به یادشاهی
مراد شیرسرخ محل انتخاب

کورنی د احمدشاه تر خوځېدو وروسته له ناوړه برخلیک سره مخامخ شوې.

احمدشاه له هراته د تهرېدو په ترڅ کې هیڅ داسې ونه ښوده چې له پارسي واکمنو سره کار لري او د ۱۱۶۰ کال په رجب کې له گردو افغاني ځواکونو سره یو ځای کېننه هار ته راغی، د لارې په اوږدو کې د پخوا په څېر لوی مشري د نور محمد خان غلزي وه او ښار ته له راتگ سره سم یې نورو افغاني مشرانو ته د افغانستان له پاره د پاچاه ټاکنو وړاندې وکړ. دا ټکی چې ملي غوښتنه وه ژر ومنل شوه او سمدلاسه افغاني مشران راولبل شول او ارزښتمنه جرگه جوړه شوه. احمدشاه هڅه کړه چې تر پاچاه ټاکنه پورې، افغان پوځي ځواک چې نژدې شپاړس زره تنه وو، سره بېل نه شي.

څه موده وروسته د «شیر سرخ» په زیارت کې افغاني جرگه جوړه او پر اړوند سکالو خبرې پیل شوې. د شیر سرخ زیارت چې د نادر آباد پوځي چاوښ په منځ کې د ښار پر شمالي دېوال پورې نښتی د یوه ناپېژندل شوي روحاني سړي گوردی. خو نه پوهیږو چې هاغه مهال یې څه ډول بڼه او ودانۍ لرله، ځکه چې اوسنۍ ودانۍ یې (پېنځم انځور) یوه اته اړخیزه گومیزه ده چې د احمدشاه دلمسی (دشاه محمود ماندینه) له خوا د احمدشاه تر مړینې (۳۵) کاله وروسته، په افغاني ډول او ډېره ساده گۍ له پخوا څښتنو نه جوړه شوې ده. (۱) کېدی شي چې دا ودانۍ تر څو کلونو وروسته د نادر آباد د چاوښ یوازینی نښه وگڼل شي، ځکه چې چاوښ د اوزبیت و لمر وړانگو له امله پر دغه لنډه ځمکه د ویجاړېدو په درشل کې ده خو زیارت به درو حانیت د نامه تر سیوري لاندې ډېر؛ کلونه روغ پاتې وي.

د شیر سرخ جرگو ډېرې ورځې ونيوې او اته جرگې تر ډېرو خبرو وروسته یې پایلې شوې، ځکه چې په هغو کې د نورو جرگو په توپیر د خوښو ډېرښت په پام کې نه و او پر یوه ټکي د ټولو پرېکړې ته اړتیا وه، ټکی ارزښتمن او اندونه بېلا بېل وو ځکه نو غوڅه پرېکړه ستونزمنه وه. د جرگې لویو غړیو، لکه: «د نادر شاه د پدري گه والو افغاني ځواکونو کوماندان د پوپلزیو مشر نور محمد خان غلزي (میرافغان) د اسحق زیو مشر موسی خان، د نورزیو مشر نصر الله خان، حاجي جمال خان بارکزي او نورو د تبرنی سیالی او بېوالي له کبله د یوه بل پاچاهي منلای نه شوه، لکه نور محمد خان غلزي چې د جرگې مشر گڼل کېدلو ځان یې د شخصي او کورنی سابقې له مخې د پاچاهۍ وړ گانه، سره له دې چې د ځان ټاکنې له پاره یې ډېرې هڅې وکړې خو پاتې راغی، غونډې د هغه

(۱) پر ډېر لیک یې دغه پارسي لیکنه لوستل کوي: «بعرن و عنایت الله تعالی وقف فی سبیل الله بر مزار فیض آثار شیر سرخ، از طرف نواب مستطاب معلی القاب (والده) عصمت نشان) شهزاده کامران... گرده پده است... چهارشنبه ۱۴ ذی القعدة ۱۲۲۱»

دشمن سرخ

تريخ مزاج دد پاچاهي وړونه باله. په رېښتيا هم ښه يې ويلي هغه شوک چې پر خپلو اعصابو حکومت نه شي کړای، پر خلکو به حکومت ونه کړای شي.

هغه چا چې د جرگې په ټولو غونډو کې د ځان په اړه هيڅ ونه ويل، يو او هغه هم «احمدشاه» و خو په نهمه ناسته کې د غونډې يوه غړي د لومړي ځل له پاره احمدشاه سدوزي د ښو اخلاقو او څرگندي کار پوهې له امله د پاچاهي وړ وگانه او د هغه ټاکنې په اړه يې وړانديځ وکړ، دغه سړی د استاد لايخوار زوي صابر شاه کابلی^(۱) و چې د تصوف د لاروي په توگه د ټولو کندهار يو مشرانو د درناوي وړ و.

دده ناپېيلی وړانديځ نه يوازې دا چې د شخصي او لاجسي لامل نه شو، لایې د غونډې لوی مشران دې ته څير کړل چې احمدشاه د کوچني کورنی دی او د لويانو پر وړاندي به خپلسری واکمن نه شي، په دې توگه تر لږ څېرو وروسته د غونډې برخوالو د احمدشاه ټاکنه ومنله او په پای کې احمدشاه سدوزی د افغانستان پاچاه او د شيرسرخ ملي جرگه چې ارزښتمن تاريخي کار يې بشپړ کړی و، پای شوه. احمدشاه له جرگې نه د افغانستان د پاچاه په توگه راووت؛ د خلکو لور پښو او پېرزوينو ته يې ځواب وایه او د سرو زرو جوغې ته ورته غنم ووی يې پر سر ولاړ و. «کتلی شئ: شپيم انځور» دغه طبيعې او تاريخي جوغه، د ټاکنې په هماغه غونډه کې د احمدشاه د لومړني ټاکنې «صابر شاه» له خواد نېکمرغي په هيله د هغه د خولې پر څنډه ټومبل شوې وه، دا تاريخي پېښه د ۱۱۶۰ هـ پر شوال چې د ۱۷۴۷ له اکتوبر سره سمون لري، منځته راغله، مانا دا چې تاريخ ليکونکيو د نادر شاه وژل او د احمدشاه پلاژناستی د ۱۷۴۷ زېږدي کال په جون او اکتوبر کې ښولې او موږ پوهېږو چې د ۱۱۶۰ کال پيل (د محرم لومړی) د ۱۷۷۴ د جنوري له ۱۳ سره سمون لري، نو جون او اکتوبر مياشتې د نوموړي کال له جمادى الاخر (د نادر شاه وژل کېدو نېټه) او شوال (د احمدشاه پلاژناستی) سره سموي.

اوس به دغه (۲۵) کلن زلمی چې د پېښور لړۍ د يوه لوړو څوړ ليدلي هېواد د چارو په سر کې وټاکه؛ ووينو چې د افغانستان د هېواد و ملت له پاره يې څه ډول خدمتونه سرته رسولي دي، خودده د کړود ارزښت پېژندنې له پاره غوره گڼم چې تر احمدشاه د مخه د افغانستان پر اوتالنده رڼا واچول شي، چې د پر تلې تله د تاريخي پېښود يوې ستري اړتيا په توگه له لاسه ونه وځي.

(۱) منشي غلام حسين، سيرالمتاخرين، د لکنهو چاپ.

اولسم خپرکی

تر احمد شاه وړاندې افغانستان

افغانستان په سهيلي اسيا کې يو لوي هېواد دی. د بتليموس له «آریاکا» يا «جیحون» څخه د عمان تر سمندر، او د لرغونې «اپارتيا» له ولايتونو او «سکاستين» يا خوراسان او سيستانه د «ايندوس» تر سيند پورې غځېدلی چې د گاونډيو آریايي ملتونو په پرتله تاريخي ارزښت او لرغونوالی لري. (۱)

افغانستان د هندو اروپا څانگو د خوځېدونو منځی دی چې د سېحون و جیحون له غاړو تر اتلاتیک سمندر پورې خوځېدلي او د گاونډيو آریايي ملتونو پر ژبو، دين، سياست او صنعت يې اغېز ښیندلی او تر اسلام شو پېړۍ د مخه يې په ماورا، النهر، پارس او د هندوستان په سيمو کې لوی لاس لاره.

افغانستان يا لرغونې باختريان و اسلامي خوراسان د هندو ايران د ژبو، دين او دودونو سرچينه ده. د مسیح تر زوکړې شو پېړۍ د مخه يې پارس ته د زرتشتي دين زيری ورکړی او تر پېنځمې زېږدي پېړۍ پورې يې د يوناني او تخاري دولتونو په پېر کې د ماورا، النهر، کاشغر، ختن او هندوستان پر هېوادونو واکمني کړې.

(۱) کتلی ش: (لس تاريخي ليکنې) د «افغانستان ونگاهي په تاريخ آن» تر سر ليک لاندې د کمترین ليکنه د کابل مجلې د لومړي کال په گڼو کې، د کابل چاپ. ۱۳۱۰-۱۳۱۱ لمريز کال. همدا راز «تاريخچه» مختصر افغانستان، زما ليکنه، په لومړنۍ کابل کالنۍ کې، ۱۳۱۱ لمريز.

همداراز د اسلام په پېر کې د صفاري سامان، غزنوي سامانېاو غوري پاچاهانو له مهاله تر تیموریانو او ابدالیانو پورې پر ماورا، النهر، پارس و هندوستان په بېلابېلو، مهالونو او ځایونو کې واکمن و.

افغانستان باختري او اسلامي مدنیتونه لرل او د اویستا له مهاله یې تر یوه پورې پورې د ختیزواریایانو په تاریخ او اسطورو کې ستره ونډه ده.

د یامار، رستم، زرتشت، اویستا، بېکلي بخدي، ویشتاسب، کنهشکا، برمک، سامان، صفار، محمود و شهاب الدین نومونه د اېونصر، ابن سینا، ابوریحان، مولوي جلال الدین بلخي او په لسگونو داسې نورو له نومونو سره، همداراز له افغانستان په ځانگړې توگه له ختیزو ولايتونو، شمال او کابلستان (تر اسلام د مخه) «خه لاس ته راغلې نښې، لکه: ودانې، بوتان، انځورونه، پیسې او داسې نور، د اسلامي پېر د ودانیو نښې او گڼ شمېر صنایع، لکه: زرگنډلي انځورونه، میناتورې، خاتم کاري،^(۱) ترکاني، انځوريزې وسلې جوړونې او داسې نور د افغانستان د تېرو ویاړلیو ورځو د یادگار په توگه پاتې دي.

سربېره پر دې، افغانستان سترې تاریخي ناخوالې لیدلي، مانا دا چې لا د زرتشت و باختري دولت یوه پېرې تېره شوې نه وه چې په شپږمه مخزېږدې پېرې کې هخامنشیانو پر افغانستان راوډانگل، سره له هغې چې نومیالي «کوروش» د افغانستان د لویدیزو ساتونکیو (د سیستان سکایان) پر وړاندې خپله کورې بایلله خو په هېواد کې د هغوی پوځي او سیاسي واکمني وغځېده. دا مهال افغانستان وځپېدل او په باج مننه اړ شو خو د پارس غونډې د هخامنشي مدنیت «چې لا اوم و» تر اغېز لاندې رانه غی.

هخامنشیان د ماکیدوني سکندر «څلورمه مخزېږدې پېرې» له یرغله و تېټېدل او د افغانستان ور یې د هغوی پر مخ پرانیستی پرېښوو.

یونانیانو په دېره مړینه، ژویله هېواد ونيو، خو ژر په افغانواله کې ورنگېدل او د باختري صنایعو سرچینه او د یوه پرویال دولت بنسټ اېښوونکي شول. پر شپږمه مسیحي پېرې د افغانستان دویمه ویرجاړي پیل شوه، ساسانیانو له

(۱) هغه لرگین لوجې چې د پیل داو، هېوکیو، وښې، یالرگي په تورو بکلي شوي وي. (ژباړن).

تورکستاني تورکانو سره د افغانستان رنگولو او وېشلو تړون وتاړه؛ بدخشان او کتغن يې هغوي ته پرېښوو او مزار، مرو او هرات يې خپله واخيستل. کېدې شي چې «نوشیروان» به په دغه سياسي تېروتنه کې چې پر دې توکم يې د افغاني آريايانو هېواد ته رانويست او مرسته يې ورسره وکړه؛ گرم نه و، ځکه هاغه مهال افغاني هياتله دولت چې پر پارس يې بريدونه کول؛ لوته يې او کلکه دښمني يې ورسره کوله، په خپله يو بل دښمن گڼل کېده.

محمود غزنوي هم چې ډېر پوه او سياسي پاچاه و، داسې تېروتي دی؛ په خوراسان ولايت کې يې خوزره تورکمن شپانه پوولو ته پرېښوول. همدا تورکمن وو چې په پای کې يې دده د کول د ولت وپرخاوه او د افغانستان د شمالي ولايتونو پرنيولو سربېره يې پارس هم ونيو. تر هغې چې دوي له افغانستان وپارس سره د گډېدو په ترڅ کې روږدېدل، نوموړيو مدني هېوادو ته يې ډېر تاوان ورواړاوه.

پر افغاني تخارستان باندې د تورکانو تر واکمنېدو وروسته، چينيان هم وپارېدل او پر اوومه زېږدې پېړۍ هغه ولايت ته راننوتل. افغانستان په دغه پېر کې له بهرنيانو نه ډېر تاوانونه وليدل او له ساساني تمدنه يې چې تر ډېره يې مصنوعي بڼه لرله هم دومره گټه وانه خيسته.

همدا چې اسلام راڅرگند او عربو نيوني پيل کړې، ساساني يزدگرد د داريوش غوندي له لويديزې جبهې نه وتښتېد او عربان يې د افغانستان ترمنځ او ماوراالنهر پورې را پرېښوول، خو افغانستان د اسلام په پېر کې نوي ژوندانه ته ورننوت؛ ابو مسلم خراساني او بلخي برمکي کورنۍ د عربو سياسي رژيم واراوه؛ عربي پوهه يې پر منځ بوتله؛ پر درېيمه اسلامي پېړۍ د هرات ظاهري حکومت خپلواکي غوښتنه پيل کړه او افغاني صفاريانو په هماغه پېړۍ کې دا هيله وغځوله، ان تر دې چې د ټولو مسلمانو آريايانو د خپلواکۍ پېښه يې کېښوو. له همدغه امله يعقوب سيستاني ته «د افغانستان د اسلامي پېر رستم» ويلی شو.

تر دې وروسته د بلخ له افغاني ساماني پاچاهانو نه نهولې د قطب الدين خوارزم شاه تر پرځېدو او د مغولو تر څرگندېدو پورې، افغانستان د پرمختگ و تمدن پر لیکه لاړ او خپل بايللی لرغونی سياسي برم و مدنيت يې په نوې بڼه راژوندی کړ. همدا مهال و چې

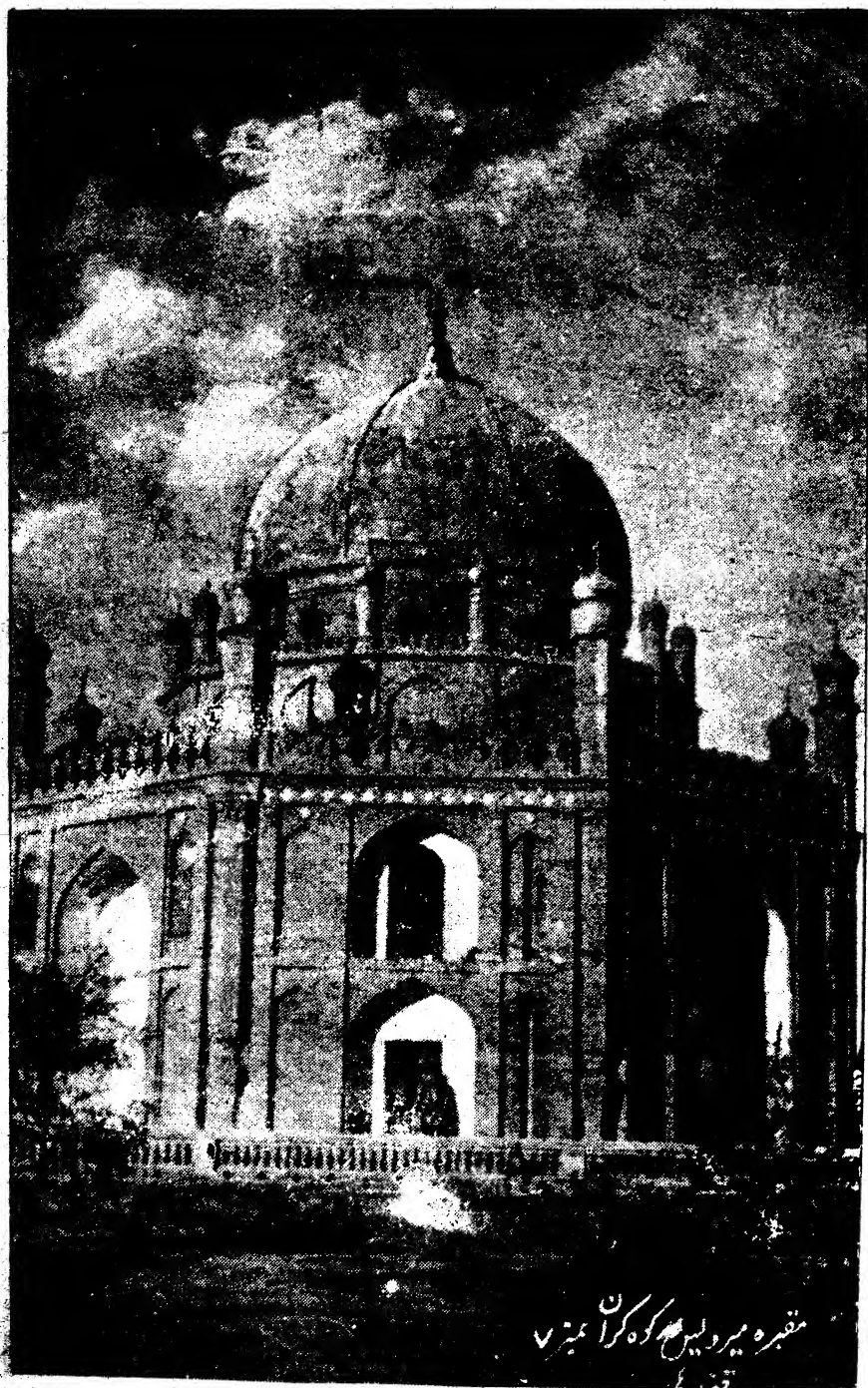
هندوستان ترڅو پېړيو پورې د افغانستان دويم سياسي، ادبي او مدني منځی شو. (۱۱)
د افغانستان درېيمه توره او د اروونکې ويجاړتيا د چنگيز (اوومه اسلامي پېړۍ)
له تاريخه پيل او د گورد تيمور (اتمه اسلامي پېړۍ) له مړينې سره پای ته رسې.

د تيمور لړۍ د خپلې وړتيا له مخې په افغانواله کې ورننگېدل او له دې خاورې او
اوبو (هېواد) سره يې زړه وتاړه. دوی د جغتايانو پر توپير په افغانستان کې پلازمېنه
جوړه کړه ځکه خو تر سلو کلو پورې افغانستان وکړای شول چې دمغولو ويجاړونې
ورغواي، خو له بده مرغه پر لسمه اسلامي پېړۍ د افغانستان څلورمه ويجاړونه پيل او
پارسي صفويانو د ماوراءالنهر له اوزبکو سره افغانستان لوتلو ته لاسونه رااوږده کړل،
دوي د افغانستان وېشلو له پاره د نوشيروان او تورکي خاقان هماغه تگلار پلي کړه خو
توپير يې دا و چې هماغه مهال يې يوځای او دا مهال يې په سيالی سره دغه کار پرمخ
بوت، همدا وه چې يوځل بيا د افغانستان ورننگېدل و وېشل پيل شول.

دا مهال بابر گورگاني ته د هند هيله ودرېده او دهند د افغاني دولت تر مات، لو
وروسته يې د هېواد ختيزې سيمې له ځان سره کړې، لکه څه رنگه چې اوزبکو او
صفويانو هم شمالي او لويديزې سيمې ټکېلې وې.

افغانان د دې څلورمې ويجاړتيا په بهير کې چې له لسمې تر دوولسمې پېړۍ پورې
اوږده شوه، وزگار کښه ناستل او د پردیود شړلو او خپلواکۍ گټلو له پاره يې ډېرې هڅې
وکړې. سره له دې چې په ختيزه جبهه کې دهند د بابرې دولت پر وړاندې د ملت بلهاريو
او جهاد پرې ونه موند، خو په لويديزې کې د پارسي صفويانو پر وړاندې ملي مشران
بريالي شول. د دغه تاريخي داستان اتل هماغه نوميالی افغان سره «ميرويس نيکه»
دی چې زوی يې «مير محمود» پارس ونيو، خولا د ميرويس نيکه» (کتلی شې: اووم
انځور، د ميرويس زيارت) او شاه محمود له مړينې څو کاله تېر شوي نه وو او
افغانستان لا په دننه کې د سياسي واکمنۍ پريووالي بريالی شوی نه و، چې د تاريخ
پانې واوښتې او نادر شاه خراساني راڅرگند شو. د نادر شاه تر مړينې وروسته يې په نېول
شويو هېوادو کې پاڅونونه او تېر مشري پيل شوه. پارسيانو تر لسو کلو پورې هېوادنی

(۱۱) کتلی شې: د کمترین نه تاريخي ليکنې. «د افغان در هندوستان» تر سرليک لاندې، د کابل مجلې د دويم
کال په گڼو کې، ۱۲-۱۳۱۱ لمريز کال.

امنیت او د سیاسي واکمنی یووالی ټینګ نه کړی شو، دا گواښ افغانستان ته ډېر مخامخ و، ځکه چې د افغانستان ملت د ونډیزو سیالیو له امله شنلی؛ د پردیو واکمنی له امله ناهیلی او کرکجن او د شتمنی له پلوه بې وزلی و، ملي مشرانو، خانانو او روحانیونو هم د ملت ډېره برخه چې پر کرهنه څاروي روزنه او څه هم په ښارونو کې په سوداګرۍ او لاسي کارونو بوخت وو، د خپلو وړو توکیزو گټو له پاره کارول. د هېواد په شمالي سیمو کې د بخارا د جنیدي واکمنو پټې سیاسي لومې غځېدلې وې؛ په لویدیزو برخو کې نادري واکمنو ځانګړې خپلواکي غوښته او په ختیځو څنډو کې هندي واکمنو یو ځل بیا له هندوستان سره د یو ځای کېدو بنسټ کېښوو.

په دغسې او تا کې افغانستان یوه څواکمن مټ، ټینګ هوډ او رانه اند ته اړ و چې دا ناخوالې لرې، ملي او سیاسي یووالی راژوندي او افغانستان یو ځل بیا د ختیځ هېوادونو پر لیکه ودروي چې په دې توګه د هیرویس نیکه نابشپړه تگلار بشپړه شي. داسې سړي احمدشاه و چې په دې ارزښتناکه شېبه کې یې ستر خدمت وکړ او خپل ځانګړی او ټولنیز ارزښت یې وځلاوه.

اتلسم خپرکی

د احمد شاه اداری وړتیا

احمد شاه چې د افغانستان د سلطنت پر پلاز کهناست، یو جگړه لیدلی او از مپیلی سیاسی سړی و، هغه په افغاني اروا او تاریخ پوه او د کورنیو شخړو له امله د ملت د ټولنیز بنسټ کمزورتیا ته غږیو.

احمد شاه پوهېده چې که د یوه هوښیار مشر تر لارښوونه لاندې ملت سره یو شي، بیا به یې نړۍ ته تاریخي برم وځلېږي، ځکه یې له یوې خوا د کورنیو شخړو د هواري «په ځانگړې توگه د ابدالیو او غلزیو کورنی لانجې ته چې میراثي بڼه یې موندلې وه» پام شو او له بلې خوا یې پر حکومت باندې د ملت د ډاډ منېدو هڅې پیل کړې. احمد شاه زیار وکینښ چې د افغانستان وگړي وپوهوي چې دوی سره وروڼه؛ په گټه او تاوان او د حکومت په چارو کې سره گډ دي، له همدغه امله یې په پلازمېنه کې د افغاني قامونو د مشرانو یوه تلپاتې جرگه جوړه او په ټولو ارزښتمنو هېوادنیو چارو کې یې له هغوی سره سلا او پوښتنه کوله.

احمد شاه به چې یو ستر کار پیل او، نو د منځه به یې دلویو افغاني قامونو په اند ځان پوهاوه او هڅه یې کوله چې هغوی په خپله پرېکړه کې راگډ کړي، په دې توگه یې د افغاني مشرانو د جرگې گډه پرېکړه تر لاسه کوله، نو هغه کارونه چې ده وکړل د ملت خوښ وو او خنډ په کې نه پېښېده. همدا راز د ملت مشران د احمد شاه ملکي کار کوونکي او پوځي چارواکي وو چې په جگړه یزو خوځښتونو کې یې د خپلو قامونو له

نیم پوڅي سر تهر يو سره د يوځای دده ملاتړ کاوه. دا هماغه دود دی چې «مېلسن» د مبالغې په بڼه «فیوډالي جوړښت» تېرواکی «گڼلی دی.

احمدشاه د افغانستان له ملت سره په داسې شېبه کې مخامخ شو چې د گروهې او دین پر یووالي سر بېره د گټو له پلوه سر بېل و خود فطرت او ملي ځانگړتیا و له پلوه دخپواکۍ، ویاړ او د اقتصادي کمزورتیا له امله د شتمنی غوښتونکي و او لایې پر زړه د هوټکې پېروښوونکي باد لگېده، ځکه نو یوه بڼه لارښود ته سترگې پر لار ښکارېده.

هر قام و ملت د هغه څه د لاس ته راوړلو له پاره چې نه یې لري چمتو وي او ور شېبې څاري. احمدشاه هم د لارښوونې دغه دنده ومنله او هماغه ور شېبې یې افغاني ټولني ته رامنځته کړې. په ربښتیا چې ده دا چارې په بڼه توگه تر سره کړای شوې.

احمدشاه له قام سره د لومړیو لیدنو په ترڅ کې د یو د از مېلې سیاست پوه غونډې چې وگړنې ځان غوښتنې دخپلې تگلارې له پاره کاروي، د افغانانو توره، ویاړ غوښتنه، خپلواکپاله، واکمني او گټه خوښونه راوپاروله او د اسلامي هېواد ساتنه، د مذهب له دښمنانو سره جگړه او له بېدایو هېوادو څخه د شتمنیو د اخیستلو ټکي یې وړاندې کړل، په دې توگه یې د ټول ملت نغښتی او ویده مانیز ځواک راوین او پر یوه لوري وڅوځاوه. (۱)

(۱) هماغه مهال افغاني ټولنه له دغو پوړونو رغېدلې وه: د آمرانو او مامورینو پوړ، د خانانو او سیمه یزو مشرانو پوړ، د روحانیونو پوړ (ملایان، شیخان، سادات) د سوداگرو پوړ، د کروندگرو پوړ، د صنعتگرو او کسبگرو پوړ، د ښو او کوچیانو پوړ او د پریوتیو پوړ (چېر اسیان، بهوزلي او نور). سره له دې چې په افغانستان کې دا پوړونه له پخوا راهیسې وو او د خپلو دندو او کارونو د بدلولو واک یې لاره خوبیا هم ډیر لږ لیدل شوی چې یو سړی دې دخپل پلار پوړ پر پردي او بل ته دې واوړي، په دوی کې تر شاهي کورنۍ او آمرانو وروسته لوړ رتبه ملکي او پوځي چارواکي لومړنۍ پوړ و او روحانیون و سیمه یز لوی خانان پر دویمه کچه سم ورسره تلل. سوداگر او عمکه وال درېیم پوړ او نور پوړونه تر هغوی ټیټ وو، خو روحانیونو په نوموړیو پوړونو کې پله ورتیا هم لرله او هغه دا چې تر ډېره شتمن او له دولتي مالیه او پوځي بېگارونه گرځېده وو. همدا راز یې هر کال له دولت نه د «مستمرې» په نامه تنخوا او له وگړیو نه «نذر» هم اخیسته؛ رسمی دریاړونو ته بلل کېدل او د کرکېلې، ویالې کېندلو او داسې نورو پر مهال د وگړیو له خوا وړیا مرسته هم ورسره کېده او دولتي چارواکيو او خانانو یې سپارښتنې په خورا درناوي منلې خو خدای ښه پوهېږي چې د وگړیو دا مرستې او وړیا کارونه په خوښه وو که په ناخوښه او یا هم دا سپارښتنې حق وې که ناحق؟

کروندگرو او ټیټ پوړونه په پرله پسې ډول د واکمنو. روحانیونو او خانانو تر بېگار لاندې گڼل کېدل. یوازې شپانه کوچیان چې ټاکلی کور یې نه لاره د بېگار له جغه لري وو، ځکه یې کلیوال او ښاري ژوند خوښ نه کړ چې پایڅوړ یې تر ننه هم لیدل کېدی.

د لویو هیلو بشپړ او ی ټولنیزه پارونه غواړي. د پیاوړي ملي ځواک جوړېدو او د پرله پسې جنگونو پیل یو ځل بیا د افغانستان ملت پټ ځواک راویني او په پای کې یې پر پرديو د افغان توکم د برم و لوړتیا گروهه غښتلې کړه.

احمدشاه تر جگړو او بریو وروسته په نیول شویو سیمو کې د افغان ملتوالې د کړی خپرولو ته ملا وتړله چې ورغ پر ورغ لویه هم شوه. احمدشاه نیاو او سلاد خپلو کارونو بنسټ باله؛ له دې لارې یې ټولنیز باور و ملاتړ تر لاسه کړ او په مینه او ډاډ یې دخپلو کارمنو او چارواکیو زړونه خپل کړل. سره له دې، احمدشاه ددې تگلارې د سرغړوونکیو پر وړاندې سخت سړی او کلکزی سړی هم و چې یې لارې یې په زور لارې تدر او ستل.

تر دغه ځایه مولیدل چې احمدشاه په بڼه ډول وکړای شول چې له ملي او تا او هغې وړتیا نه چې د فطري غوښتنو او پخوانیو پېښو له امله منځته راغلې وه، د هېوادنی لوړتیا له پاره گټه واخلي. همدغه د پېژندنې او کارونې متره، سترې بریاوې، د کورنیو چارو سمون او دده ځانگړي اوچت اخلاق په گډه ددې لامل شول چې واره افغاني پرگنې پر ده بشپړ ډاډ ووبسا ولري، بده نه ده چې دلته پر احمدشاه باندې د ملت د نرو او ښځود باور لرلود بېلگې په توگه یو کوچنی داستان وړاندې کړو، کندهاریان وايي:

یو ځل د هندوستان له پوځي یانه څخه د احمدشاه تر راستنېدو وروسته د اوسني کندهار ښار شمال ختیز لوري ته پېنځه میله لرې «دامان» نومی ځای دده د اوردو اده شوه. د شپې له خوا یوه سرتیري اده خوشې کړه او د خپل کوماندان له خبرولو پرته د خپل کلي خواته چې د احمدشاه له چاونی نه دومره لرې نه و، و خوځېد او د خپلې مېرمنې «اینو» لیدو ته ورغی، خو همدا چې مېرمن یې وپوهېده چې مېرمن یې په تېښته د احمدشاه رکاب پرې اېښی، لوړه یې وکړه چې کاله ته یې پرې نه ږدي او ورته ویې ویل شرم دي چې احمدشاه بابا لاخپل انگر ته ننوتی نه وي، سرتېری یې خپل کاله ته راشي. سرتېری ستنېدو ته اړ او اډې ته له ورننوتو سره سم د څارن له خوا ونیول شو، سهار دا پېښه د ساتونکیو افسر ته ورسیده، سرتېری یې خوشې کړ خو کیسه ټکی پر ټکي د احمدشا تر درباره واورول شوه، احمدشاه ددغې افغاني مېرمنې په مېرانه خوراخوښ او دداسې روزنې د هڅونې په پار یې هغه کارېز چې د همدغه کلي تر څنګ بهېده، دې ته ور ویاښه. دا کارېز تر ننه شته او «اینو کارېز» نوموړي.

دغه سيمه يزه كيسه چې بهلگې يې خورا ډېرې دي پر احمدشاه باندې د پرگنود لوربيني ښه څرگندويي كوي:

لكه و مو چې ويل احمدشاه د ملي او سياسي يووالي، د افغاني ملتوالي د كړي پراخېدو او كورنيو شخړو د لرې كولو له پاره بې ساري هڅې وكړې او د يوه پياوړي اوږدو او لښكر غځونو له لارې يې د تاريخي لوړتيا غوښتنې هيلې د ملت په چوكاټ كې سمبال كړې. همدا راز يې په افغانستان كې څواكمن دولت جوړ كړ او رېښتيني چارواكي او تكړه افسران يې وروزل. په ډاگه ويلاى شو چې احمدشاه د تكړه كارپوهانو په ټاكنه كې ښه وړتيا لرله او د خپل اخلاقي څواك او غوڅو پرېكړو د اغېز له لارې د اوږدو د ټينگښت، اطاعت وپلهارۍ لامل شو.

احمدشاه په دولتي چارو كې د چارواكيو وړتيا او پرهغوى باور بنسټيز توکي گڼل او تر ډېره چارواكي او كاركونكي د ژوندانه تر پايه پر رسمي چارو پاتې كېدل. سر بېره پر دې احمدشاه ټولې دولتي چارې د يوې سترې او ټيټې كړۍ په مرسته څارلې او پر سزا او ستاينه يې لاس نه نيوه، همدا هڅې وې چې ده له ستلجه تر خراسان و سيستانه او له آمو تر عمانه د افغانستان سياسي او ملي يووالي بشپړ او ميليونونه افغان وگړي يې پر يوه ملي غولي راغونډ كړاى شول.

د افغانستان ملت هيڅكله هم د احمدشاه د هيلو پر وړاندې خنډ نه شو؛ دده له غوښتنې سره سم پر مخ لاړ او زرگونو وگړو يې په نفوته پر ډگرونو خپلې وينې تويې كړې، دغه پېرزويني او لوربيني وې چې پرته له كومې خپلاسې جوړونې او رسمي تشريفاتو ده ته (د افغان بابا) وويل شول.

يوه لوى افغان دغه لوى افغان داسې ستايلى دى:

«... و كان هذا السلطان العظيم الشأن (اى احمدشاه) من قبيلة السدوزانى وهى القبيلة التى... من اجل ذلك تمكنت محبته من قلوب رعاياه عموماً مع اختلافهم فى الاجناس والمشارب ومن قلوب الافغانيين خصوصاً حتى انهم كانوا يعتقدون من المقرين الى الله ويعدونهم اباً للمعوم الافغانيين ومن ثم لقبوه ببابا وهو الى الان يعرف عندهم بهذا اللقب اذ يدعونه احمدشاه بابا واستقر عرش ملكه وسلطنته على دعائم الثبات والتمكن ولكن لما كانت العلة الحقيقية لثبات الملك والسلطنة هى حكمة وتدبيره الخ»^(١)

(١) كتلى شن، د سيد جمال الدين افغان «تتمة البيان» ٦٨٠-٦٩٠ مخزنه.

احمدشاه د بهرني سياست په اړه څير سړی و، له همدغه امله يې د جنگيالي او چمتو ملت او د توريالي او پياوړي اوږدو پر لرلو سر بيره هم پر ماورالنهر يرغل ونه کړ او د جيحون پنځيز برید ته يې په درناوي وکتل. همداراز يې پارس ته لاس ونه غخواوه او يوازې د خراسان و سينستان د ځمکو په بيا نيولو چې د افغانستان لرغونې او پنځيزې برخې وې؛ وسپهد.

که احمدشاه له ستلجه اخوا پوربوتی هم دی، نو موخه يې د سندد سيمي ساتل وه، نه دا چې خپل غچ تر سره کړي يا هېوادونه ونيسي.

لنډه دا چې احمدشاه له خپلې سياسي او پوځي پوهې او له ټول هغه برم و پرتم سره چې وېي گاته، که د هېواد د علمي، صنعتي او اقتصادي پرمختگ مهال لاس ته ورغلاي وای چې گانده يې په ډاډمنه توگه وڅاري او ټينگه يې کړي، نو د نړيوال تاريخ يو نوميالی پاچاه به گڼل شوی وای، خو مور پوهېو چې احمدشاه د خدای ورکړې وړتيا او پوهې تر سيوري لاندې او د خپلو پرله پسې هڅو او ټينگ هوډ له امله په افغانستان کې سترې سياسي سمونې او مانيز بدلونونه تر سره او خپله دنده يې بشپړه کړه، تر دې چې هغه د اتلسمې پيړۍ افغانستان د اخلاقي ځواک په وده کې خورا اغېزناک گڼلای شو، ځکه چې سياسي بدلونونه د مذهبي او ټولنو تيزو هغو په څېر د ټولني په اروا کې نوې ودې ته اړتيا لري، نو په دې توگه احمدشاه يو بريالی پاچاه او تکړه سياست پوه و، نه يو انډيال فيلسوف.

درېيمه برخه

د احمد شاه هېوادنۍ چارې

هغه بنسټونه چې احمد شاه د افغانستان په ادارې، ملکي او پوځي چارو کې پر بهلا، بهلو مهالو او له جگړه یزو لښکر غځونونه د وزگار تیا په ترڅ کې ایښي، پر له پسېوالي نه لري او ورو، ورو یې وده کړې خو د هغې اوږنې له پلوه چې په پام کې ده، دلته یې تر ټولو غوره یو پر بل پسې یادوو.

نولسم څپرکی

د احمد شاه ملکي جوړښتونه

په پلازمېنه کې:

د احمد شاه د ادارې جوړښتونه (ملکي، پوځي) د پېژندلو له پاره د دوی سرچینې لرو: لومړی د هغه دولت د کارکوونکیو نومونه او د هغوی ځینې کړنې چې په ځغلنده توګه د تاریخ پریانو لیدل کېږي. دویم په دې اړه د احمد شاه د پایڅوړ د مهال ټولنیزې تاریخې نفوتې دي چې یادده کول و یا محمدزي؛ ځکه چې دوی هماغه د احمد شاه مهال جوړښتونه په لړ وده بر توپیر

ساتلي دي. په دې توگه يې د احمدشاه له پېر سره پرتله، د دې څېرې په ترڅ کې مرسته کوي.

په هر ډول مخکې تر هر څه ښايي وپوهېږو چې د احمدشاه په بنسټيزو او اداري جوړښتونو کې هماغه هېښنده ځانگړتياوې شته چې د ډېرو اسلامي هېوادونو په څو پيړيزو اداري جوړښتونو کې ليدل کېږي چې هغه هم د تاريخي او ملي دودونو، د عربو د اداري ډول او د مغولو او تورکو د ښو او گړنو ډول گډون دی. همدا راز د احمدشاه مامورينو رسمي نومونه دملي، عربي او تورکي گړنو له اړوندې څخه راوتلي وو چې ځينې يې تر چنگېز ډېر پخوا د ختيځ په اسلامي هېوادو کې دود وو. دا ټکي په گڼو اسلامي تاريخونو کې په څرگنده توگه ليدل کېږي. په دې توگه په افغانستان کې د احمدشاه ځينې دولتي ادارې يو تر بله اړيکي نه لري او يوشمېر سره ورته هم نه دي. گڼ شمېر اداري خپلواکي اوسيده پاچاه ته ځواب ويونکې وې. يوشمېر کوچنيو ادارو تر ډېره د ماليې پر وزارت اړه لرله. د ولايتونو ځينو ادارو هم له اړوند وزارتونو سره اړيکي نه لرل او مخامخ يې د سيمه ييزو واکمنو تر لارښوونو لاندې کار کاوه. سره له دې چې دفاع وزارت له ملکي ادارو نه توپير لاره خو په ډېرو چارو لکه: لگښتونو، تنخاگانو او لوبښو کې يې له ماليې وزارت او ملکي ځانگړو سره گډې خواوې وې.

د احمدشاه پر مهال څه بنديغ نه و چې يو سړی پر يوه مهال څو دندې ولري، کټ مټ د پنځيز آرسرچپه چې يوشمېر پر يوه مهال دوه ځايونه نيولی نه شي، د احمدشاه چارواکيو کړاى شول چې د مانا له مخې دا ناشونی کار کېدونکی زبات کړي. په دې توگه د پورتنيو کتنو او ځانگړنو له په پام کې نيولو سره سم د دغو اداري جوړښتونو پر څېر نه پيل کوو چې له نيم څرگندو تاريخونو څخه راوېستل شوي؛ د محمد زيو له اداري اړونو سره پرتله شوي او زموږ په نښو اداري نومونو ژباړل شوي دي.

وزارت:

د احمدشاه پر مهال د کورنيو چارو وزارت و عظمي صدارت هوه سېرې ته چې «وزير» نومېده سپارل شوي وو، دا سړی تر پاچاه وروسته د هېواد لومړنی څېره وه چې کله کله به يې د «وکالت» په نامه د نايب السلطنه چارې هم سمبالولې. په کراړو وړځو کې د صدراعظم په توگه د وزير دندې د دولتي ادارو پر څارنه او د پاچاه

پر سلاکاری سریره د هېواد په چارو کې دا وې:

د واکمنو په مرسته د ټولنیز امنیت ساتنه، د سیمه یزو ساتونکیو په مرسته د لارو ساتنه چې د خدمت کالنی تنخایې د خپلو عمکو هماغه مالیه وه چې دوی ته ورشمېرل کېده خو که په اړوند لارو کې به یې څه تاوان پېښېده نو دوی یې په ورکړه اړ و، یو مهال د کندهار و غزني د لارې غلزیو د دغه خدمت په بدل کې د عمکې د مالیه کالنی څلور بنسټ زره روپۍ مجرایې لرله. (۱)، د واکمنو او نورو ملکي چارواکیو ټاکنه او گوښه کول (ټاکنه او گوښه کول د نایب الحکومه گانو او لویو چارواکیو له وړاندېخ سره سم د همدغه وزیر له خوا د پاچاه له په فرمان سرته رسېدل)، د پوستي (داگ) چارې (په کرارو شېبو کې د سیمه یزو لارو یو په لاس، په بیړنیو ورځو کې د سپرو په مرسته)، د مالیو راغونډول (د مالیه وزارت او مالي څانگو له وړاندېخ سره سم د پاتې شونو د لیک له مخې) او داسې نور.

د احمد شاه مهال وزیر «بگي خان بامیزی» و چې د «اشرف الوزرا» په رسمي نامه یادېده او په لیکنو کې «وزیر اعظم» ورته ویل کېده. (۲) د احمد شاه د پایښور په پیر کې وزیر ته «امیر کبیر، مختار مشیر» هم ویل شوي دي. (۳) د «تیمور شاه» پر مهال «شیخ عبدالطیف» ته د وزارت چارې سپارل شوي وې او ابن محمد امین هم څرگندوي چې نوموړی وزیر و. (۴)

خو «سلطان محمد» او د هغه په پېښو «فیض محمد» «شیخ» بوازی د وکالت او دیوانی مالیه د غونډولو څانگې مشر بولي (۵) خو دا چې دغه څانگه د وزیر په دندو کې راتله نو بل څوک یې د تیمور شاه د مهال د وزیر په توگه په گوته کړای شوی نه دی ځکه چې هاغه مهال د وزیر په نامه پرته له یوه سړي بل څوک نه و. همدا راز فیض محمد تېروخي چې وايي: «وزیر شاه ولي خان د بدخشان تر نیولو وروسته د احمد شاه له خوا»

(۱) سلطاني، ۲۶۶ مخ.
(۲) مکتوبات فقیر الله، ۲۷۰ مخ، د فقیر الله علوي ښکارېږي د لیکونو کتاب په لاهور کې چاپ شوی، خود چاپ نېټه نه لري.
(۳) سلطاني، ۱۹۲ مخ.
(۴) مجمل، ۱۵۳ مخ.
(۵) سلطاني، ۱۵۲ مخ.

اعلی دیوان وزیر «نوم تر لاسه کېر» څکه چې د «اعلی دیوان» نوم د مورخینو پر څرگندونه سرپه د سلو زیو پاچاهانو د فرمانونو له مخې هم «د مالیې وزارت» ته ویل شوي دي^(۱) او د مالیې وزیرانو د «دهوان بهیگی» یا د اعلی دیوان مستوفي نوم لاره. دا په نورو اسلامي هېوادونو یا په تر احمدشاه دمخه افغانستان کې وو چې د مالیې وزارت مشر ته وزیر وبل کېدل او د هېواد سر وزیر (صدراعظم) هم و، لکه د غزنویانو پر مهال چې په افغانستان کې لاتدېني څلور گوني وزارتونه وو او د مالیې وزیر (د دهوان وزیر، کله، کله د وزارت د دهوان خاوند) صدراعظم هم گڼل کېده: لومړی - د دهوان وزارت (د مالیې وزارت و عظمی صدارت)، دویم - د عرض وزارت (د دفاع وزارت) خو د دغه وزارت په سر کې «سپاه سالار» د مارشال و ستر درستیز په توگه گڼل کېده. درېیم - د رسالت وزارت (شاهي دارالتحریر). څلورم - د وکالت وزارت (د پاچاه د ځانگړيو چارو څارونکی او د دربار وزیر) دغه وزیر تل د پاچاه د سلاکارو غونډو او د وزیرانو د غونډې غړی نه و. د احمدشاه او د هغه د وروستیو پر مهال مطلق وزیر چې د عظمی صدارت دنده یې هم لرله، لکه: د احمدشاه وزیر «شاه ولی خان» د تیمورشاه وزیر «شیخ عبدالطیف خان»، د زمانشاه وزیر «رحمت الله خان»، د شاه محمود وزیر «فتح خان»، د شاه شجاع وزیر «عبدالشکور خان» او «سردار محمد اکبر خان (وزیر فتح جنگ شاه) د مالیې وزیران نه وو او د هغوی وزارتونه د کورنیو چارو وزارت ته ورته وو.^(۲)

اعلی دیوان:

یا د مالیې وزارت، دا اداره د احمدشاه پر مهال خورا ارته وه او د سیده او ناسیده مالیو پر چارو سرپه یې (د باج اخیستنې او خرڅ اخیستنې په نامه گمرکونه) د کرهنې او اوبو، دولتي شتمنیو (د خالصه په نامه)، کروندگرو او سوداگرو ته د مرستو (د تقاوي په نامه)، د دولتي ودانیو، د خواړو د زېرمو، ضرباڅانو او د نقدې او جنسي خوندينو چارې هم څارلې. دې ادارې چې د دولت د گټو ټولې سرچینې یې په لاس کې وې، د

(۱) کتلی شن: د شاه زمان و شاه شجاع فرمانونه، ۱۲۱۰-۱۲۲۱ سپوږمیز کلونه، په کابل مجله ۱۳۱۷ لمریز کال (۳) گڼه، ۷۸ لمر کې خپاره شوي، له دغو فرمانونو څخه سرپه پر دغه ټکي، دا هم څرگندېږي چې د افغانستان د سیمو او تېرونو ځانان د پاچاه له خوا د «سلطان و سرکرده» په نامه ټاکل کېدل او پېژندل کېدل.
(۲) کتلی شن: د بیهقي تاریخ د هېوافضل لیکنه، د کلکتې چاپ، ۱۸۶۲ زېږدي کال ۳۱۱ مخ.

دولت ټول لگښتونه (ملکي، پوځي) پر غاړه لرل او د دفاع وزارت له يوې ځانگړې څانگې پرته چې د پوځي سرتېريو تنخايې وپشله، له ټولو دولتي ادارو نه يې شمېر غوښته.

د احمدشاه پر مهال د دغه وزارت وزير ته «دهوان بيگي» ويل كېده او تر احمدشاه وروسته پر «مستوفي» واوښت.

د احمدشاه دهوان بيگي يا د ماليې وزير «عبدالله خان باميزي» نومېده. ^(۱) چې تيمورشاه هغه وواژه ^(۲) د فيض محمد خان په وينا محمد علي رضا خان نومی هم يو مهال د احمدشاه (د داغلي ديوان د استيفا كار كوونکی) و. ^(۳)

شرعيه محكمه:

د احمدشاه پر مهال عدلي شرعي محكمو پر شرعي قاضيانو پورې اړه لرله او ملكي چارواكي لكه پوليس يې پلي كوونكي ځواك گڼل كېده. سره له دې چې د ولايتونو قاضيان د پلازمېنې د محكمو تر لاس لاندې نه وو، خود منځي قاضي د هېواد تر نورو قاضيانو نه پدې او مشرو، همدا لامل و چې وروسته د پلازمېنې قاضي ته «قاضي القضا» وويل شول او د ابداليانو پر مهال د لومړي ځل له پاره ملا محمد سعيد آخوند پر خپل لوي شرعي مهر دغه مسجع بيت وكيښ:

«محمد سعيد از فضل حق مشهور شد قاضي القضا شه محمود شد» ^(۴)

دا هماغه نوم دی چې په افغانستان کې د غزنويانو پر مهال دود و. ^(۵) د احمدشاه د

مهال قاضي «ملافيض الله خان» و چې د تيمورشاه پر مهال «پاچاه مشير» شو. ^(۶)

ښايي پوه شو چې د پاچاه د ټولو اكي له امله د هاغه مهال قضايي محكمې د ځان د پاسه له هر ډول زور او لارښوونې څخه گوښه او خپلواکې وې، لکه د تيمورشاه د مهال له يوې شرعي قبالي څخه چې ښکاري د هېواد د سترو منځيو لکه په کندهار کې د هاغه مهال قضايي محكمې د يوه قاضي او اتو نايانو او مفتيانو (همدا راز څو کاتبانو) له

(۳) سراج، ۵۵ مخ.

(۲) سراج، ۳۶ مخ.

(۱) مجمل، ۱۵۵ مخ.

(۶) سراج، ۷۲ مخ.

(۵) بيهقي، ۲۴۸ مخ.

(۴) سراج، ۶۲ مخ.

خوا اداره کېږي. (۱)

د ليکلو خانگه (شاهي دارالتحریر):

ددې خانگې دنده څرگنده ده چې د شاهي فرمانونو ليکل وو. د احمدشاه پرمهال د انشا دېوان د يوه يا څو مشرانو تر لاس لاندې چې «منشي باشي» نومېدل او د «سرليکونکي» مانا لري سمبالېده چې تر ماليې وزارت وروسته د دولت له ارزښتمنو خانگو څخه گڼل کېده.

د احمدشاه سرليکونکي «سعادت خان سدوزی» او «ميرزا هادي خان» وو او د زمانشاه پرمهال دغه کارونه دوو سرليکونکيو «ميرزا محمد شريف خان» او «مير محمد علي خان» پرمخ بېول. (۲)

د دربار ادارې:

د احمدشاه مهال د دربار ادارې دېرې او ځينې يې خپلواکې گڼل کېږي، سره له دې

(۱) قباله د کندهار ښار اوسېدونکي محمد رحيم خان پلویليزیده چې لاندېنې ځانگړتياوې لري:

د قبالي کاغذ ژېړ وپو، مخ (۸۰ × ۱۰) اېنچه) په تور رنگ او سرونښو ليکل شوې. د قبالي پر سره د قاضي لوی او گرد مهر له دغه مسجع بيت سره ليدل کېږي:

چون مفروض شد به تیمورشاه شاهي از کریم قاضی اسلام شد از صدق دل عبدالرحیم (۱۱۸۷)

د قبالي پرڅنډه د محکمې د رسمي غړيو (نايبان و مفتيان) (۸) لوي او واړه مربع و مسجع مهرونه دي چې دوه لوی يې په دې ډول لوستل کېږي:

لومړی: از عطای خدای هر دو جهان
دویم: ز الطاف شاهجهان خورشدم
پهرو مصطفی بود عمران
غلام همايون روشندلم

د قبالي د ليکلو نېټه د (۱۱۹۹) سپوږميز کال د جمادى الثانی (۱۷) ده او داسې په کې راغلي: «فروش هشت مهم مساوی هشت شبانه روز آب و زمین از یک دهنه قنات مشهور به «سوره» واقع در محال پوشنج (پښین) من توابعات اشرف البلاد احمدشاهي، از طرف عبدالله خان ترینی عبدالرحمن زایی... به محمد نام... در بدل مبلغ (۸۹) تومان و (۲) هزار دینار تبریزی نقد که عبارت از یک هزار و هفتصد و هشتاد و چهار روپيه بوده باشد...»

دا چې په کندهار کې لوی کاريز پر يوه شپه ورځ درې خرواره تخم ځمکه پټوي، منځنی کاريز يو خروار او کوچنی کاريز تر دې لږ، نو د کندهار يو خروار چې د کابل له ۶۲ نیمو منو سره سم دی په لسو جریبو کې شل کېږي، نو په قباله کې ټوله ليکل شوې ځمکه (که کاريز يې منځنی وگڼل شي) (۸۰) جریبه ده چې د يوه جریب بيه يې ۲۲ نیمې روپۍ کېږي.

(۲) سراج، ۵۵-۶۵ مخونه.

بي هم يو سري په سر کې و چې د نن ورځې د دربار له وزير سره سمېده. دغه سري ته «ايشک آقاسي» ويل کېده. د احمدشاه ايشک آقاسي «عبداللہ خان» و چې يو مهال کشمير ته د تلونکي لښکر کوماندان و چې هغه ولايت يې ونيو او له افغانستان سره يې وتاړه. (۱)

عرض بيگي:

دغه نوم او دنده يې موږ ته ښکاره ده او تر اوسه شته چې د وگړيو غوښتنې پاچاه ته وړاندې کوي او بېرته يې ځواب راوړي. د احمدشاه عرض بيگي «حاجي کریمداد خان» و چې وروسته کشمير ته د نايب الحکومه په توگه ولېږل شو. (۲)

مهماندار پاشي (مېلمه پال):

دغه سري د تشریفاتو د مدير په توگه د شاهي دربار د مېلمه پالنې دنده لرله. فيض محمد د زمانشاه د مهال مېلمه پال د «حفید احمدشاه» په نامه راپېژني. (۳)

د پخلنځي څارن:

دغه سري د پاچاه، دربار وشاهي کورنۍ د خواړو برابرولو چارې څارلې، خودا چې د احمدشاه پر مهال څوک و څرگنده نه ده، فيض محمد د تیمورشاه پر مهال د پخلنځي د څارن په توگه د «د احمدشاه د زوی» نوم يادوي چې د پېښور په جگره کې ووژل شو. (۴)

جهرچي پاشي (وياند):

سرتېريو، مامورانو او وگړيو ته يې د پاچاه امرونه خپرول او درباري ارزښت يې لاره. د تیمورشاه وياند «زنگي خان» و چې د اتلسو زرو سرتېريو مشر او د پنجاب د سرغړاوو سيکانو د ځپلو له پاره ولېږل شو، همدا چې پاچاه د پېښور په ډگر کې پر پيل سپور او دده لښکر يې کوټ، نوموړی له دود سره سم درې ځله د پاچاه له پيل نه تاو او دخپلې دندې ځای ته روان شو او بري يې وگاټه.

(۱) سراج، ۱۷، مخ (۲) سراج، ۴۱، مخ. (۳) سراج، ۴۹، مخ. (۴) سراج، ۳۷، مخ.

اوردو باشي (د محمد زيود لومړي پير «عمله باشي»):

دغه سړی په تم (حضرت) کې د پاچاه د دربار د کار کونکیو او ساتونکیو د چارو سموونکی و او په يانه (سفر) کې د تلونکي پوځي او ملکي گرد پلاوي سمبالونکی گڼل کېده. ترايشک آقاسي وروسته اوردو باشي د دربار دويم چاروازی و. د احمدشاه اوردو باشي «عبدالله خان» نومیده چې پر هندوستان باندې د احمدشاه د لومړي برید پر مهال لنډه موده د سر هند کلا مشر شو. منشي عبدالکریم د احمدشاه د مهال پېښو په ترڅ کې دو ځله دغه نوم یاد کړی دی.

پيشخانه چی:

د محمد زيود پير د (فراشباشي) په څېر و چې د پاچاه و دربار د يانه اړتياوړ لويښي يې برابرول. سلطان محمد د شاه شجاع د پيشخانه چې يادونه کړې ده. (۱)

پيش خدمت باشي:

د محمد زيود پير د (فراشباشي) انډول و. داسړی د پاچاه او دربار د يانه د لويښو سمبالونکی و. سلطان محمد، د شاه شجاع د ځانگړي چوپړ «دين محمد خان» يادونه کړې ده. (۲)

نسقچي باشي:

داسړی د «نسقچيان» په نامه د يوډلې مشرو چې تل يې د پاچاه له رکاب سره اړه لرله او په تم ويانه کې يې د شاه ملکي، پوځي او جزايي امرونه پلي کول. تيمور چې د احمدشاه له اجازې پرته له هراته د پلاز ليدو ته راغی، د احمدشاه د نسقچيانو له خوا د «واشیر» په سيمه کې بهر ته هرات ته ولېږل شو. «محمد يحي خان» د زمان شاه مهال نسقچي باشي و. (۳)

ځانگړی نديم ياد پاچاه خوالگر:

خوالگر به چې هرڅوک و، د ابداليانو د دربار له مخورو درنو څخه گڼل

(۱) سراج، ۴۸ مخ.

(۲) سلطاني، ۲۷۳ مخ.

(۳) سلطاني، ۱۱۹ مخ.

كېده. «فتح الله خان سدوزی» یوله همدغو خوالگرو څخه و چې په همدغه نامه د «تیمورشاه» په دربار کې پیژندل شوی و. (۱)

خواجه سراباشي:

د پاچاه د ارگ د خواجه سرایانو مشر و چې ځینې مهال ارزښتمنو دندو ته لوړېده. د احمدشاه خواجه سراباشي «یاقوت» نومیده چې د شاه په ځانگړیو محرمانو کې راتلو. همدا راز د هندوستان د لکنهو د عالیجناب نواب شجاع الدوله کورنی «یوسف علیخان» د احمدشاه له خواجه سرایانو څخه و چې په دربار کې یې «التفات خان» بلنوم موندلی او و مهال د هېواد خزانه دار هم شو. (۲) اټکلېدای شي چې د احمدشاه په دربار کې نور چارواکي هم وو، لکه: قابوچي باشي، طبیب باشي او خونورباشیان چې زموږ تاریخونو یې یادونه کړې نه ده.

میراخور باشي گري:

دا یوه پراخه څانگه وه چې د یوه لوی میراخورباشي او یا هم د دوو میراخورباشیانو تر لاس لاندې یې چې یو یې لوی او بل یې ځانگړی و د شاهي څارویو چارې سمولې، کوچني کارکوونکي یې میراخوران، نایبان و مشران وو. دا هماغه څانگه ده چې وروسته یې د «دکمند دفتر» په نامه د «سراج الملت والدين» تر مهاله کار کاوه. نوموړې ستره څانگه د یوه وزارت یاد لېږدونو د خپلواک مدیریت انډول وه.

میراخورباشي گری د هېواد په ټولو سېمو او پوځي اډو کې د آسونو، کچرو، اوبسانو، خرو، غوایانو او پیلانو چارې سمولې او د باروونکیو څارویو کول، ورشوگانې او پنډعالي یې څارل.

میراخورباشي گری د لېږدونو په اړه له دفاع و دربار وزارتونو او د لگښتونو او شمېر په اړه له ماليې وزارت سره اړیکې لرل. میراخورباشي د دولت په لویو کارکوونکیو گڼې گڼل کېده. د زمانشاه د مهال میراخورباشي «سردار احمد خان» د سرغړاو شهنزاده محمود پر وړاندې فراه ته د تلونکې ډلې کوماندان و ټاکل شو، همدا راز

(۲) سراج. ۳۰-۳۸ مخونه.

(۱) سراج، ۳۷ مخ.

د سردار پاینده خان زوی میراخور «فتح خان» د کندهار پوځي کوماندانی ته ورسېد. (۱)

خزانه داري:

د احمدشاه پر مهال نغدي خونديني او جنسي زېرمې د يوه مشر تحویلدار تر لاس لاندې وې چې «خزانه چې» او «خزانه دار» نومیده. دغه خزانه دار د دربار له خورا باوري غړيو څخه و چې د شمېرو او يکونو ځای يې د ماليې وزارت او لگښت لاسوندونه يې د پاچاه فرمانونه او د دفاع و ماليې وزارتونو ليکنې گڼل کېدې. په تاريخ کې د «ابوالحسن» په نامه د شاه شجاع د نغدي او جنسي خزانه دار يادونه شوې ده. (۲)

داروغه گي، اخبار خانگه او هرکاره باشي:

دا د استخباراتو خپلواک سترتوب و چې سيده يې د پاچاه تر څارنې لاندې کار کاوه او د خورا پاملرنې وړ و. د جاسوسۍ په څانگه کې يې پاک زړي نارينه او بنځينه کارکونکي لرل، د دغې څانگې هڅو د دولت په پرمختيايي چارو کې ډيره مرسته کوله، فيض محمد په دې اړه پر زړه پورې ټکي ليکلي چې په ترڅ کې يې وايي: «احمدشاه د رسمي کار کونکيو له خورا پتو چارو څخه خبر و، چې کله، کله يې د اړتيا له مخې پر سيروول. د اطلاعاتو او خبرونو د همدې بې کچه پراختيا له امله، وگړيو دا د احمدشاه کرامات بلل. (۳)

(۱) سراج، ۴۹-۵۴ مخونه. (۲) سراج، ۶۷ مخ.

(۳) د سراج التواريخ له قلمي آرليک ۶۹ مخ څخه:

دغه يوازېني قلمي ليکنه په ځينو ځايو کې له چاپ شويو ليکنو سره توپير لري او هغه دا چې په چاپ کې يې ځينې ټکي لوبدلې چې په آر قلمي ليکنه کې شته. د دې ليکنې په هره برخه کې د مضمون و پارسي او عربي کرښو ليکنې سموالي ښوونکي «مولوي عبدالروف خان» او منشي «ميرزا عبداللطيف خان» پر گوته کړي او ځينې قلمي سمون هم په کې راغلي دي. امير حبيب الله خان چې د دې ليکنې آر لامل او مشر سمونونکی و، د کتاب په هر څپر کې کې يې تر کنټولو او لاسليک وروسته د چاپ لارښوونه کړې او ځينې ځايونه يې په خپل لاس سمونې، اړونې او وپستنې هم په کې کړي دي. د قلمي ليکنې ارزښت هم له همدغه ځايه پيلېږي. د پاچاه ځينې لاسي سمونې چې دده د تاريخي ذوق او سياسي اند څرگندويې دې خورا پر زړه پورې او هېښنده برېښي، له هغو غورځونو څخه چې په چاپي ليکنه کې شوي يوه هم سردار سلطان محمد خان و امير دوست محمد خان ته د نوميالي هندي مجاهد سيد احمد ليکونه دي. د سيد احمد خان دوه گوني ليکونه چې د هغه د شاگرد او نژدې مريد مولوي اسماعيل خان په لاس ليکل شوي خورا څرگند او ښکلي دي. دا قلمي ليکنه د (۱۳۳۰) سپوږميز کال په مياشتو کې پيل او د (۱۳۳۲) په روزه کې پای شوې چې اوس په کندهار ښار کې د مولوي عبدالروف په کاله کې ده

خو فیض محمد خان دا اداره نه پېژني او په بل ځای کې د زمانشاه پر مهال د «داروغه گي او د ټول هېواد هرکاره باشي» په اړه غږیږي، خو هاغه مهال «هرکاره» پتوڅیږي ته ویل کېده.

د احمدشاه هممهالی مورخ «ابن محمد امین» خو ځله د «هرکاره» او «هرکاره گانو» په نامه د هند دولت د پوځي څیړیو یادونه کوي. (۱) همدا راز د احمدشاه بل هممهالی «مرتضی حسین بلگرامی» چې د اورنگزیب لیکلې پانې را اخلی د هغوی په یوه کې ملکي پتې څیړي «هرکاره» نومېږي. (۲) نو هرکاره باشي هماغه د جاسوسي ادارې مشردی چې د خبرونو د څانگې نوم دا وینا رېښتینې کوي، د اردو ژبې سیندونه هم «پیک» پر هرکاره ژباړي. په هر ډول، د زمانشاه پر مهال د «د خبرونو د څانگې داروغه او د ټول هېواد هرکاره باشي» د نومیالي سردار جهان خان وراره «میر هوتک خان» و. (۳)

ضبط بیگي گري:

راته څرگنده نه شوه چې ددې دندې خاوند څه ډول ملکي یا پوځي چارې سرته رسولې، ځکه چې اوس د نورې څیړنې او پلټنې مهال راسره نه و، سره له دې هم اټکلولای شو چې ضبط بیگي د کوتوالي او پولیس دنده لرله، ځکه دا ناشونې ښکاري چې د احمدشاه پر مهال کوتوالي او پولیس څانگه نه وه او په هیڅ یوه عربي، پارسي او پښتو نامه، لکه: امیر شرط، شحنه، عسس، میر شب، میر شېگیر و کوتوال دې یې یادونه شوې نه وي، پر داسې مهال چې تر احمدشاه څو پېړۍ مخکې او وروسته په افغاني دولتونو کې دا څانگه وه او په یوه پورتنې نامه په تاریخونو کې یاده شوې ده.

فیض محمد خان د «زمانشاه» او «شاه شجاع» ضبط بیگیان د «اسلام خان» و «محمد شریف خان» په نومونو یادوي. (۴)

(۱) مجمل، ۱۰۱-۱۰۲-۱۰۳ مخونه. (۲) حدیقه الاقالیم، د مرتضی حسین بلگرامي لیکنه، د لکنهو

د نولکشور چاپ، ۱۲۹۶ هجري، ۱۱۳-۶۴۰ مخونه.

(۳) سراج، ۵۴ مخ.

(۴) سراج، ۵۹-۷۱ مخونه.

سلاکاره غونډه:

د احمدشاه مهال سلاکاره غونډه په پلازمېنه کې يوه تلپاتې جرگه وه چې د افغاني تيرونو لوی خانان و سرداران او د سترو تيرونو اړوند ځينې لوي کارکوونکي او چارواکي يې غړي وو. د غونډې غړي د ژوندانه تر پايه، په خپله پاچاه ټاکل او گوښه کول يې هم دده په خوښه وو.

د غونډې غړيو د پاچاه او دولت د پلاوي پر وړاندې خونو غورکاوه او د خپلو غوښتنو پایله يې احمدشاه ته وړاندې کوله. سره له دې چې احمدشاه د پاچاه په توگه د بشپړ واک خاوند و نامسئول، د صدراعظم په توگه د پلي کوونکي ځواک مشر، د وسله وال پوځ لوی کوماندان، د ملي شورا د غونډې پرځای د هيواد ځانگړی مقنن، د قضايي محکمو په سر کې د جزا لوی قاضي او همدا راز د اولی الامر په نامه د ټولو تر لاس لاندې هيوادونو مذهبي لارښود گڼل کېده، خو سره له دې هم داسې ليرپېښېده چې ددې غونډې د وړاندېخونو او پرېکړو خنډ شي، همدا لامل و چې گرد افغاني مشران و تېرونه د احمدشاه د ژوندانه تر پايه دده په ټولو کورنيو او بهرنيو چارو کې د زړه له کومې ورسره ملگري او چمتو وو.

په ولايتونو کې:

د احمدشاه مهال افغانستان پر ولايتونو او ولايتونه پر ولسواليو وېشل شوي وو. په ولسواليو کې کلي او بانډې هم راتلې. د ولايتونو او لويو ولسواليو مشران د پاچاه له خوا ټاکل کېدل، همدا راز د «سرلښکر» په نامه پوځي کوماندان و مستوفيان هم پاچا ټاکل. نور کشران و واره کارکوونکي د ولايتونو د مشرانو او وزيرانو له خوا او کله هم د پاچاه له فرمان سره سم ټاکل کېدل.

ډېرې لويې ولسوالۍ د ولايتونو اړوند نه وې او مخامخ يې له پلازمېنې سره اړيکي لرل. د ولايتونو او ولسواليو مشرانو ته «حاکم» ويل کېده او د ولايتونو مشرانو د «نایب وپيش کار» په نامه يو يا دوه مرستيالان هم لرل. کله، کله د ولايتونو مشران پر يوه مهال پوځي کوماندانان هم وو خو ځينې مهال پوځي ځواک بهل کوماندان لاره. د ولايت مشر (نایب الحکومه) په خپله سيمه کې د پراخ واک و بشپړې خپلواکۍ

خاوندو، ځکه چې پلازمېنې له هغه نه دا دوه ټکي غوښتل:

يو، د ټولنيز امنيت ساتنه. دويم، منځنۍ خونديښنې ته د ولايت د لگښتونو تر سپما وروسته د ماليو رسول.

د ولايتونو مشرانو د روښانه شرعي له امر پرته د وژلو او د پوځي ځواک د کمولو حق نه لاره، خو که شاهزی به و د سکې او خطبې له حق پرته يې د سلطنت له مقام سره ستر توپير نه و.

هغه ولايتي ادارې چې له والي سره يې کار کاوه مشران يې دا وو: سرلښکر (پوځي کوماندان)، مستوفي، قاضي، قلعه بېگي (کوټوال)، نظام دفتري، باجگير (د گمرک مدير)، ميراخور (د ليدونو مدير)، ميرآب، د خالصه جاتو مدير، ښاروال او داسې نور واړه کارکوونکي.

ولايتي ادارو له وزارتونو سره ډېر اړيکي نه لرل، يوازې يې له ماليې وزارت سره د دېواني شمېرنو له پلوه سرو کار و،

خو د ماليې وزارت هم کړای شول چې د څو کالو تر تېرېدو وروسته دومره ځان وپوهوي چې د ولايتونو د هاغه تېر کال گټه څومره وه؟ له هغې نه څومره له گډېدلي او خونديښنې ته رسيدلي؟ او څومره پاتې دي؟ چې لړليک يې د کورنيو چارو وزارت ته له ملک نه د اخیستو له پاره ولېږي.

د احمدشاه مهال کلي او يانډې د حاکمانو له خوا د ملک، خان، سرکرده يا سلطان په نامه د سيمه يزو خانانو په مرسته اداره کېدې، دغه ملکان په خپله له سيمه يزو مخورو او شتمنو پورور کونکيو خانانو څخه وو چې وگړي يې پوروري وو، دوي په خپلو سيمو کې خورا خپلواک، واکمن او د ملت و حکومت ترمنځ بريد گڼل کېدل، ځکه چې حکومت مخامخ له وگړيو سره اړيکي نه لرل او خپل ماليه ورکونکي يې يو، يوه نه پېژندل، په سيمه کې يې يوازې ملک پېژانده او پر هغه پسې يې په مالي څانگه کې د کورنيو شمېر، د ځمکو کچه او د هغې سېمې ټوله دېواني ماليه ليکله او د بهگارو سيورسات گرده چارې يې له هغه نه غوښتې. ملک هم چې څنگه غوښتل و کول هغسې يې له وگړيو اخیستل. ځکه نو نياو او حقوق خوندي نه پاتې کېدل او د ملکانو شتمني په ناوړه توگه ډېرېده. ملکانو د وگړيو ترمنځ د جوړجاړي او حقوقي محکمو دندې هم

پرمخ بهوي او سيمه يز مشران يا علاقه داران گڼل کېدل. (*)(* هماغه مهال د هېواد اداري وېش لاندو علاقه دار نه و. د محمد زيور پر مهال په لوړو سيمو کې علاقه داران د «پرمخدار» په بې اندوله نامه وټاکل شول. *** پر گنود ملک د رېږه ونو پر وړاندې د تېښتې درې لارې لرلې:

لومړی، د حقوقی دعوو په اړه يې کړای شول چې د ملک پر پکړه ونه مني او لويو شرعي محکمو ته ورشي.

دویم، له ملک نه د بېزاري له امله يې کړای شول چې د مالي دفترونو په مرسته او د حاکمانو په منښت له هغه نه ځان بېل او پر بل ملک پورې چې ان د پخواني سيال به هم و؛ وتړي.

درېم، د ملک د ډېر تاو تريخوالي او تېري له امله يې کړای شول چې لويو مشرانو، وزيرانو او پاچاه ته ورشي او مرسته وغواړي. دا څرگنده ده چې په يوازې ډول د وروستی لارې خپلول دومره اغېزناک نه وو، خو که ټوليزه بڼه يې موندلې وای د ملک په لرې کولو او دنوي پرتاکلو پای ته رسېدای شوه.

ملکان د وگړيو په خوښه او د مالي دفترونو او سيمه یزو حکومتونو له منښت سره سم ټاکل کېدل خود لويو خانانو ټاکنه د پاچاه له فرمان سره اړوند وه.

په افغانستان کې د احمدشاه مهال د ځينو لويو او کوچنيو ولايتونو نوميايي مشران دا وو: د هرات مشر دروېش عليخان هزاره، د مشهد مشر د نادرشاه لمسی شاهرخ، د نيشاپور مشر عباس قلي خان بيئات، د بلوچستان مشر نصير خان بلوچ، د بنکاريور مشر دوست محمد خان کاکړ، د سند مشر نورمحمد خان شهنواز، د ملتان مشر شجاع خان ابدالی، د ډېره اسماعيل خان مشر موسی خان، د پنجاب مشر زين خان مومند، د کشمير مشر خواجه عبدالله خان، د کلات مشر اشرف خان غلزی او نور...

شلم خپرکی

د احمد شاه پوځي جوړښتونه

پوځي خانگې

د ټولو پوځي خانگو او گرد پوځي ځواک په سر کې یو لوی کومانډان و چې «سپاه سالار» نومېده، دا څېره تر پاچاه وروسته د واپرو افغاني ځواکونو کومانډان و چې د ننني مارشال یا ستر درستیز انډول گنل کېږي. دده تر لاس لاندې بهلې بهلې خانگې وې چې هرې یوې په خپله برخه کې د دفاع وزارت چارې پرمخ بیوې، له دوي څخه لویې پوځي خانگې دا وې:

نظام دفتر:

دا د هاغه مهال تر ټولو لویه پوځي خانگه وه چې د اړتیا وړ لوښیو او شمېرنو، کارکوونکیو او لگښتونو او پوځي خوندینو او زیرمو ستره برخه چارې یې سمبالولې او څارلې.

نظام دفتر د ننني دفاع وزارت انډول و، په دې مانا چې سرتېریو او افسرانو ته یې تنخوا ورکوله؛ د اوردو د غله گۍ لگښت یې ورکاوه؛ د افسرانو دوسیې او د سرتېریو شمېر یې جوړاوه؛ پوځي زیرمې یې برابرولې او څارلې او د گرد اوزدو د ټولو چارو سمبالونکې ځای گنل کېده.

نظام دفتر د ماليې وزارت انډول ځواک و، د هېواد ټولو زېرمو يې بې ځنډو د يله حوالې او سپارښتنې منلې او مالي څانگو يې مجرايې ورکوله. نظام دفتر د پوځي اوږدو يوه بنسټيزه او تاريخي کړۍ وه چې عربو «ديوان الجند» باله،^(۱) او په افغانستان کې پر لومړنيو اسلامي پيړيو «جريده» سپاه» نومیده^(۲) چې وروسته «د عرض وزارت او د عرض دېوان» ونومول شو.^(۳)

په پلازمېنه کې نظام دفتر د سپاه سالار او په خپله د پاچاه او په ولايتونو کې يې اړوند څانگې د پوځي کوماندانانو تر لاس لاندې وې. د افغانستان په غزنوي دولت کې د دې څانگې مشر «عارض» نومېده، خو نه پوهېږو چې د احمدشاه پرمهال يې څه نوم و. فيض محمد يوازي د زمانشاه د مهال نظام دفتر يادوي^(۴) خود مشر نوم يې نه پېژني. سلطان محمد د شاه شجاع او د هغه د زوی فتح جنگ د مهال د «لښکر ليکونکي» په توگه د «ميرزا حيدر عليخان» يادونه کوي.^(۵) په دې کې څه اړنگ نه شته چې لښکر ليکونکي به د اوږدو شمېر نه کوله^(۶) خو څرگنده نه ده چې دغه نوم د احمد شاه پرمهال و او د نظام دفتر مشر پرې يادېده که نه؟ د محمد زيو پرمهال د نظام دفتر مشر «دفتری نظام» او «د نظام دفتر سررشته دار» بلل کېده چې د سراج الملت والدين د پېر په وروستيو کې پر «امين نظام» واوښت.

سيورسات چې:

د احمد شاه پرمهال د سيورسات چې په نامه يو سړی د اوږدو د خواړو او واښو د برابرولو او له وگړيو نه يې د يانه پرمهال دراغونډولو پازمن و. ده به چې له هرې سيمې نه له سپارښتنې سره سم غله راتوله کړه، ليکلي به يې ورکړل. دده ليکلي او لاسليک د هېواد په مالي څانگو کې د هماغې سيمې د ماليو پرځای د منلو وړ و. نو دا چې د جنسونو حوالې او سپارښتليکونو او له هېواد نه يې راغونډولو او پر سرتېريو د هغوی وېشلو شمېرنې ته اړتيا لرله نو هرو، مرو به يوې څانگې څانگې هم له سيورسات چې سره «که د لنډې مودې له پاره هم وه»؛ کار کاوه.

(۱) تمدن اسلام، د جرجي زيبان ليکنه، د مصر چاپ، ۱۹۰۲ کال، لومړی ټوک، ۱۲۳ مخ.

(۲) تاريخ سيستان، د ملک الشعراء بهار په سمونه، د تهران چاپ، ۱۳۱۴ لمریز کال، ۱۴۴ مخ.

(۳) بيهقي، ۳۱۱-۵۳۲ مخونه.

(۴) سراج، ۵۶ مخ. (۵) سلطاني، ۲۷۸ مخ. (۶) مجمل، ۸۳ مخ.

قورخانه (وسله تون):

پوڅي وسله تونونه د «قورخانه» په نامه د يوه لوی زېرمه وال (قورچي باشي) تر لاس لاندې وو چې نن يې «وسله پال» بولي. وسله پال ته اورني توکي او وسلې سپارل کېدې؛ هغه ساتلې او له اړتيا سره يې سمې اوردو ته رسولې. ده د باروت جوړونې او دستگاوې هم څارلې. لکه څرگنده چې ده احمدشاه وسلې جوړونې، مرمی جوړونې او اورنيو توکو ته څانگړې پاملرنه لرله، له همدې امله يې د باروتو، بنورې او داسې نورو کار څي په کندهار ښار کې دننه د سلطنتي ارگ کېن اړخ (لويديځ) ته جوړ کړي وو، او په خپله يې څارلې. د دغو کارڅيو سېمه چې د توپخانې او شاهي غوڅلې ترڅنگ ده، د احمدشاه له مهاله تر ننه د «باروت خانې» په نامه يادېږي، همدا راز د احمدشاه مهال پرې کوونکې وسلې او د کندهار ښار صنعت، لکه: پيش کوزې، دوه خولې خنجرونه او تورې چې لاس ته راځي، پر ښکلا سربېره کلکې هم دي. احمدشاه اورنيو وسلو ته تر پرې کوونکيو تيمپ ارزښت نه ورکاوه. په دې اړه د هغه سترو نوميالی توپ يادولای شو چې پر ۱۱۶۸ کال يې په نېشاپور کې د جگړې پر ډگر جوړ کړ، د څينو مؤرخينو په وينا يا اغراق و مبالغه دغه هېښنده توپ ۲۰ منه = ۱۲۰۵ کابلي منه مرمی خوړه چې يوکلک ښار يې ړنگ کړ او ويې نيو.

بويده اټکي مو په پام کې وي چې د احمدشاه اوردو د پوڅي چارو په يوه ستر اړخ کې د هاغه مهال له ملکي څانگو سره پراخ اړيکي لرل، ځکه چې د احمدشاه اوردو درېيمه برخه نيم پوڅيان (ولسي لښکر) وو او د دې لويې برخې افسرانو خپل او د خپلو اړوند ټولگيو کالنی نغدې تنخواوې او جنس د مالي څانگو د سپارښتني او ليکليو پاتو له مخې د هېواد له ماليو نه اخيستي او يا يې د خپلو جاگيرونو د سېمو د ماليې پر ځای مجرايې اخيسته. په دې توگه د نيم پوڅي ټولگيو او افسرانو د شمېر چارو ځای هماغه د ماليې وزارت او د هغې څانگې وې. د خوارو زېرمو (گودام) د ماليې پر وزارت اړه لرله چې د اړتيا پر مهال د اوردو څينو برخو ته د غلې پرويش اړ وه، سربېره پر دې ټول افغاني اوردو په کورنيو او بهرنيو تگ راتگونو کې د لږو ونکيو او باروونکيو څارو يو د غوښتلو له پاره سپړلی څانگو او ملکي ميراخوږباشي گړيو ته ورتلل، همدا راز «اوردو باشي» چې د دربار له چارواکيو څخه و په جگړه يزويونو کې يې څينې پوڅي سمونې هم کړای شوې.

یوویشتم خپرکی

اوردو

د احمدشاه اوردو له پوځیانو او نیم پوځیانو نه جوړ و، لومړی ډلې د «پوځ نظام» په نامه د اوردو درېیمه برخه جوړوله او دویمه د «ارت پوځ» یا «سپاره خانان» په نامه د ټول اوردو دویمه برخه وه. پوځي سرتېري درې ټولگي او نیم پوځیان ډېر په سپاره اولړ په پلي ټولگي کې وو.

پوځي سرتېري:

داسرتېري د ژوندانه تر پایه په خپله خوښه راټولېدل، نغده او جنسي تنخا له وسلې او سپرلی سره د دولت له خوا ورکول کېدې، یوازې د آس بیه ورو، ورو د سرتېري له تنخا څخه سپمېده. د سړی کالیو او خواړو او د آس واینو پر سرتېري اړه لرله. هغه څه چې په تم مهال کې سرتېري ته ورکول کېدل هغه یې د تنخا پر ځای وو او په یونو کې ځینې یې وریا او ځینې په تنخا کې شمېرل کېدل. پوځي سرتېريو د جگړې له مهاله پرته کالنی درې میاشتنی کورنی دمه لوله او د کال پاتې موده یې په خپلو پوځي اډو او چاونیو کې وسله وال پوځي کړ او ازده کړه کوله. ددغو سرتېريو گڼ شمېر په پلازمېنه او نور یې په لویو ولایتي منځیو کې استوگن وو. هغه شمېر چې په پلازمېنه کې وو پرڅو ډلو وېشل شوي وو، لکه:

د لنيکر ماتونکيو زليو ډله، (شاهي ټولگي)، د ساتونکيو ډله (د پاچاد ساتونکي)، د سرتيري ډله او نور.

پوځي سرتيري په درېيو سپرو، پليو او توپچي ټولگيو کې بوخت وو.

سپور ټولگي:

د اوږدو دري برخې ترې جوړېدې. وسلې يې پتيله يې ټوپک، تورې، کرابين ټوپک و نيزې وې. شاهي سپاره د زغري په لرلو له نورو سپرو ټوليو څخه غوره گڼل کېدل. ټول سرتيري د بهلا، بهلو وسلو، لکه: ډال، خنجر و تيره په لرلو کې خپلواک وو. (اتم انځور کتلی شئ) د سپاره ټولگي سپرلی آس او (د جماز سوار) په نامه مهار شوی اوښ و، چې د اړتيا له مخې له سيندونو نه د تهریدو پر مهال د پلي ټولگي په اوچتولو هم اړو.

پلي ټولگي:

د اوږدو يوه برخه ترې جوړېده، وسله يې ټوپک و چاره وه او د نورو وسلو د کارولو خپلواکي يې هم لرله.

توپ ټولگي:

دغه ټولگي دوې برخې لرې چې يوه يې سپک او بله يې درانه توپونه وو. درانه توپونه په آسونو وړل کېدل او د احمدشاه په اوږدو کې يې ارزښتمن ځای لاره، لکه د پاني پټ په جگړه کې (۱۷۴۱ کال) چې د احمدشاه شپېته زريز اوږد و د دښمن له درې سوه اوڅلوښت زريز اوږدو سره جنگېده او د احمدشاه توپونو (گڼ شمېر درنو توپونو) پر دښمن او وراوه.

سپک توپونه يو ډول کوچني توپونه وو چې د «زنبورک يا شاهين و شهنگ» په نامه يادېدل او د اوښ پر شا وړل کېدل. دا توپونه په هوسايي سره له يوه ځايه بل ته خوځېدل او د جگړې پر ډگر د درنو توپونو په توپير «چې د کرښو تر شا درېدل» په لومړۍ کرښه کې ځای پر ځای کېدل او پرته له دې چې پر ځمکه خپاره شي د چوشي اوښ له شانې يې د دښمن ليکې وپشتې، يا په بله وينا ننيو ماشينگرو ته ورته وو.

د احمدشاه د بدرگه والو سپکو توپونو شمېر د هغه د پاچاهي پر لومړي کال اوو سوو زنبورک لرونکيو اوبنانو ته رسېده او همدا شمېر يې د سرهند په جگړه کې (۱۶۱۱ کال) د دښمن پر وړاندې کارولي دي. څرگنده ده چې احمدشاه وروسته د هغوي شمېر لاسي ډېر کړ.

د احمدشاه توپچي کوماندان (توپچي باشي) «رحمان خان بارکزي» و چې تر اوسه يې کورد کندهار ښار د توپخانې په سيمه کې دی. او «رسول خان» هم د احمدشاه د شاهي لښکر کوماندان (قللراقاسي) و.

لښکري جوړښتونه:

يو دلگي لس تنه اولس دلگي (۱۰۰) تنه يو ټولي کېده، يو کنډک لس ټوليه (۱۰۰۰) تنه وو چې دوه يا څو کنډکونه به يوځای شول يوه قطعه يا مفزه ترې جوړېده. د اور دود افسرانو (خورد ضابط، ضابط، آمران، ارکان) جوړښت او نومونه په لاندې ډول وو:

ده باشي (دلگي مشر)، يوز باشي (ټولي مشر)، منگباشي يا بيگباشي (کنډک مشر)، امير لښکر (غونډ مشر).

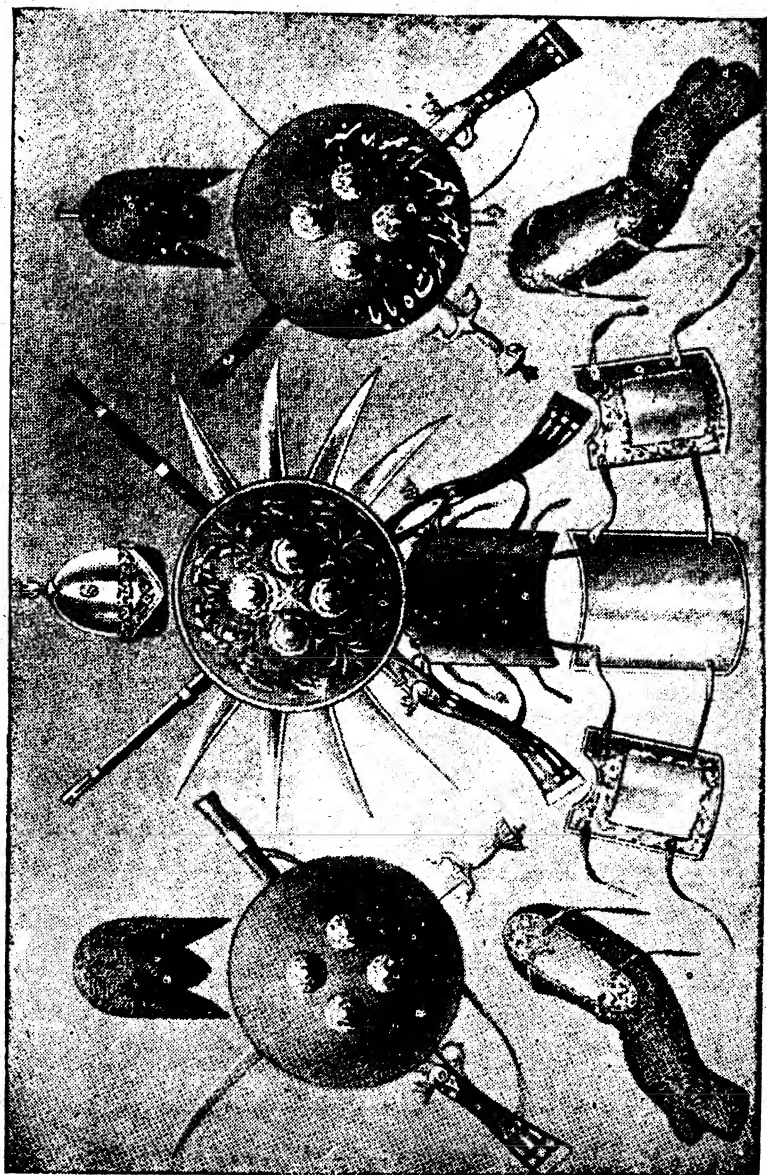
د سپرو شاهي ټولگيو (لښکر ماتونکيو زلميو) کوماندان ته «قللراقاسي» ويل کېده او د کشيکچي (د شاه ساتونکيو ډلې) کوماندان «کشيکچي باشي» و. د سپکو توپونو کوماندان «شاهين چې باشي» يا «جزاير چې باشي» او جنگياليو ته يې «زنبورک چې يا شهنګ چې» ويل. د ټولو توپونو کوماندان «توپچي باشي» يا مير آتش» و.

ليردونې:

د اور دود ليردونې د آس، اوبن، خره، غوايه او پيل په مرسته کېدې. د جگړې پر دگر جنگيالي پيلان هم د يرغل پر مهال د دښمن د کرښو د ړنگولو له پاره کارېدل.

نيم پوځي سرتېري:

د احمدشاه د ټول اور دودوې برخې د «قامي لښکر يا سپاره خانان» په نامه نيم پوځي سرتېري وو. دغه سترولسي آره ځواک له درېيو برخو سپرو ټولگيو او يوې برخې

پلي ټولگي څخه جوړ او په لاندې ډول وپشل شوي و:

لومړی، هغه ډلې چې د جگړې پر مهال د هېواد له ځانگړي سېمو څخه تر ټاکليو آرونو لاندې په وسله واله بڼه چمتو کېدل او د احمد شاه له اوږدو سره جگړې ته تلې او تر جگړې وروسته بهر ته خپلو کورونو ته ستونېد چې دولت بيا پر هماغه کال د نوموړې سېمي دېواني ماليه ورپېښله، لکه د «کرم» سيند پر غاړه مېشتو «مروتو» چې د دولت دېواني ماليه د جنس په بڼه د کال دوه سوه او څلوېښت مهار شوي او بيا ورکول خود جگړې پر مهال يې د نوموړې ماليې پر ځای پرته له دولتي تنخوا (۲۰۰) سپاره جگړې ته چمتو کول.

دويم، د قامي لښکر ډلې چې د دولت له آرونو سره سم د تېرونو د مشرانو له خوا د جگړې له پاره چمتو کېدې او تر جگړې وروسته بهر ته سره بېلېدلې او پر خپلو کارونو بوختېدلې دا ډله پرته له هغو ورځو چې د جگړې پر مهال يې دولت ته سويتيا ورکوله، نور يې له ملکي او پوځي څانگو سره اړيکي نه لرل او يوازې يې مشرانو له دولت څخه د خپلې اړوندې د تنخوا او لگښتونو په نامه د کال يوه اندازه پيسې او جنس تر لاسه کاوه. نوموړې تنخوا يې د دولت له خوا په ځانگړي ځاي کې د کوماندان د جاگير په توگه ټاکل شوې وې چې د دولت په مالي څانگو کې د راتلو او وتو په بڼه شمېرل کېدې او يا د هېواد په نورو سېمو کې کالني حواله او سپارښتليکونه ورکول کېدل چې د ډلې د کوماندان له خوا په خپله اخیستل کېدې او لگېدې. دا ډله په تم ورځو کې له نورو ملکي او پوځي چارو څخه گوښه وه او دولت د کورنۍ او بهرنۍ جگړې له ورځو پرته هغه نه پېژنده.

درېيم د سپرو خانانو ډلې چې په تم ورځو کې هم د پوځي سرتېريو په شمېر وسله والې وې او په ټاکلي واريې په هېواد کې دغه دندې پر مخ بېوې:

د بريدونو ساتنه، د پورونو راټولول، د دولتي زېرمو ساتل، د کوټوالۍ پر ځای د سيمه یزو حکومتونو د اداري چارو سرتېرسول او داسې نور.

ددې ډلې د غړيو نومونه په ځانگړي څانگه کې ليکل شوي وو. دا هماغه څانگه ده چې د محمد زيو پر مهال يې نوم «سان وچېره» شو او دامير حبيب الله خان د مهال تر پايه روغه وه. دلته به هر کال سويتيا کېده او د سړيو، ژوبلو آسونو او وسلې تر کتو وروسته

یې رسمي تصدیق کېده. مالیې وزارت او د هغه اړوند خانګو د تصدیق له مخې د ډلې د نغدې او جنسي تنخا پرځای په شتمنیو کې د دې هوانې مالیو حوالی او سپارښتګلیونه او یا یې د ډلې د کوماندان جاګیر ورشمېره.

د نیم پوځي لښکرو جوړښتونه:

هدا چې د پاچاه د فرمان له مخې به د چاد کوماندانۍ رتبه او د هغه د پلویو او سپرو شمېر وټاکل شو، نوموړي به که شاهزی و، که وزیر یا مامور و که خان د خپلې ډلې پر جوړولو یې پیل کاوه او خپل ازیزان، ګاونډي، نوکران و آشنايان به یې په کې راغونډول؛ آسونه او وسلې یې ورکولې او د ډلې خور د ضابطان یې ټاکل، خود آسونو بیه ورو، ورو د سرتیرو یو له کالنی تنخانه بیلیده او وسله د امانت په ډول پاتې کېده. ځینې مهال د وسلې بیه هم ترې اخیستل کېده، له ځینو کوماندانو سره دولت د وسلې مرسته هم کوله او وروسته یې بیه له تنخا څخه ګرځوله.

که د ډلې کوماندان به کوچنی و «سپور... مشر» که منځوي و «سپور... خان» او که لوی به و «سپور... سردار» یې باله.

هدا چې د ډلې غړي به سلو ته ورسېدل، کوماندان یې ریې (بیرغ) او چتولای او نغاره یې غږولای شوه.

نیم پوځي ډله له پښځو سپرونه پیل او ترڅو سووان خوزرو پورې رسېده. د ډلو منځنۍ جوړښت هم پر لس کسزو دلګیو ولاړ و، خور د ضابط یې «ده باشي» نومېده. لس دلګي د «بیرغ» په نامه یو ټولی کېده او مشر ته یې «بیرغوال» وایه، په دې توګه ټول ده باشیان، د بیرغ منصبداران و بیرغ وال د ډلې افسران ګڼل کېدل.

ډله د خپلو دندو دننه خپلواکه وه او له بل هېڅ پوځي مقام سره یې اړیکې نه لرل. کوماندان یې په خپله پوځي دنده کې خپلواک و او په ملکي دندو لکه: ملکي، حاکمی او نورو کارونو کې یې «که لرل به یې» له اداري آرونو سره سم چلند کاوه او پر یوه مهال یې دواړه ملکي او پوځي پازې سرته رسولې.

د نیم پوځي ډلو کوماندانان، تم مهال په ولایتونو کې د نایب الحکومه ګانو او په پلازمېنه کې د کورنیو چارو د وزیر (لومړي وزیر)، دفاع وزیر او پاچا تر لاس لاندې وو

او په جگړه پز يانه کې د پوځي سرتېريو دلوی کوماندان منونکي وو. په کورنيو او پوځي چارو کې به چې دوې يا څو نيم پوځي لښکرې په گډه لېږل کېدې مشتري يې هغه چاته سپارل کېده چې تر نورو کوماندانو يې د ډلې د غړيو شمېر ډېر و.

د اوردو شمېر:

احمدشاه چې له خوراسانه کندهار ته راغی او پاچاه وټاکل شو، شپاړس زره وسله وال سرتېري يې لرل او همدا چې د پاچاهي پر لومړي کال د اوردو پراختيا ته غځېد، د محمد امين د وينا له مخې يې شمېر څلوېښت زرو ته ورسېد. تاريخ ليکونکي د هند د ځمکنيو يونونو په ترڅ کې د هغه د جنگياليو شمېر له دوو لسو زرو نه تر اتيا زرو پورې ليکي او هماغه مخکېنې مورخ د خوراسان په يونونو کې د احمدشاه د جنگياليو شمېر په اغراق سره له اويا زرو نه تر يو سل وشل زرو پورې ښيي.

په هر ډول، ښايي دا و منو چې احمدشاه د جگړې پر يوه ډگر هم ټول افغاني اوردو کارولي نه دي ځکه چې د هغه ارت هېواد له آموڼه تر عمانه او له خوراسانه تر ستلجه د تل له پاره ساتونکيو سرتېريو ته اړ و.

يو مؤرخ د احمدشاه د ځای ناستي تيمورشاه د اوردو شمېر تر اتيا زرو جنگياليو هم ډېر ښيي او فيض محمد د احمدشاه د لسمي زمانشاه د اوردو شمېر داسې څرگندوي: د «غلام خانه» په نامه سپاره شاهي ټولگي د پښځو کوماندانو تر لاس لاندې: (دوولس زره سپاره)

دده باشي، منگباشي او قللر آقاسي په نامه افسرانو تر لاس لاندې سپاره شاهي ټولگي: (دوولس زره سپاره)

د درانيو سپاره ټولگي: (دېرش زره سپاره).

د ترينو، هوتکو، توخيو، اندزو، ترکيو، بلوچو او نورو (...).

د اوښ سپرو ټولگي: (...).

پلي ټولگي: (دېرش زره او نه سوه پلي).

د سند، ملتان و دېرو په پوځي ډو کې درنوالي مهشت ټولگي او پلي کنډکونه:

(پښځلس زره پلي)

نوموړی مورخ پر پورتنی څرگندونه سر بېره د زمانشاه سپاره ټولگي (شپږ اتيا زره) او د پنجاب په جگړو کې «له پليو ټولگيو پرته» جگړه يزاوردو (سل زره) او ټول اوږدو (يوسل و دېرش زره) جنگيالي، ليکي. (۱)

نود احمدشاه د هېوادونو د پراختيا، گڼ شمېر جگړه يزاوردو او د جگړې پر ډگرونو د هغه د سرتېرو د شمېر «د شپېتو زرو په شا و خوا کې» له په پام کې نيولو سره اټکلولای شو چې د هغه د ټول اوږدو شمېر يوسل و شلو زرو جنگياليو ته رسېده. دا شمېر د احمدشاه مهال له جغرافيايي، سياسي، اقتصادي او پوځي او تاسره هم سمون لري. د دغو ټکيو تر منلو وروسته بنايي لاندېني کرښې په پام کې ولرو:

د افغانستان اوږدو د احمدشاه پر مهال څه د پاسه يوسل و شل زره تنه وو، د دغه اوږدو ۲/۳ برخې (اتيا زره سرتېري) نيم پوځيان او ۱/۳ برخه يې (خلو يښت زره سرتېري) پوځيان وو.

د گرد اوږدو درې برخې (نوي زره تنه) سپاره ټولگي او يوه برخه (دېرش زره تنه) يې پلي ټولگي وو.

د درنو او سپکو توپونو لوی ټولگي هم په دغه شمېر کې راتلل.

داوردو تنخاوي:

د احمدشاه اوږدو د تنخا په اړه يې د شمېر په څېر زموږ په تاريخونو کې څه نه شته. يوازې فيض محمد د احمدشاه د لمسي «زمانشاه» د اوږدو د تنخاوو په اړه داسې ليکي: د زمانشاه دوولس زره شاهي رسالي «د زلميو لښکر» خپله کالني تنخا له نظام دفتر نه نغذه اخيسته چې د هر يوه کالني تنخا له «لسو» نه تر «پېنځلسو» تومانو وه، «تومان په افغانستان کې چلېده او شل روپۍ کېدې، د پارس چلېدونکي تومان پېنځه

(۱) پر پورتنی وېش د پوهېدو له پاره «سراج التواريخ» (۵۶) مخ کتلی ش. د امير شيرعلي خان پوځي سرتېري يوازې په پلازمېنه کې شپېتو زرو ته رسېدل او مير عبدالرحمن خان د هغه څه له مخې چې دده د مهال له نظام د فترنو څخه څرگندېږي ټول پوځي سرتېري، سپاره خانان، خاصه دار، اردليان و سرداران يې سل زره سرتېري وو. امير حبيب الله خان دغه شمېر شپېتو زرو ته راتېټ او خاصه دار ډلې يې لرې کړې. د دغه پاچاه ځای ناستي سپاره خانان هم وشل او د ټولو پوځي سرتېرو شمېر يې دېرش زره پرېښوو.

د محمد زيور لومړي پېر د امير شيرعلي خان له مهاله تر امير حبيب الله خان پورې پلي کڼو کونه شپږ سوز ووزيز، پلي ټولي سلېز، او «ترپ» نومي سپاره کڼو کونه درې سوز وو. په همدې توگه کڼو کونو هم ځانگړي نومونه لرل، لکه: نقره پوښ کڼو ک يا پلتن، رساله يا ترپ، حيدري او...

روپۍ دي» د زمانشاه «د وولس زره» بدرگه لښکر ډېرو نغده تنخا او ځينو نيمه نغده او نيم جاگير لاره. ددې ډلې افسران د پاچاه بښليو شتمنيو په لرلو سر لوري وو^(۱) له دې څرگندونې نه ښکاري چې لومړی د زمانشاه د سر تېريو تنخايو تر بله توپير لاره او لړيو ډېره وه، دويم دا چې جنسي تنخايې هم اخيسته او درېيم دا چې گڼو پوځي افسرانو ته د تنخا پر ځای جاگير ورکړ شوی و، په دې توگه ويلاى شو چې:

د زمانشاه د اوردو د سپاره ټولگي (لور پور شاهي لښکر) يوه سړي ته د کال (پنځلس تومان = درې سوه روپۍ) تنخا ورکول کېده چې د مياشتې (۲۵) روپۍ کېدې، د منځوي پور يوه تن ته د کال (لس تومان = دوه سوه روپۍ) تنخواه چې د مياشتې (شپاړس روپۍ او څو پيسې) کېدې. دا چې دغه دوه پوره ځانگړې شاهي لښکرې وې، نو د اوردو نورو سپرو فرقو ته «که پوځي وې که نيم پوځي» درېيم پور هم ټاکلای شو، په دې ډول ښايي چې د هر سپاره تنخا تر لسو تومانو ټيټه وه او د اوردو پليو ټولگيو تر سپرو هم لږ تنخا لرله، يا په بله وينا د تنخا له پلوه په څلورم پور کې راتلل.

زما په اند په ټوليز ډول د زمانشاه د اوردو يوه سپاره ته د کال تر (اتو تومانو = يوسل و شپېته روپۍ) چې د مياشتې (۶۰۵ روپۍ او څو پيسې) شي ډېره تنخا نه ورکول کېده. د دغه اټکل د رېښتيا يې له پاره لاندېني لاسوندونه لرو:

د زمانشاه ورور «شاه محمود» چې د افغانستان دخول و پلاز هيله يې لرله، وروسته تر هغې چې د پلارني دوست د فرملي سپرود مشر د محمد خان زوی «عليخان» برملي په مرسته د کابل بالاحصار له زندانه په تېښته بريالي شو، د پوځي ځواک د چمتو کولو تکلي يې وکړ، خودا چې بېرني شپې وې، د زړونو د تر لاسه کولو او د سر تېريو د راټولولو له پاره يې په گرشک کې د لښکر د سر تېريو مياشتنۍ تنخا (پنځلس پوځي روپۍ) وټاکلې.^(۲)

(۱) سراج، ۵۶ مخ.

(۲) سلطاني، ۱۷۸ مخ، پخه روپۍ دوه مشقاليزه سپينزړې روپۍ وه چې شپېته مسينې پيسې ترې جوړېدې او د امير حبيب الله تر مهاله دود وه خراومه روپۍ تر هغې لږ او له پنځو سر مسينو پيسو سره سمه وه، کچ و وزن يې هم همدا سې و، د کابل من (پوخ) اته سېره او د کابل خروار اتيا سېره و، خود تيريز من (اوم) دوه نيم چارکه او خروار يې د کابل دوه شپېته نيم سېره کېده.

ښکاره ده چې هاغه مهال دا تنخا د بېرې له امله ډېره ټاکل شوې وه. امير دوست محمد خان هم چې د شاه محمود او د هغه دورور شاه شجاع پرځای کيनाست، د خپل پوځي اوږدو جنگياليو ته يې د مياشتې (شپږ روپۍ) تنخا ورکوله. د نيم پوځي سرتېريو ځينې افسران تر اوسه شته چې له ځان سره يې «د سراج الملة والدين» پر مهال (۸۰) سپاره لرل او هر کال يې د خپلې او سرتېريو د تنخا له پلوه له دولت نه (دوولس زره) نغدې روپۍ اخيستې، خودا پيسې د کوماندان له خپلې تنخا سره هر سپاره ته د مياشتې تر (دوولسو) روپو لير رسېدې. ^(۱) په دې توگه د احمد شاه د وروستيو، لکه: زمان شاه، شاه محمود و امير دوست محمد خان د اوږدو گانو د کالني تنخا له مخې دده د اوږدو تنخا هم اټکلولای شو. زه دې پايلې ته رسېدلې يم چې د احمد شاه د سپرو ټولگيو هر سرتېري ته په مياشت کې (دوولس) روپۍ او د پليو ټولگيو يوه سرتېري ته د مياشتې (شپږ) روپۍ تنخا ورکول کېده، په دغه توپير چې د شاهي لښکر تنخا له نورو پوځي ټولگيو او همدا راز د پوځي ټولگيو تنخا له نيم پوځي هغو سره يو تر بله توپير لاره او همدا راز د اوږدو تنخاوې د نغدو او جنس په ډول ورکول کېدې.

(۱) د محمد زيو پر لومړي پېر د پوځي سرتېريو تنخا په لاندې ډول وه:

د امير دوست محمد خان د هر پلي سرتېري د يوې مياشتې تنخا شپږ پځې روپۍ. د امير شير علي خان د پلي مياشتني تنخا اووه پځې کابلي روپۍ او د سپاره يې د مياشتې نولس روپۍ. د امير عبدالرحمن خان د پلي مياشتني اته روپۍ او د سپاره يې په مياشت کې شل روپۍ. مانا دا چې د آس مياشتني تنخا دوولس روپۍ وه خو شاهي لښکر (گارډ) تر نورو لور او د مياشتې يې د هرش روپۍ تنخا اخيسته. دده تر (۱۳) کاله پاچاهۍ وروسته د هر سرتېري تنخا د مياشتې دوې روپۍ جگه شوه. په دې ډول چې پلي ته د مياشتې دوولس، سپاره ته څلورويشت او لومړني شاهي ته څلور دېرش روپۍ تنخا ورکول کېده.

دوه ويشتم خپرکی

د احمد شاه دولت گتې او لگښتونه

هېوادنی گتې: د احمد شاه پر مهال د افغانستان گتې سیده او ناسیده مالیه وې چې د «دېوانی مالیه» او «باج اخیستنې یا خرڅ اخیستنې» په نومونو له کرنیزو ځمکو، بڼونو، ژړندو، کورنیو څارویو، کورنیو او بهرنیو سوداگریزو شیانو او کورنیو سوداگریزو صنعتی توکو څخه اخیستل کېده. د ناسیده مالیه شمېر د پرو او له یوه شپي نه د هېواد په بېلا، بېلو ځایو کې څو ځلې اخیستل کېدې.

سربېره پر دې د «خالصه جات» په نامه دولتي ځمکې د گتې غوره سرچینه وه چې د کرنې یوه پر درې برخه یې دولت ته رسېده، د دغو چارو کارکوونکي ته «د ثالثات کارکوونکی» ویل کېده چې فیض محمد یې هم یادونه کړې ده. (۱)

ځینې مهال د مالیه کارکوونکیو او مشرانو دولت د نویو ناسیده مالیه په راوېستلو او کاوه او له دې لارې یې د هېواد سوداگرو کارگر تر کړ او لاندې راوستل. شاه شجاع څو تنه داسې کارکوونکي بندیان او له کابل نه یې دوسوه زره روپۍ نوې مالیه لرې کړه. (۲)

د سیده مالیه یوه برخه د ملکي او پوځي چارو د مشرانو سیمه یزو خانانو او داسې نورو د تنخوا او جاگیر لگښت و او پاتې یې د دولت نغدې او جنسي خونديښونه ته تله.

(۲) سراج، مخ.

(۱) سراج، ۲۷-۱۶۵ مخونه.

سیده او ناسیده مالیه اجاره والو (تېکه والو) ته په اجاره (تېکه) هم ورکول کېده. تېکه وال چې په دې اړه د ملت واکمن و، د پراخ واک په مرسته یې مالیه راتولولې او دولت ته یې خپله برخه روپۍ په وار ورکولې. دوی له مالي خانگو سره د شمېر پرمهال د مالي خانگو د حوالو او سپارښتلیکونو، د زېرمو د رسېد پاتو، د ټاکلیو اشخاصو د مالیو د بشپړتیا کونو او یا هم د بدو پېښو له امله د کرنیزو توکو د له منځه تګ د کچ مجرایې اخیسته، خو که د پاتې برخې په سپارلو کې به یې پښه گوډه کړه نو د اخیستونکي خانگي له خوا به ترې غوښتل کېده.

له دوی څخه یو هم عبدالخالق سدوزی نارامه شتمن تېکه وال و چې د احمدشاه تر مړینې وروسته یې په «شیرسو زرو» روپیو د «ښکارپور» د مالیه تېکه لرله، خو دا چې خونديښې ته یې د پیسو په ورکړه کې ناغېرې کوله نو کلک چلند یې اخیستونکي پرې وټاکل شول. نوموړی د دغه سپکاوي له امله واوښت او د تیمورشاه د دښمنو مشرانو په پارونه راپورته شو او وګرېو ته یې د شتمنیو تر ویش وروسته پرکندهار وسله وال یرغل وکړ او وروسته د کابل لوري ته وخوځېد، خو د تیمورشاه له خوا مات او وځپل شو.

ابن محمد امین د اېښه په پراخ ډول څرګنده کړې ده. (۱)

له دغو کړښو نه موخه دا ده چې د احمدشاه مهال د مالیه د تېکه والی او پور اخیستنې د ډول یوه بېلګه چې تر دې وروستيو (د سراج الملت والدين مهال) په افغانستان کې دود وه؛ وړاندې شي.

اوس به وګورو چې د احمدشاهي افغانستان کالنی گټې څومره نغدې او جنس کېدې. په رېښتینې توګه د دغه ټکي او څارول څه اسان کار نه دی، ځکه چې د هاغه پېر د ځمکو او نورو خوځنده او ناخوځنده شیانو د مالیو کچه پټه او د پلورلیو او پېرودلیو سوداګریزو توکو او داسې نورو د کچې په څېر ناڅرګنده ده.

سره له دې هم په دې اړه د تاریخ په پاڼو کې څغلنده نفوتې شوي، چې د هغوی په مرسته تر یوه ځایه پرې پوهېدای شو، لکه مور وینو چې د احمدشاه پرمهال (۱۱۷۰) کال د افغاني پنجاب د ولایتونو د زمول شویو مرهټیانو کالنی مالیه د هغه ځای د مشر آدینه پرژمنه (اووه نیم میلیونه) روپۍ ټاکل شوې وه. (۲) یا دا چې احمدشاه د «بنو» له

(۱) مجمل، ۱۵۳ مخ. (۲) سراج، ۲۰۰ مخ

سهمي نه د ماليې او لښکر د لگښت و خوارو په نامه « اتلس زره روپۍ » اخيستي. (۱) يا احمدشاه پر (۱۱۸۱ هـ) د دهرې اسماعيل خان د کوچني سيمي « مياوالي » ماليه له (خلوبښتو) جريبو څخه يوه روپۍ وټاکله. (۲)

ياد احمدشاه تر مړينې وروسته د سند د « ښکارپور » د سهمي ماليه د کال په (شپږو سووزرو) روپيو تهکه وه. (۳)

سريره پر دې د احمدشاه د لمسي پر مهال د افغاني ولايتونو کالني ماليه، لگښت و سپما په لاندي ډول څرگنده ده. (۴)

ولايت نوم	د کالنيو ماليو کچه	کالني لگښت	د خونديني سپما
کشمير (لوی ولايت)	۲,۴۰۰,۰۰۰	۱,۷۰۰,۰۰۰	۷۰۰,۰۰۰
پهښور (منځنی ولايت)	۱,۲۰۰,۰۰۰
ملتان (کوچنی ولايت) «ت»	۳۰۰,۰۰۰
غازي خان دېره (همداراز)	۷۰۰,۰۰۰

له پورتنی څرگندونې نه تر احمدشاه وروسته د ځينو افغاني ولايتونو د کالني گټې پر اوڅار هډو سريره د يوه ولايت لکه « کشمير » کالني لگښت و سپما هم ډاگيزېږي، په دې مانا چې د ولايت لگښت د دولت د گټې تر دوو برخو اوښتی او د پلازمېني خونديني ته تر يوې برخې لږ سوري.

کله چې نور افغاني لوی، منځوي او کوچني ولايتونه، لکه: خوراسان، هرات، کندهار، بلخ، بدخشان، کابل (لوی)، بلوچستان، سيستان، باميان، غور (منځوی)، سند او نور کوچني ولايتونه له مخکېنيو ولايتونو: کشمير، پهښور و ملتان سره پرتله کړو او کالني ماليه يې انډول وگڼو، د دغه ټکي له منلو سره چې د احمدشاه مهال له ماليو سره يې ژور توپير نه لاره، دې پایلې ته رسېږو چې د افغاني ولايتونو او پنجاب

(۱) حيات، ۵۲۰ مخ تر احمدشاه مخکې دې سهمي، سېمه ييزو مشرانو ته څلور ډوله ماليې ورکولې: له ځمکر څخه جنس يو پرلس، له ځمکو څخه نغدي څه د پاسه يو پرلس، د شيانو د پلورولو له امله په روپۍ کې يوه پيسه او په نکاح کې شپږ روپۍ. تر احمدشاه او ځای ناستيو يې وروسته رنجيت سنگ له بنو نه پر کال (سل زره) او بيا انگرېزانو (سل ويرولس زره) روپۍ ماليه ټولوله. همداراز حيات ۹۰۵ مخ.

(۲) حيات، ۶۱۵ مخ. (۳) مجمل، ۱۵۳ مخ.

(۴) سراج، ۵۶ مخ. محمد حيات پر خپل مهال د انگرېزانو له خوا د پهښور او دېرو ټوله ماليه (دوه مېليونه) کلدارې ليکې، ۸۹ مخ.

(گرد هېواد) د ټوله کالنۍ مالیه (یو دېرش میلیونه) روپۍ کېدې، په دغه توپیر، لکه پلوخستان چې د مالیه پر ځای د شپږو زرو سپرو بلوچو سر تر یو کالنۍ لگښت وړکاوه، یا بلخ و بدخشان چې د اوزبکو خانانو د پر له پسې تاراګونو او ویجاړونو له امله دومره ړنگ شوي وو چې ان د احمدشاه د لمسي تر مهاله یې هم خپل کالنۍ لگښتونه پوره کولای نه شول او هر کال به د پلازمېنې له خونديني څخه یو څه پیسې د نوموړیو ولایتونو د لگښتونو له پاره وراستول کېدې. (۱)

د احمدشاه دولت کالنۍ گټې یوازې همدا (۳۱ میلیونه) روپۍ گڼلای نه شو، سرد له دې چې دغه شمېر هم دولتي بودجه بشپړوله؛ لگښتونو ته بس و، او یو څه یې د سپما په توګه خونديني ته هم تلو، خود دولت نورې گټې د جګړو د ډګرونو ولجې اود ګاونډیو هېوادو د مشرانو او پاچاهانو ډالۍ وې.

که څه هم چې دا گټې ټاکلې نه وې او کله، کله لاس ته راتلې، خو سره له دې هم درنې او د احمدشاه مهال تر پایه غځېدلې وې، لکه د احمدشاه د پاچاهۍ پر لومړیو (۱۱۶۰) کال هغه خونديینه چې د کابل و پېښور څو کلنه مالیه او د پنجاب د مشرانو ډالۍ وې او د نادرشاه او د کابل د واکمن توکل خان د استازي «محمد تقی شیرازی» په لاس د کندهار له لارې خوراسان ته وړل کېده، د احمدشاه لاس ته ورغله چې څه د پاسه (شل میلیونه) روپۍ یا (دوه میلیونه) اشرفۍ کېدې. په خوراسان کې د نادرشاه د ماندینې ډالۍ چې گرانیه ډبرې په ځانګړې توګه «کوه نور» په کې و، هم ستره شتمني گڼل کېده. هغه خونديینه چې د پنجاب د نیولو پر کال (۱۱۶۵) «میرمنو» احمدشاه ته وسپارله، د هندي مؤرخو د وینا پر بنسټ (لس میلیونه) روپۍ وې، همدا راز پر (۱۱۷۰) کال چې احمدشاه په ډیلي کې د وزیر قمرالدین زوی «نظام الدوله» ته د هندوستان وزارت وړکاوه، هغه شمېر پیسې چې د نوموړي له شتمني نه د احمدشاه خونديني ته وسپارل شوې، (شل میلیونه) روپۍ یې لیکي. په هندوستان کې د احمدشاه د یوې جګړې د ډګر (پاني پت) ولجې میلیونونه روپۍ، لوښي، څاروي، وسلې او داسې نور وو، همدا راز د هند د نورو راجاګانو او مشرانو ډالۍ او د جګړو ولجې هم پر پورتنیو څرګندونو ورډېرولای شو.

(۱) سراج، ۵۶ مخ.

په هر ډول، دومره ويلاي شو چې د احمدشاه خونديينه د خای او مهال په پرتله خورا بيا يه وه او تر مړينې وروسته يې اوږده کلونه د وروستيو له پاره ستره هوساينه گڼل کېده. پر هغه ورځ چې د احمدشاه لمسی «شاه شجاع» وژل کېده د سلطنتي سپه ياد خونديينې يو شمېر گانې او گرانبيبه ډېرې ورسره وې، چې سلطان محمد يې بيه د (پېنځو مېليونو) روپيو په خوا و شا کې ليکي. دا چې د احمدشاه وروستيو هم خپلې گټې لرلې، څه اړنگ نه شته، خو سلطنتي خونديينه چې له غميو او سرو زرو ډکه وه، هماغه خونديينه وه چې په خپله احمدشاه ډکه کړې وه، ځکه چې کاله ته يې د احمدشاه غونډې سترې برياوې، درنې ولجې او د پاچاهانو د الی لاس ته ورته غلې.

دولتي لگښت:

د احمدشاه د دولت لگښتونه دا وو:

د سرتېريو او افسرانو تنخوا، د وسلې او پوځي يونونو لگښتونه، د هېوادنيو کارکوونکيو، سيمه یزو خانانو، ساداتو او دينپوهانو، تنخاگانې، دلپېدونو او سپرليو لگښت، د دولتي ودانيو لگښتونه، د دربارو سلطنتي کورنۍ لگښتونه او داسې نور، خو پوځي لگښت د هېواد تر ټولو لگښتونو خورا درون و او لکه څرنگه چې ښکاري د هېواد د ټولې کالنۍ گټې دوو برخو ته ورنهژدې و، په دې مانا چې:

د احمدشاه اوږدو (سل و شل زره) تنه لرل، چې (نوې زره) يې په سپرو او (دېرش زره) يې په پليو ټولگيو کې وو، نو چې د هر سپاره مياشتنۍ تنخا (۱۲) روپۍ او جنس و، په کال کې ټوله (دوولس مېليونه او نه سوه او شپېته زره) روپۍ کېدې او هر پلي هم مياشتنۍ (شپږ) روپۍ او جنس تنخا اخيسته چې ټوله په کال کې (دوو مېليونو او يو سل و شپېتو زرو) روپيو ته رسېده.

همداراز د اوږدو د افسرانو نغده او جنس تنخا چې د جاگير په توگه له هېواد نه تر لاسه کېده، د وسلې د پېرودلو او وسله تونونو ډکه کولو او د لږدونو او داسې نورو کالنۍ لگښت (درې مېليونه) روپۍ کېدې، په دې توگه د احمدشاه اوږدو ټول کالنۍ لگښت څه د پاسه (نولس مېليونه) روپۍ وې چې د هېواد د ټولې کالنۍ گټې په پرتله (۳۱ مېليونه روپۍ) د دولتي پانگې دوې برخې ترې جوړېدې.

په هېواد کې د ودانیو چارې، لکه: ښار، پول، جومات، تم‌ځای او داسې نور تر ډېره په ښکاري ډول سرته رسېدې. د کارکوونکیو تنخواوې، د دربار لگښتونه او داسې نور د دولتي گڼو له هماغو (۱۲ مېلیونو) پاتې شویو روپیو څخه ورکول کېدل او چې څه به پاتې کېدل د دولت د سپما خونديښني ته سپارل کېدل.

دا مو په پام کې وي چې د لاریونونو د لگښت له نیول شویو هېوادونو، ولجو او د بهرنیو پاچاهانو او د لارې د سرد واکمنو له دالیو څخه بشپړېده.

د یادولو وړ ده چې د هېوادنیو کارکوونکیو، خانانو او داسې نورو نغدي او جنس تنخواوې د جاگیر او د هېواد له دېواني مالیه نه د حوالو او سپارښتلیکونو له لارې ورکول کېدې ځکه چې خونديښنو اوږه ورکولای نه شوه.

ټولو لویو دولتي کارکوونکیو ته هم د تنخوا پر ځای پاچاه پښلي کلي او بانډې رسېدلې وې. لکه ابن محمد امین چې د مختار الدوله «شیرمحمد خان» د کلیو او بانډو د جاگیر یادونه کوي چې د تیمورشاه پر مهال ترې اخیستل شوی و. (۱)

د محمد زیو د پاچاهۍ پر مهال د ابدالیانو په توپیر د لویو کارکوونکیو تنخوا جگه شوه، د بېلگې په توگه شاه شجاع ابدالي خپل ورور شاهزي پیروزالدین ته چې د هرات نایب الحکومه و د هغه ځای له دېواني مالیه نه د کال (درې سوه زره) روپۍ تنخوا پاکلې وه (۲) او خپل زوي شاهزي تیمور ته یې چې د کندهار نایب الحکومه و، د کال (۳۶ زره) روپۍ تنخوا ورکوله. (۳)

څو پاچاه دوست محمد خان د کندهار له مالیه نه یوازې د هغه ځای لویو سردارانو ته د کال لاندېنی تنخواوې ورکولې:

سردار رحمدل خان ته (پښځه سوه زره) روپۍ، سردار میرافضل خان ته (دوه سوه زره) روپۍ، خوشدل خان ته (سل اوویا زره) روپۍ، غلام محی الدین خان ته (سل و دوولس زره) روپۍ، سردار شیرعلي خان ته (سل زره) روپۍ، منوردل خان ته (اویا زره) روپۍ او څو نورو سردارانو ته (دوه سوه او شپږ دېرش زره) روپۍ. (۴)

له دې نه ښکاري چې د احمدشاه مهال د چارواکیو تنخوا د هغه تروروستیو ټیټه وه.

(۱) مجل، ۱۵۹، مخ (۲) سراج، ۷۶، مخ (۳) سلطاني، ۲۶۳، مخ (۴) سراج، ۲۲۰، مخ

درويشتم خپرکی

د احمدشاه د چارواکيو رسمي نومونه

افغانانو يو ډول نومونه لرل چې په هندوستان کې يې د خپلې شهنشاهۍ پر مهال دود کړي وو، لکه: خدای زی، ظفرخان، تفال خان، سريلند خان او په لسگونو نور. محمد قاسم فرشته خو غلې دغه افغاني نومونه ياد کړي، په ځانگړې توگه د سلطان علاو الدين د سلطنت د پېښو په ترڅ کې يې د ډکن افغاني پاچاه «حسن کانکوي بهمنی» نومونه اخيستي دي.

د احمدشاه پر مهال يو شمېر دغه نومونه د عربي ژبې له يوې ډلې نومونو سره چې له پيريو راهيسې د ختيځ په اسلامي هېوادو کې کارېدل، يو ځل بيا په افغانستان کې دود شول چې کورنيو او بهرنيو څېرو ته يې ورکړه يوازې د پاچاه واک و. دا نومونه ډېر او په لاندې ډول وو: فرزند خان، جان نثار خان، شاه پسند خان، شاه دوست خان، وفادار خان، کفایت خان، التفات خان، خان خانان، مشرف خان، شاه ولي خان، مخلص الدوله، نظام الدوله، امين الملک او په دې ډول په لسگونو نور.

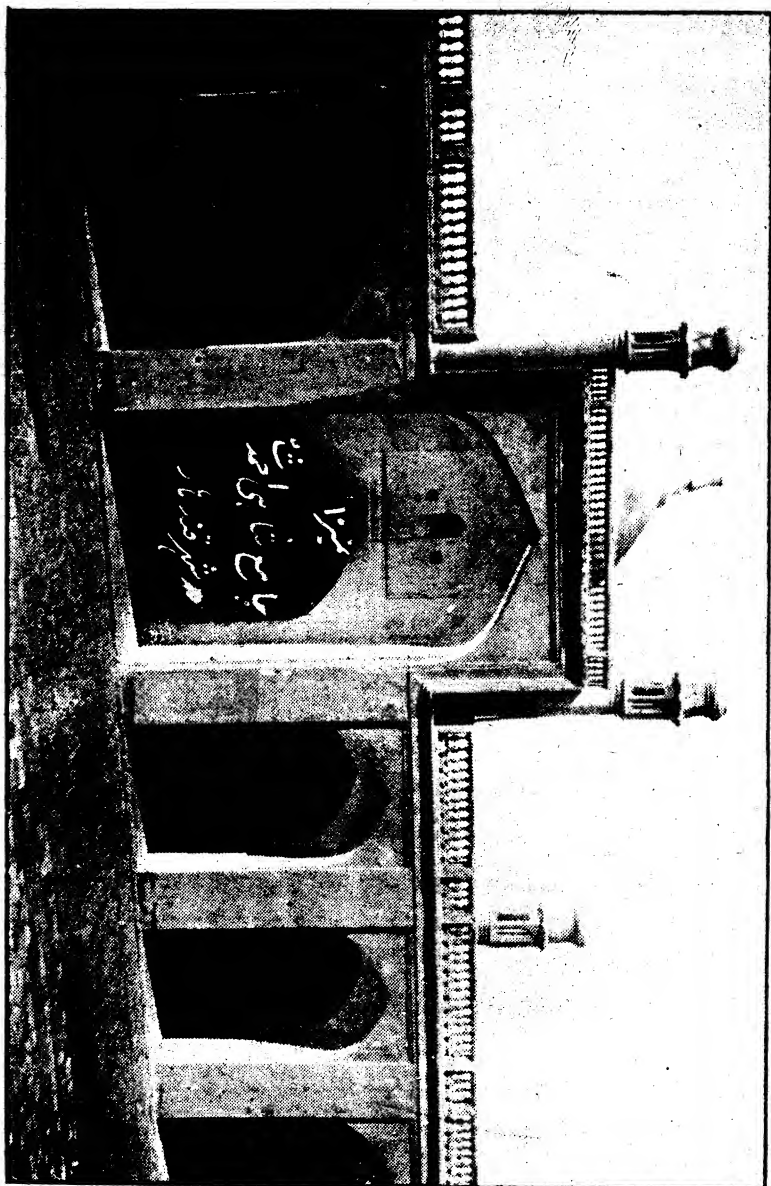
شهر جدید قندهار احمد شاه بابا

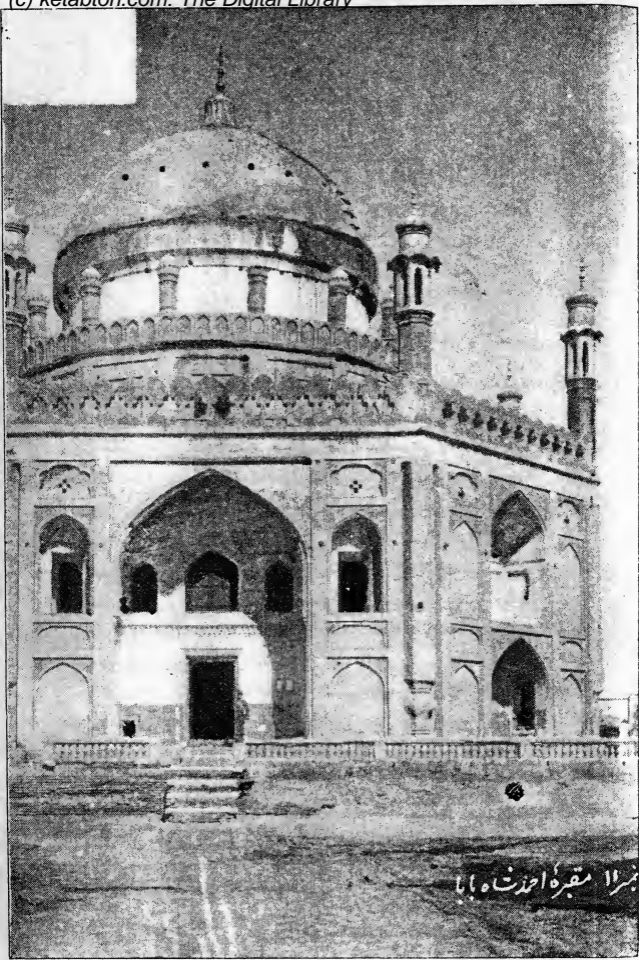
خلورويشتم خپړکی

د احمدشاه وداني

په دې پوهېږو چې احمدشاه ملت ته د نوي تمدن و پوهې وريپېژندلو ته وزگار نه و. بنيایي وويل شي چې د افغانستان پوهه، ادبيات او لرغوني ملي صنايع چې د مغولو تر تاراک وروسته ويجاړ او د افغانستان د تيموريانو پرمهال لير راژوندي شول او بيا د اوزبکو، سپويانو او بابرانو له لاسه د هېواد د سياسي شننې له امله گړنگ ته ولوېدل، د احمدشاه پرمهال هم پرمهغه مې ژواندې بڼه پاتې شول، مانا دا چې دا مهال په افغانستان کې هيڅ ښوونځی، پوهنتون، کتابتون و اکاډميک بنسټ جوړ نه شو. همدا راز احمدشاه دخپل سلطنت په ټوله موده کې د کرنې، صنايعو او اقتصاد ودې ته هر اړخيزه پاملرنه ونه کړای شوه ځکه چې هغه له سياسي او کورني پلوه د يوه ږنگ وويجاړ هېواد پاچاه شوی و او خپل ټول ژوند يې د همدغو نيمگړتياوو د سمون په لار کې تېر کړ. په دې توگه، سره له دې چې له احمدشاه نه په دغه لړ کې کومه غوره نښه راپاتې نه ده، خو بيا هم چې کله وزگار شوی لرو د يري و دانيو او دځينو کورنيو صنايعو ساتنې او دودونې ته لاس غځولی دي.

احمدشاه د نادرشاه په لاس د کندهار د پخواني ښار د ږنگېدو له امله غمجن و او نادر آباد کلا يې «چې پر خيسته ځمکه يوازې له بلالزمېنې سره د جگړې له پاره جوړه شوې وه» د افغانستان د بلالزمېنې وړ نه گڼله، ځکه يې پر (۱۱۷۴) سپوږميز کال د اوسني کندهار ښار بنسټ کېښوو، (نهمه گنه انځور کتلی شئ) او د لومړي ځل له پاره يې سيده بازارونه جوړ کړل چې پر نېغو کرښو يوه بل ته مخامخ وو.

نیرا مقبره احمد شاه بابا

احمدشاه د ښاري سيمو تر ټاکلو وروسته د شمالي اړخ په منځ کې «دولتي ارگ» وټاکه چې وروسته يې بڼه واړول شوه او اړخونه ته يې د شاهي سرتېريو مېشتخي، توپخانه، وسله تون، ډيمو، د باروت جوړونې ځای او شاهي غوڅل ودانه کړه. او د سلطنتي دېواله ته مخ يې د «شاه بازار» تر څنګ شاهي جومات جوړ کړ (لسم انځور کتلی شن) خو په کندهار کې د احمدشاه تر ټولو ښکلې ودانۍ هماغه دي چې «د حضرت محمد ﷺ» د سپېڅلې خرقي او خپل قبر له پاره يې «د شاهي بن» په منځ کې جوړې کړې. اوس د بن څرک نه لګېږي، دا هماغه ښکلې ماڼۍ ده چې د يوه اسپانوي ختبيغ پوه «هسري هراس» په وينا «يوه نړۍ سپېڅلتيا او برم و پرتم تر وروي». (يوولسمه گڼه انځور کتلی شن)

احمدشاه پر (۱۱۶۶) کال د کابل بې آرو بنسټه ښار ته د يوه دېوال په چاپېرولو پوځي بڼه ورکړه خو نن يې کومه غوره نښه پاتې نه ده. د کابل بالا حصار ختيز لوري ته يې د شاه شهيد په نامه د «شاه اسحق ختلاني» زيارت پر ۱۱۸۳ کال د خواجه سرا «ياقوت» په مرسته ودان کړ، همدا راز يې په بلخ کې د پخواني خولم پر ځای اوسنی تاشقرغان جوړ کړ، دده پر مهال (۱۱۸۳) کال په سند کې د نايب الحکومه «غلام شاه خان» له خوا د «حيدر آباد» نوي ښار بنسټ کېښودل شو. احمدشاه پر (۱۱۷۰) کال د خيلو دوو کارکوونکيو په مرسته په مکه معظمه کې د افغاني حاجيانو له پاره د استوګنې ودانۍ جوړه کړه. کېدای شي چې د هېواد په نورو سيمو کې به هم ودانيزې چارې شري وي خو د تاريخ له مخونو په دې اړه څه لاس ته نه راځي. احمدشاه د افغانستان د ختيزو ولايتونو ان هندوستان گڼ شمېر ختگر کندهار ته راوستل او په احمدشاهي ښار کې يې ځانگړې مېنه د «د ختگرو مېنې» په نامه وټاکله، دا مېنه تر اوسه په همدغه نامه شته او استوګن يې هماغه د احمدشاه مهال د ختگرو کول دی چې پورتنۍ پېښه يې هره نه ده او اوس هم ختگري کوي. د احمدشاه پر مهال پر ودانيو سربېره چې بشپړه بېلگه يې د هغه خپل زيارت دی، د افغانستان له نورو ښکليو او پرمختلليو صنايعو څخه چې د منځنيو پېر يو په لړ کې په زړه راکښونکې بڼه څرگندوو او ورو، ورو له منځه لاړل، يو يا دوه يې ژوندي وساتل شول، لکه سرور وينو چې د احمدشاه پر مهال د لرغوني ښکلې افغاني خاتم کاري او لرغين کاري په لړ کې د نورو تر څنګ ښايسته کړکۍ هم جوړېدې چې ځينې يې لا تر اوسه د هماغه مهال په جوړو شويو کورونو کې پاتې دي. (۱۲ انځور) او ياد ډول، ډول لرغونو افغاني انځور شويو زرينو توپو پر ځای چې په ټول ختبيغ کې يې لوړ نوم لاره او يو مهال د چنگيز د زوی «اوغدي» د خوښونې له امله د هرات ښار د بيا وداندو لامل شوې، د احمدشاه پر مهال ښکلې وريښم گڼونې د «خامک گڼونې» په نامه بڼه پر مختگ کاوه چې تر اوسه کار پرې کېږي.

پېنځه ويشتم څپرکی

د احمدشاه پرمهال د افغانستان نښان

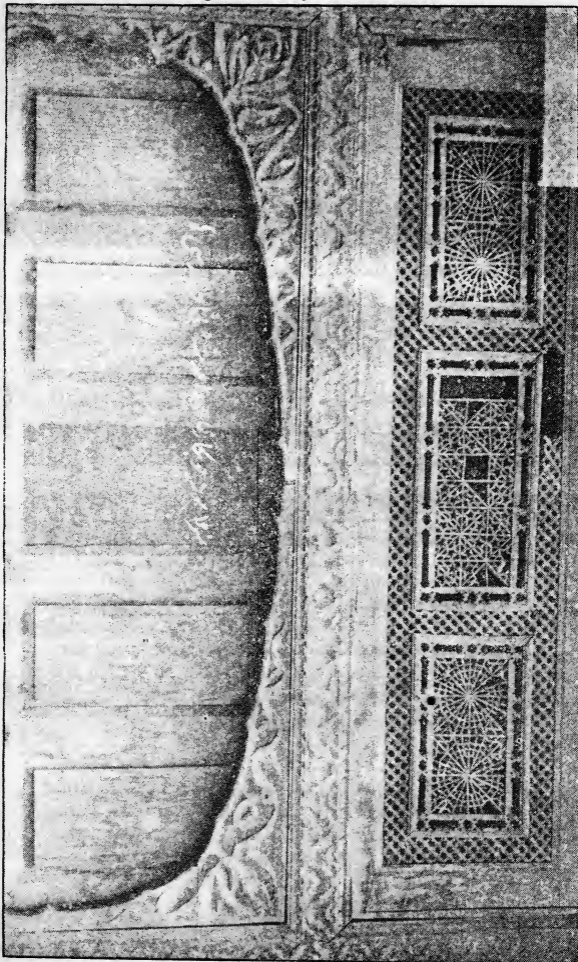
د احمدشاه پرمهال د افغانستان نښان، پر پاچاهۍ د هغه د ټاکلو پر لومړۍ ورځ وټاکل شو، په داسې توگه چې د ملي جرگې يوه غړي او د احمدشاه لومړني ټاکنکي د ټولو تر خوښې وروسته د سلطنتي خول پر ځای د نېکمرغۍ په هيله د غنمو وړی د احمدشاه پر خولۍ وټوميه، د احمدشاه هم له هماغې شېبې نه دغه سپيڅلې نښه د ځان و دولت له پاره ومنله، دا نښه د افغانستان له او تاسره هم سمه وه چې د هېواد کرنيز والی څرگندوي.

احمدشاه يوازې د غنمو وړی بس ونه گانه او «توره» يې «چې د افغانستان د ملي او تاريخي ميرانې او زوروتيا نښه يې گڼله» هم پرې ورډېره کړه. تر هغې وروسته «غنم وړی او توره» د افغانستان رسمي نښان و، بيا پردغه افغاني نښان يوه بله نښه هم ورډېره شوه چې «ستوري» ته ورته وه.

د احمدشاه له مهاله تر هېور د افغانستان نښان په واز، راز بڼو رارسېدلی، لکه د شاه شجاع پر ځينو مېسينو پيسو کله يوه او کله دوي تورې انځور شوي. د محمدزيو پرمهال او د اميرشيرعلي خان پر پېر (۱۲۷۹-۱۲۹۶) دغه توره د زمري په لاس کې ونيو. (۱)

(۱) کتلی شن: دشمن النهار ورځپاڼې گڼې، لکه: د (۱۲۹۰) سپوږميز کال د ذی الحجی (۱۵) او (۲۵) نېټې، لومړی ټوک، لسمه او يوولسمه گڼه، د (۱۲۹۱) کال د ربیع الاول (۶) نېټه، دویم ټوک (اوولسمه) گڼه او د (۱۲۹۲) کال د ربیع الاول (۱۳) درېیم ټوک (څلورمه) گڼه.

«شمس النهار» رسمي ورځپاڼه وه ځکه يې پر سر مخ د افغانستان د هماغه مهال رسمي ----- <<

د «ضياء الملت والدين امير عبدالرحمن خان» (۱۲۹۸-۱۳۱۹) د مهال پر پيسو او داسې نورو د دريغ پر شياو خوا د غنم وړي ليدل كوي. تر هغې وروسته تر ننه د دريغ او كله، كله د خولې گرد چاپېر د غنم وړي له دوو رېونده متقاطع تورو سره «ددې له پاره چې په عمودي تقاطع د بېرنگي صليب ته ورته نه شي» ليدل كېږي او ځينې مهال د افغانستان پر رسمي پيسو، فرمانونو، بيرغ و خولې له توري سره توپ و توپك هم شته او دود دي. خودا چې د احمدشاه مهال افغانستان نښان د غنم وړي، توره او ستوري وو لريځه څوړنې ته اړتيا لري، ځكه چې زموږ په تاريخونو كې په دې اړه څه نه شته، خود احمدشاه مهال پيسې په دې اړه ډېره مرسته كوي. سره له دې چې په افغانستان كې د احمدشاه مهال د پيسو ټولگه نه شته خو بيا هم د هغه څو پيسې چې د كندهار ښاروالي د موزيم د تاريخي پيسو په كلكسيون كې او ځينې يې له مينه والو اشخاصو سره دي؛ پورتنې ټكې زياتوي.

ددغو پيسو يوه چې مېسینه او د وزن و حجم له پلوه د احمدشاه «فلوسونو» ته ورته ده پر يوه مخ يې لوار غنم وړی دی خود وړي شا و خوا نورې نښې او د پيسې بل مخ سولېدلی او نه ښکاري^(۱) په دغه لړ کې يوه بله پيسه چې هغه هم مېسینه ده، پر يوه مخ يې دغه انځور دی: «دوې نېغې او پرته توري او د دواړو ترمنځ غنم وړی» پر بل مخ يې

----->> نښان انځور شويدي. تر ۱۲۹۱ کال د شمس النهار په مخکښو گڼو کې د لومړيو مخونو پر سر دوه خوځنده زمري يو بل ته مخامخ دي چې د هر يوه په لاس کې توره او ښامار يې تر پيسو لاندې نيولی دی، خود (۱۲۹۲) کال په نوموړي گڼه کې بيا ښامار نه ليدل كوي.

شمس النهار لومړنی ورځپاڼه ده چې په افغانستان کې خپره شوې او له پورتنيو کڼو څخه چې يوازې لومړي او وروستي مخونه لري لاندې سکالو وي لاس ته راځي:

د اخبار په سرپاڼه کې د زمريانو څلور خواوي او د بهلا، بهلو قافيو څلور حمد په بيتونه ليکل شوي او د سرپاڼې په پای کې يې کالنی بيه (د شاهي شمېرې شل روپۍ) او په عربي او انگرېزي ژبه يې له مياشتې او کال سره د خپرېدو نېټه ليکل شوې ده. همدا راز يې شپږ مياشتنۍ بيه او د پرې گڼې بيه هم ليکل شوې ده. «شمس النهار» د کابل بالاحصار د شمس النهار په چاپخونه کې د ورځپاڼې د مشر ميرزا عبدالعليخان په زيار چاپ و خپريده.

مخکې ښودل شوې گڼې يوازې لومړی او وروستی پاڼې لري چې ټول څلور مخه کېږي او دا مخونه د ورځپاڼې د دوه تنې په توگه گڼې نه لري، په دې توگه پوهېدای نه شو چې هرې گڼې څو مخونه لرل. د سرپاڼې په شاتني مخ کې چې موږ يې دويم بولو او دورځپاڼې د وروستۍ پاڼې پر دواړو مخونو د شمس النهار د ادارې، اعلانونه، لکه: بيه، د لويو آرونه او داسې نور ليکل شوي دي...

(۱) دا د كندهار استرگن ښاغلی محمد رحيم خان پلویليزي پيسه ده.

د «ب احمدشاه» ليکنه لوستل کېږي. (۱)

څرگند دده چې نوموړي پيسسه د کندهار ښار تر جسونو په وروستۍه
چې «احمدشاهي» (۱۷۶۰) نومېده، د احمدشاه له خوا او وپيل شو او چلند يې وموند خو
کمال يې څرگند نه دی. اتکلم يې چې د پيسې له يوه مخ نه د «خسر» توري چې پر شنه
ليکل شوی و، د اوږد مهال سوليدو له امله الوتنې او «ب» توري يوازې پاتې شوی، په
دې توگه له دغو د وارو توريو مشخصه د «خسر» وي، جسون يې چې «تول» خسر
احمدشاهي، لوستل کېده.

د احمدشاه څپې مېسې وويي لاندېني ليکنې او ښې لري:

۱- پر يوه مخ «فلوس احمدشاهي» ليکنه، پر بل مخ دوي توري چې ښې يوه بله پرې
کوي.

۲- پر يوه مخ «فلوس احمدشاهي ۱۱۶۱»، پر بل مخ دوي ښې متقاطع توري.

۳- پر يوه مخ «فلوس احمدشاه ۱۱۷۷»، پر بل مخ يوه پرته توره او د هغې د پاسه يو ښې
مانا انځور.

۴- پر يوه مخ «فلوس احمدشاهي»، پر بل مخ يوه پرته توره چې له پاسه کرابڼ تويک
نيغ پرې راغلی.

۵- پر يوه مخ «فلوس احمدشاهي»، پر بل مخ يوه پرته توره او د پاس يې يو ستوری. په
ځينو کې دغه ستوري د توري د پاسه درې او په ځينو کې دوه شي چې يو يې پاس
او بل يې لاندې ښکاري.

۶- پر يوه مخ «فلوس احمدشاهي»، پر بل مخ يوه پرته دوه ژبې توره او يا يې د پاسه يو ستوری.

خو د احمدشاه سره زړې پيسې اوس په کندهار موزيم کې نه شته، ما يوازې د
احمدشاه يوه سپينزړې پيسه وليده چې د افغانستان د هاغه مهال دوه مثقاله او خو چې
درنه روپۍ ده. (۳)

ددې روپۍ پر يوه مخ دغه نابشپړه ليکنه لوستل کېږي: «... از قادر بيجون به
احمدشاه... زن بر سيم وزر... ست ما...»

بل مخ يې: «... ميمنت مانوس سنه ۸ جلوس ... ب...»

د افغاني تاريخونو د څرگندونې له مخې ښايي د پيسې آر ليکنه داسې وي. (۴)

(۱) دا د کندهار د چلغور استرگن ښاغلي محمد رسول خان بابري پيسه ده.

(۲) دا د کندهار ښاروالي په موزيم کې د احمدشاه په نامه د تاريخي پيسو د ټولگې اړوند پيسې دي.

(۳) دا د امير عبدالرحمن خان د نوميالي کوتوال «نايب مير سلطان خان» د کورنۍ پيسه ده.

(۴) لکه «سراج التواريخ» لومړی ټوک، د احمدشاه سرليک.

« حکم شد از قادر بیچون به احمدشاه - سکه زن برسیم و زرا ز پشت ماهی تا بجا -
سن ۸ جلوس میمنت مانوس ضرب... »

احمدشاه په هرات ، کندهار ، مشهد ، اټک ، انواله (روهيله کند ۷۳-۱۱۷۴) بريلي (پر هماغه کال روهيله کند) ، بهکر (اندوس ۱۱۶۸-۱۱۷۷) ، پېښور ، ټټه (سند) ، غازي خان دېرې (۱۱۷۰) ، دېرو ، سرهند (د دغه ځای د پيسو وروستی کال ۱۱۷۶ دی) ، ډيلي (پر دويم ځل نیولو) ، کشمير (سره زړې پيسه ۱۱۶۷) ، لاهور (سره زړې اوسپنيزې ۱۱۶۱) ، مراد آباد (روهيله کند) ، ملتان (۱۱۶۵) ، نجيب آباد و آگره ، (د احمدشاه په نامه د نجيب الدوله له خوا پر ۱۱۸۰ کال سکه وهل شوې) ښاروکې پيسې چاپ کړي چې بېلگې يې دا دي: په اټک کې سره زړې روپۍ ، پر يوه مخ يې « حکم شد از قادر بیچون به احمدشاه - سکه زن برسیم و زرا ز پشت ماهی تا بجا »

پر بل مخ يې « جلوس میمنت مانوس سنه ۱۵ ضرب اټک ». سپينزړې روپۍ هم پر همدغه ډول چاپ شوې ده. په ملتان کې چاپ شوې مېسې روپۍ چې پر يوه مخ يې « احمدشاه پادشاه دراني فلوس سنه ۱۱۷۰ » او پر بل مخ يې « ضرب ملتان جلوس مبارک ۱۰ » ليکل شوي، (۱)

خو په دې نه پوهېږو چې د احمدشاه مهال افغانستان ملي رنگ څه و او په پوځي رپيو کې په کومه بڼه کارېده؟ يوازې همدومره څرگنده ده چې د احمدشاه تر لړۍ وروسته د محمد زيو پر لومړي مهال له ۱۲۵۹ تر ۱۲۸۵ پورې د افغانستان رپيو (بیرغونو) ټاکلی رنگ نه لاره او تر ډېره سره او شنه رنگونه دود وو ، خو له ۱۲۸۵ کال را وروسته په پوځي درې سړيو سرو او شنو بیرغو کې په سپين رنگ ، سپېڅلې کلمه ، قرآنی آيتونه د راشده خلفاوو (څلورويارانو) له نومونو سره ليکل کېدل. کېدای شي ووايو چې دغه جوړښت ورنگونو د احمدشاه لړۍ د پوځي بیرغونو او رنگ سره ژور توپير نه لاره ، همدا رنگونه وو چې له (۱۱۹۷) کال را وروسته ورو ، ورو له « د ريخ » سره تورو بنفش رنگونه او په پوځي بیرغونو کې « لمر ، ستوري او توپ » پرې ور ډېر شول ، لکه هماغسې چې د افغانستان د بهرنی سياسي خپلواکی د له منځه تگ سره ، ملي رنگ « تور » شوی و. د دې سکالو هر اړخيزه څرگندونه له هغې د پيرونو او اوښتو سره بېله څېړنه غواړي ، دلته ښايي همدومره ووايو چې د خپلواکی تر گټلو وروسته د افغانستان ملي رنگ پر (۱۳۴۶) سپوږميز کال « تور ، سوروشين » وټاکل شو ، شاهي رنگ هم « سور » دی چې تر (۱۳۱۹) لمریز کال وروسته د افغانستان د سلطنت مقام ته ځانگړی شوی دی.

(۱) «رساله مسکوکات افغانستان در عصر اسلام» د نوی مؤرخ اود تاریخ خانگي او کابل موزيم مشر ښاغلي احمدعليخان کهزاد ، ليکنه ، کابل ۱۳۱۹ کال.

خلورمه برخه

د احمدشاه جگړه يزيونونه

وروسته تر هغې چې احمدشاه د افغانستان پر پلازکهناست، لومړنی کار يې د دولت و پوځي اوږدو جوړول و چې سمدلاسه دا دواړه اسان گڼل کېدل، ځکه چې احمدشاه د دولتي جوړښت له پاره رېښتيني ملگري لرل چې څو کاله له ده سره د نادرشاه تر څنگ راتول و آزمېښل شوي وو، نو له دوی څخه يو «بگي خان باميزی» يې د «شاه ولي خان - اشرف الوزرا» په نامه د هېواد لومړی وزير وټاکه او بل «جهان خان پوپلزی» يې د «ميريزن - سپه سالار - خان خانان» په نامه دفاع وزير کړ. د پلازينې پوځي کوماندان د «امير لښکر» په نامه «شاه پسند خان اسحق زی» وټاکل شو، همدا راز نور نوميالي او پېژندل شوي سړي د بهلا، بهلو خانگو چارواکي او پوځي مشران شول.

اوږدو هم په هوساينې سره جوړ شو، ځکه چې احمدشاه له توپونو او نورو لوبښو سره شپاړس زره وسله وال افغاني سرتېري لرل. دا کوچنی اوږدو ستر ځواک او هغه زلمي په کې وو چې د ژوندانه څو کلونه يې د هندوستان، بخارا، خوارزم، ايروان و داغستان پر جگړه يزو وکړونو تېر کړي او هيڅکله يې ماتې ليدلې نه وه.

احمدشاه پوهېده چې دغه جنگيالی اوږدو د يوه هېواد د نيولو له پاره بس دی، ځکه يې له خوراसानه د راتلو له لومړۍ ورځې شنې ته پرې نه ښوو. احمدشاه چې د افغانستان پاچاه شو، دغه سرتېري د زره له کوي خدمت ته چمتو شول ځکه چې دوی تر پخواني او زړور افسر احمدشاه ښه پاچا نه لیده. د نوميالي شاعر له وينا سره سم^(۱)

(۱) زد وچيز گيرندمر مملکت را
يکی ارغوانی یکی زعفرانی
يکی زونام ملک برنښه
دگر آهن آب داده يمانی «دقیقی بلخی»

احمدشاه د هېوادنيو چارو او هېوادنيونې له پاره يو اړخ لاره چې هغه خوا کې دی، خو
د دغه کار دويم اړخ «بانگه» نيمگړی او موندلویې ډېره هغه غوښتنه، دامهال پخت له
احمدشاه سره مرسته وکړه او په کندهار کې د کابل و پېښور ولايتونو د شوکلني ماليې
اود پنجاب مشرانو د واليو د هغه پاسه د وروستيو سروزرو هميانې چې نادر ته
ورل کېده: لاس ته ورغله، شرگنده ده چې احمدشاه د دې بانگې ستره برخه د هېواد
سرتېر يو د لگښتونو په چارو کې ولگوله او د اوردود پر اختياره چې يې پيل کړي.

افغانې مشرانو هم اوردود سرتېر يو د لورلو او د نيم پوځي ډلو د جوړولو په اړه
خورا زيار وگاله، له همدې امله د همدې مؤرخينو له وينا سره سم، احمدشاه چې له
«مستلجه» تېرېده تر شا يې ډېرش زير اوردو وروان و.

په دې توگه همدا چې احمدشاه له لومړنيو ملکي او پوځي چارو څخه وزگار شو، يې
د پله يې د ختيځ له لوري د افغانستان د حکمو پر بيانولو پيل وکړ.

شپږوېشتم څپرکي

لومړی یون (۱۱۶۱) س کال

د کابل، پېښور، سند و ملتان ولایتونو یوځای کول، د

لاهور جگره، له هندوستان دولت سره د «سرهند» جگره

ځینې تاریخ لیکونکي د احمدشاه د جگره یزو یونونو د شمېرونه پوه ټاکنه کې تېروتي، لکه فیض محمد خان چې د احمدشاه د لومړبیا نه او له پېښوره کندهار ته د هغه د بېرته راستنېدو کال (۱۱۶۰) «د پاچاهي لومړی کال» گڼي^(۱) خو موږ ته څرگنده ده چې نادر شاه د (۱۱۶۰) کال پر نیمایي د جمادي الاخر په میاشت کې ووژل شو او احمدشاه تر دې نېټې څلور میاشتي وروسته د «شوال» پر میاشت د افغانستان پاچاه شو، همدا راز له خوراسانه کندهار ته د احمدشاه راتگ، د مشرانو راتولېدو، د جرگې جوړېدو او د پاچاه ټاکنې همدومره موده غوښته، نو څرگنده شوه چې د (۱۱۶۰) کال پای ته دوې میاشتي پاتې وې چې احمدشاه «پاچاه» شو. په دوو میاشتو کې د یوه منځني حکومت جوړول، د کندهار د چارو او سرتېریو سمون او تر پېښوره تگ و راتگ خورا ناشوني ښکاري.

احمدشاه پر (۱۱۶۱) کال خو ځښتونه پیل کړل او دا چې هود یې کړی و چې د

(۱) سراج، ۱۱، مخ.

هېواد له ختيز لوري څخه يې راوښيي، نو سپاه سالار «سردار جانخان» يې د مخکين په توگه د کابل کرښې ته واستاوه؛ په کندهار کې يې د سلطنت وکالت خپل وراره «لقمان خان» ته وسپاره او دى له ستر لښکر، درنو توپونو او لوژستيکي زېرمو سره د مخکينې لښکر تر شا و خوځېد.

«سردار جانخان» چې لورى يې کابل و په غزني کې له جگړې سره مخامخ شو، ځکه چې د کابل وپېښور نايب الحکومه «ناصر خان» چې د هندوستان دربار پخوانى کارکوونکى او د نادر له خوا غاړې اېښوولو ته اړ شوى و، د خپل يادار تر مړينې وروسته يې خوځلي د حکومت چغه پورته کړې وه او غوښتل يې چې تر دغه نامه لاندې ځان له اټکه تر غزني د خپلواکۍ وړ وښيي.

همدا چې «ناصر» په کندهار کې د احمدشاه له پرېکړې خبر شو، په کابل و غزني کې يې لښکر «تيار سئ» کړ، خو په دې وپوهېد چې کابليان احمدشاه پلوي دي، نو له ايماقو او هزاره گانو څخه يې د پوځي ټولگيو پر جوړولو پيل وکړ، خو تر دې وروسته ناصر په غزني کې د احمدشاه له مخکين سره د تکر په ترڅ کې مات او ښار نيول شو. ناصر په خپله د احمدشاه د مخکين لښکر د مخنيوي له پاره په کابل کې د لښکرۍ چمتووالي هڅې پيل کړې خو ژر يې جوکې او تېښتې ته اړ شو، ځکه چې ايماق و هزاره لښکرې چمتو نه شوې چې د خپل هېواد وال پاچاه «احمدشاه» پر وړاندې و جنگېږي. همدا چې ناصر پېښور ته ورسېد، بيا يې د سرتېريو راغونډول پيل کړل، خو دلته هم د کابليانو ته له ورته غوښتنې سره مخامخ شو او وايې وړېدل چې په اشغرف کې دده پخوانى ملگرى «افغان عبدالصمد خان مومنزى» د احمدشاه د اور د هرکلي پر چارو لگېدلى، له همدغه امله يې په خورا پرغز د هغه پر سيمه يرغل وروړ، خو عبدالصمد مخکې تر دې «جلال آباد» ته روان شوى و.

ناصر لادمه کړې نه وه چې د احمدشاه سپه سالار پر پېښور ورننووت، دى اړ شو چې خپله کډه پرېږدي؛ يوازې له اټکه واورې او د راولپنډۍ «چېجهه» ته پر شا شي، مېرمن يې چې د زبردست خان لور او د غليمردان خان لمسى وه په درناوي يرغمل شوه. سپاه سالار د احمدشاه له سپارښتنې سره سم ناصر وڅاره. ناصر ددې چټکې څارنې له امله لورى لودن ورک کړ او لاهور ته لاړ، هلته يې د هند د شهنشاه د وگړي په توگه ځان د مړه

نادرشاه پرځای وروسپاره، دده خوځښت د احمدشاه پر وړاندې د پنجاب نایب الحکومه ټینګښت ته وپاراوه. سپاه سالار له اټکه اخواد احمدشاه نوې سپارښتنې ته تم و چې احمدشاه د غزني، کابل و جلال آباد د چارو تر سمون وروسته پېښور ته راننوت، ده سمدلاسه پېښور لویه اډه کړه؛ افغاني مشران یې راټول او سره یو کړل او یوسفزي، خټک او نور سرداران یې په پوځي افسرانو کې ونیول. دا مهال احمدشاه د یووالي د لا ټینګښت له پاره د یوسفزي لویه خانګه «لرداني» ویل.

افغاني مشرانو په نیم پوځي چارو کې له احمدشاه سره بهساري مرستې وکړې او زیار یې وگاله. احمدشاه له پېښوره سهیل خواته د بزو او سند د نیولو له پاره یو لښکر واستاوه، وګر یو ومانه او د سند ښي کڅوڼه لاس ته راغلل، خو احمدشاه په خپله د اټک په سېمه کې چې پول تړلې و له سینده پوریوت؛ خټک له جېلمه تېر شو او د لاهور لوری یې ونیو. دا مهال د سپاه سالار مخکښ لښکر په لوی ځواک کې ګډ شوی و او د احمدشاه اوږدو د یوه لوي لښکر په توګه پرمخ روان و، له هغې خوا د هندوستان د لومړي وزیر اعتماد الدوله قمرالدین خان خوریه، د ذکر یا خان زوی «شهناز خان» چې د پنجاب نایب الحکومه او پوځي کومانډان و، له لاهور ښاره وووت او د «چناب» ترڅنګ یې لښکر تم کړ. د احمدشاه اوږدو د چناب او بودې خواته له رسېدو سره سم په درېدو اړ شو، ځکه چې سیند مست و او لار یې نه ورکوله، خو ورځې دواړو اوږدو ګانو له وراه یوه بل ته کتل، خو خبره داسې پاتې نه شوه او د یوې شپې پرسهار چې هندي پوځیان لا وینښ شوي نه وو، احمدشاه د شاهي رسالې له کنډکونو سره چې څه د پاسه اته زره سپاره وو، له خپلې چاونۍ نه ورک او د شهناز له لښکر نه شو میله پورته له چناب نه تېر شو او سېده یې مخ پر لاهور غورځنګ وکړ، د دغه ناڅاپي برید له اوږدو سره سم، د شهناز سپینې وتښتېدې او یې جګړې ډېلې ته وتښتېد؛ اوږدو یې د افغاني ځواکونو تریرغل لاندې راغی او پایله یې د څو ګټنڼو په ترڅ کې د هند اوږدو په ماته او د احمدشاه په بري پای ته ورسېده.

احمدشاه لاهور ته ورننوت او د پنجاب د چارو پر سمون بوخت و چې د پنجاب لوري ته د هند دربار له لښکري خوځښته خبر شو. د پنجاب تر نیولو وروسته هندوستان د احمدشاه په پام کې نه و او پرېکړه یې دا وه چې بېرته افغانستان ته راستون شي، خود

پنجاب د ساتنې له پاره اړ شو چې هندوستان دولت پر خپل ځای کېږي، ځکه د جگړې له پاره له لاهور ورووت.

د امهال «محمدشاه» د «ابوالفتح ناصر الدین محمد شاه خجسته اختر پادشاه غازی شاه جهان» په پلټنې د هندوستان شاهنشاه و چې له دېرشو کلونو راهیسې پراک کدی ناست او نړۍ یې د مزوچر چور فلسفې په سترگو لیده.

محمدشاه د نادرشاه د پېښې د پیا منځته راتګ له امله د اخیل و خپل ځای ناستي «شاهزي احمدشاه» تر لاس لاندې د افغان احمدشاه مخ ته شه د پاسه سیل زریز اوږدو راولېږه، د دغه اتوږه ولوی مشران وواکېدلي او د هندوستان «وزیر اعظم وزیر الممالک اعتماد الدوله قمر الدین خان» د اودې حکمران او د هند د توپونو کوماندان «نواب ابوالمنصور صفدر جنگ» د راجپوت مهاراج «اپسې سینگ» د سر هند مشر «جمال الدین خان تالیوری»، د پتیالي کوماندان «سینگ جیت»، د ځای ناستي ورور «صلاېت خان» او داسې نور.

هندي اوږدو لوژستیکي زېرمې او د لویو افسرانو کډې په سر هند کلاکې پرېښوي او په خپله د «ستلج» پر کڅ د «ماچي واره» د لارې مخې ته افغاني اوږدو ته تم شو. له دې خوا افغان احمدشاه له دېرشو زرو پوځي او نیم پوځي سر تېرو سره خوځېده، هندي کوماندان چې دده راتګ یې د ماچي واره پر لار څاره، او وړېدل چې احمدشاه له «لودهیانه» نه پرېله لار له ستلج نه تېر او مخامخ سر هند ته کوز شوي او ټولې هندي زېرمې یې نیولې دي. دا ناڅاپي غبرګون چې د شاه خوا وړېدل کېده، هندي پوځي مشران یې ولرمزول او پر راغلي لار بهر ته تګ ته اړ شول. افغان احمدشاه هم مخې ته وروډانګل او پر داسې مهال چې د دواړو ډلو لوري سرچېسه شوي وو، له سر هند نه څو میله لرې «مالپور» سېمه د جگړې ډګر شو. که د امهال ډیلي بله ډله رالېږلې وای، افغان اوږدو کلابنده، خوداسې و نه شول او دهند ټولې هیلې د ځای ناستي شاهزي پر اوږدو وپورې تړلې وې.

د جگړې په سېمه کې د پښو خواوو لښکري جگړه یز خوځښتونه پیل او تر دوو لسو ورځو پورې د توپونو پر وړولو لګیا وې، ددې مودې په ترڅ کې افغان احمدشاه وکړای شول چې د سپرو ټولګیو په مرسته د هندي اوږدو اړیک کرښې له هرې خوا غوڅي

کړي. په پای کې پر دیارلسمه یا اووه لسمه ورځ افغان احمدشاه د دینمن پر مورچلو د یرغل پرېکړه وکړه، خو هندیانو مهال ورنه کړ او د مخنیوي له پاره یې د جگړې ډگر ته راووتل. د هندي اوږدو بڼی اړخ د توپونو د کومانډان صفدر جنگ نواب ابوالمنصور خان او کین اړخ د وزیر الممالک قمرالدین خان د زوی تر لاس لاندې و، ځای ناستی له خپل مشر ورور صلابت خان او د اوږدو له سترې برخې سره پر منځ ودرېد. د هندو افسرانو ټولگیو د اوږدو په پای کې د شاتنی پیاوړتیا له پاره ځای ونیو او هندي درانه توپونه هم ځای پر ځای شول.

د افغان احمدشاه د اوږدو بڼی لاس ته سپنه سالار جان داد خان او کین لاس ته یې امیر لښکر شاه پسند خان پر جگړه بوخت وو، احمدشاه یې تر منځ ولاړ و او «زنبورک» نومي سپک توپونه یې «چې او سوو زنبور لرونکیو او بڼانو ته رسېدل» پر لومړیو کرښو ځای پر ځای کړل، درانو توپونه چې اووه مخکېني توپونه وو د ډگر پر یوه څنډه یې لوړ ځای ونیو او په دې توگه جگړه پیل شوه.

دوې گټې لا تهرې نه وې چې د افغاني بڼی اړخ کومانډان د هند پر ځواکونو د برید امر ورکړ او «میرمنو» کلک تینگار کاوه خود افغاني جنگیالیو د چټک تگ له امله میمنو پر شا شو او پر ځای یې د راجپوت «مهاراج ایسرای سنگ» له خپلو سرتیریو سره چې د خپل دود له مخې یې کالي په زاپراني رنگ لړلې او لنې یې تر ملاتړلې وې (دغو ژېړو کالیو ته «گیسریه مانه» وایي او مانا یې بری یا مرگ دی) د افغاني کومانډان د برید د مخنیوي له پاره راوړاندې شو، خو افغانی سرتیریو د کلک گوزار په ورکولو سره وځاپه. راجپوتیان منډې ته اړ او د میرمنو د مورچلو تر منځه وټنښتېدل او ځینې یې ځای ناستي شاهزي ته ورغلل. افغاني ځواکونو ماتې خوړلې د مورچلو تر منځه پسې واخیستل او هماغلته د وژنې او د جگړه یزولو بڼیو د نیونې پېښې منځه راغلې. له بده مرغه د «بان» په نامه د هوايي اوږنیو مرمیو ډک گاډی د اور اخیستو له امله وچاود؛ د بان ټولو گاډیو اور واخیست. یو شمیر بریالي افغاني جنگیالي تپیان او وژل شول او بڼی کرښې شاتگ ته اړ شوې، خو پر ځای یې د افغاني اوږدو لویې برخې د ځای ناستي د ځواکونو په منځ کې لار پرانیسته او د هند وزیر الممالک قمرالدین خان چې په کېږدی کې پرلمانځه ولاړ و همدا مهال د افغاني توپونو د پرله پسې ډزو له امله ووژل شو، خود

نواب صفدر جنگ (۱۱)

د شپې تیاره د اوریند او دفاعي ځواکونو د شاتگ لامل شوه، ورپسې هندي ځای ناستي د هغه واک له مخې چې له خپل پاچاه پلار څخه یې لاره، ددې له ډاره چې که مات شي نو د ډېلي پلاز به د افغان احمدشاه لاس ته ورشي، د سولې غوښتنه وکړه، د افغان

(۱۱) میرزا مقیم ابومنصور صفدر جنگ د برهان الملک سید سعادت خان خوراساني خریه او زوم او په اوډه ولایت کې د هغه استازی و. برهان الملک چې زوی یې نه لاره د ابوالمنصور روزنه یې ونیوه، تر هغې چې نایب الحکومه او د برهان الملک استازی شو. د ماما تر مړینې وروسته د هندي محمدشاه پرمهال د پلازمېنې د تیرونو کومانډان او د برهان الملک ځای ناستی شو. د هندي احمدشاه پرمهال د عظمي صدارت څوکي ته ورسېد، همدا چې له وروستۍ رتبې نه لرې شو له پاچاه سره وران او د جتانو د مشر سورج مل په مرسته یې د نوموړي پاچاه پر رواندي د جگړې هڅه ونیوه، دده بې نوي صدراعظم د وزیر المالک قمرالدین خان زوی نظام الدوله او د ډېلي د نوي پوځي مشر نظام الملک اصف جاه زوی پیروزی جنگ غازی الدین د افغان نجیب الدوله او روډیالیانو په مرسته له ابو منصور سره جگړې وکړې او په پای کې یې د خپل حکومت ځای لکنهږ ته په ستنېدو او ویست او هلته د شکاکلو په ناروغۍ مړ شو. ابومنصور پوره زور و غښتلی سړی و خو دوي تېروتنې ترې وشي چې دواړو د هند اسلامي دولت ته تاوان ورساوه:

لومړۍ - د خپل پاچاه پر رواندي یې له جتانو نه مرسته وغوښته او هغوی یې د دولت او تېلو ته زور وکړل. دویمه: د افغاني بنگېو او روډیالیانو د شخړې په متغ کې یې په ځای لاس ووايه او د محمد خان بنگین د زوي قایم جنگ تر وژل کېدو وروسته یې د قایم جنگ کهول ادله اباد ته بروت او ویې واژه او د هغوی د واکمنۍ سېمه «فرخ آباد» یې په خپله ونهږ. خو کله چې د قایم جنگ زوی احمدخان بنگین ماتې وکړه، ملهارا او مرهتیا یې د شپږو مېلیونو روپو بډي په وگړه مرستې ته راوبلل. احمدخان یې بېرته مات او د هغه نیمه شتمني یې مرهتیا ته وپېله او له آره یې د هندوستان پر سلطنت باندي د هغوی د یرغل وپرانېست.

د ابومنصور ماما برهان الملک سید سعادت خان له پېڅه خوراساني او نوی هند ته لاړ و. په پیل کې د سید سریند خان مبارز الملک چوپړ و، وروسته د زرتیا په ښوډلو د ډېلي د سپاه سالار سیدحسین په مرسته د هند دشهنشاه فرخ سیر د کارکوونکیو په ډله کې راغی او بیا د هندون بیا نه پوځي مشر وټاکل شو. د هندي محمد شاه پرمهال یې وده وکړه؛ پر (۱۱۰۱) کال یې د برهان الملک بلنوم وگاټه او د اکبر اباد نایب الحکومه شو. بیا د اوډه نایب الحکومه تر بېرته ورسېد. «برهان الملک» پوه او جنگیالی سړی و؛ مرهتیا یې تاروما وکړل؛ له خوراساني نادرشاه سره د جگړې په ترڅ کې ډېلي ته نژدې یرغل او بېرته خوشي شو او څو ورځې وروسته د چنگاښ په ناروغۍ مړ شو. نوموړي د ژوند تر پایه د خپل پخواني خواخوږي سریند خان درناوی له لاسه ورته کړ، خو سریند خان چې د برهان الملک، نظام الملک اصف جاه، اعتماد الدوله قمرالدین خان و خواجه عاصم صمصام الدوله په څېر د هندوستان د هاغه مهال له نومیالیو څخه دی هم له آره خوراساني او د نوي راغلي سید محمد افضل زوی او نوم یې میرزا محمد رفیع دی، پلار یې د اورنگزېب پرمهال هند ته راغلی او ترکوچنې دندې وروسته مړ شو. زوی یې د بهادر شاه د زوی شاهزې عظیم الشان د دېوان د کارکوونکیو له ډلې څخه شو او هماغه مهال یې د سریند بلنوم وگاټه. د فرخ سیر پرمهال د اکه آباد، د پتنې د عظیم اباد، اوډي او کابل نایب الحکومتونه یو پر بل پسې ورکړ شول. په کابل کې یې زوی خانزاد خان استازی و. د محمد شاه پرمهال د گوجرات او بیا د ادله آباد نایب الحکومه شو، خو په خپله د نادر شاه خوراساني تر راتگه د ډېلي په دربار کې مېشت و. هند ته د نادر تر راتگ وروسته، سریند خان له نړۍ نه لاس واخیست او پر ۱۱۵۰ کال یې سترگې ترې پټې کړې. سریند خان بشپړ، پوځي، هڅاند، پوه او نوښتگر سړی و.

احمدشاه هم دا وړاندیغ خوښ شو، ځکه چې له کندهاره یې خبر اخیستی و چې ځینو خپل چاریو د هغه له وراره «لقمان خان» نه کړی چاپېره کړي او غواړي چې کړکېچ رامنځته کړي، له همدې امله یې سمدلاسه د هندي شاهزې د سولې توکي واخیستل او ویې منله چې د هند د وزیر الممالک زوی «میرمنو» دې د پنجاب نایب الحکومه وي.

په دې توگه د وې د بنمنې خواوې سره بهلې شوې. هنديانو بېره کوله چې ژر د هلي ته ورسېږي، ځکه چې محمد شاه مړ شوي او خول و پلازلمي ځای ناستي ته سترگې پر لار و.

له سرهند نه د احمدشاه د راتگ پر مهال د ملتان گورگاني واکمن «زاهد خان ابدالي» له خپل زوی شجاع خان سره د ملي احساس له مخې په لار کې د احمدشاه مخې ته راغی او اس، اوښ او نورې ډالۍ یې له منځې او درناوي سره وړاندې کړې، احمدشاه هم د افغاني دولت له خوا بېرته د ملتان پر حکومت پرېښوو چې وروسته یې زوي شجاع د احمدشاه له خوا په ملتان کې د خپل پلار پر ځای وټاکل شو. (۱)

احمدشاه له پنجابه پېښور ته راغی او د کابل له لارې کندهار ته لاړ، خو لقمان خان په کندهار کې د احمدشاه د بېرته راتگ له اورېدو وروسته، د خپلو لانجه مارو ملگريو له خوا یوازې پاتې شو؛ په ناچارۍ یې مخور راوړاندې کړل او پښېماني یې وښوده، احمدشاه دې ویاښه او بندي یې کړ، خو نوموړی ډېر ژر په زندان کې مړ شو. (۲)

(۱) کتلی شن: د «رنجیت ظفرنامه» د دېوان امرات لیکنه، د لاهور چاپ، ۱۹۲۸ کال، ۱۱۲ مخ.

(۲) مجمل، ۱۱۲ مخ، ابوالحسن د خپل کتاب په بل ځای کې د لقمان خان زامن یادوي چې په ارگ کې دننه یې

له تیمور شاه او د هغه له وروڼو سره یو ځای ډوډۍ خورده، ۱۵۲ مخ.

اووه ویشتم خپرکی

دویم یون (۱۱۶۲) کال

د سیالکوټ، اورنگ آباد، گوجرات و سپر سرور نیول

احمدشاه بیا پر (۱۱۶۲) کال د کابل و پېښور له لارې مخ پر پنجاب و خوځېد، همدا چې «شاهدرې» ته ورنهژدې شو، معین الملک مېرمنو په ښکاره د مخنیوي په لټه کې شو، خو په زړه کې یې د سولې لار لټوله، په پای کې یې وکړای شول چې د اشرف الوزرا شاه ولیخان په منځگړتیا خپل درناوی احمدشاه ته وړاندې کړي.

میرمنو په خپل دغه وړاندیخ کې ومنله چې د سیالکوټ، اورنگ آباد، گوجرات و سپر سرور څلور گوني سېمي د افغانستان اړوندو گني؛ کالنۍ مالیه یې د افغانستان دولت ته ورکړي او سمدلاسه یې هم نوموړیو سیمو مالیه له ځینو والیو سره احمدشاه ته ولېږله.

احمدشاه چې لا یې د پاچاهۍ دوه کاله تېر نه وو او افغانستان یې د کورنیو چارو له پلوه د سمون وړ گانه، د میرمنو وړاندیخ یې ومانه او پېښور ته راستون شو. ۱۱۶۲ کال لا پای نه و چې احمدشاه کندهار ته راغی خو له یوې نوې پېښې سره مخ شو چې دده ژوند یې گواښه. دا لانجه دده د وژلو او سلطنت ړنگولو سیاسي لوبه وه. ددې لانجه مارې ډلې مشر هماغه پېژندل شوی افغان سردار نور محمد خان غلزی «میرافغان» و چې له شپاړسو زرو سرتېریو سره د خوراسانې نادرشاه ملگری و. نوموړي د نادرشاه تر مرینې

وروسته د خان له پاره د افغانستان د پاچاهي خوب لیده، خو دا چې د «شیرسرخ» په جرگه کې د تاو تر څوالي او لویي له کبله د دغه ستر ځای له نیولو یې برخې شو، په دې توگه یې خوب د خپل پاچاه احمدشاه پر وړاندې «چې یو مهال دده تر لاس لاندې افسر و» پر غج و پر غز واوښت، ځکه یې تگي ته لاس واچاوه او د احمدشاه د دولت څو تنه ناخوښي یې «چې ددوي غوندې به هر دولت کې وي» د خان پر خواراتول کړل.

په دوي کې نوميالي سړي کدو خان، محمد خان پوپلزي او د توپونو کوماندان عثمان خان وو.

احمدشاه ددې گواښناکې پېښې تر برسرولو وروسته «دا چې تهر کال یې د لقمان خان پېښه په سره سینه زغملې وه» دا ځل د دینمنو له زړورتیا څخه اندېښمن شو او ددې له پاره چې نورې پوځي چارې یې هم په پام کې وې د پلازمېنې د ډاډ منېدو له امله یې هغوی ووژل او همدا دده پر وړاندې دده د پاچاهي د پېر وروستی بلوا وه.

اته ویشتم خپرکی

درېم یون (۱۱۶۳) کال

د هرات نیول، شمال و سهیل ته لښکر لېرنې او د بلخ، بدخشان و

بلوچستان لاسته راوړل

احمدشاه د پنجاب تر دویم پانه وروسته، څه موده د افغانستان له ختیزو سیمو څخه د سند تر سینده ډاډمن شو؛ خپل پام یې لویدیځ لوري ته راوگرځاوه او تر هرڅه لومړی یې هرات تر کار لاندې ونيو. دامهال د هرات حکومت د توپچي باشي امیرخان و بهبود خان په ولکه کې و. په مشهد کې هم د نادرشاه لمسی شاهرخ له (۱۱۶۱) کال را پردېخوا د نادر د ځای ناستي په توگه منل شوی و، خو پر (۱۱۶۳) کال د هغه ځای د څو مشرانو د موخو له امله، شاهرخ څو ورځې بندي او بیا وړاندې کړای شو او سید محمد چې د امام رضا زیارت متولي و د سلیمان شاه په نامه، دده پرځای کېناست. دغه سړي د هرات مشر احمدشاه ته راوپاراوه. امیرخان د احمدشاه له اړوند والي څخه سرغړاوه او همدا چې له کندهاره یې هرات ته د احمدشاه د خوځېدو واورېدل، تینگار یې پیل کړ. دامهال احمدشاه له (۲۵) زرو سپرو او پلیمو سرتېریو او توپونو سره د گرشک، فراه او سبزوار لار ونيوه. کله چې احمدشاه هرات ښار ته ورننژدې شو، ویې لیدل چې امیرخان پر ساتنه بوخت او د پرگنو د غوښتنې پروا نه لري، ځکه یې تر (۱۴) ورځو تم وروسته پر ښار د يرغل لارښوونه وکړه، دده سرتېري د شگوله کڅوړو سره پرمخ لاړل؛ کنده یې ډکه کړه:

په بې ساري زړورتيا د توپونو د ډزو له سېمې نه د ډېرې مرگ ژوبلې په زغلمو تېراو
برجونو او دېوالونو ته يې د ختلو له پاره زینې ودرولې. ښاريانو هم د احمدشاه د
سرتېريو مرستې ته ورو د انگل؛ د اير وېرچ يې ورو سپاره او په ښار کې يې د پارسي جگړه
مارو په وژنه لاس پورې کړ. په دې توگه احمدشاه ښار ته ورننووت؛ اميرخان يې وواژه او
درويش علي خان هزاره يې د هرات د نايب الحکومه په توگه وټاکه.

دامهال د خوراسان ولايت چارې گډې وې^(۱) او د احمدشاه د ورتگ او د هغه ځای
د نيولو له پاره اوټا چمتو وه، خو احمدشاه نوموړی تگ راتلونکې ته وغځېد او په يوازې
وزیر شاه وليخان يې له لسوزرو سرتېريو سره د افغانستان د شمالي سيمو (مرو،
ميمنه، بلخ، بدخشان) د سمون له پاره واستاوه او خپله د هرات تر سمون وروسته کندهار
ته راستون شو. سپاه سالار سردار جانخان چې د مشهد د بلواگرو د مخنيوي له پاره
«چې د اميرخان مرستې ته راخوځېدلي وو» له پېنځوزرو سرتېريو سره لېږل شوی و،
هغوی يې د تربت شيخ جام په سېمه کې سره وشل او بېرته د احمدشاه له اوږدو سره
يوځای شو.

احمدشاه کندهار ته له راتلو سره سم ځنډ ونه کړ او د کندهار د لنډگانو ډلې
«بلوڅستان» د نيولو له پاره يې يو گډ لښکر واستاوه، ابن محمد امين په دې اړه وايي

(۱) د نادر تر وژلو وروسته (۱۱۶۰) يې وراړه ميرزا علي قليخان د زابل، سيستان، هرات و هزاره له افغاني
سرتېريو سره له سيستانه مشهد ته لاړ، د نادر ټول کډول يې وواژه او وړندو يې يې کړ، يوازې د نادر لمسی
شاهرخ يې د کارونې له پار وساته او په خپله يې د هماغه کال د جمادې الاخر پر (۲۷) د عليشاه تر نامه
لاندي د پاچاهي غږ پورته کړ، ورپسې يې ورو د عراق حاکم ابراهيم خان ورته راپورته او د نورو افغاني
مشرانو لکه الله يار خان غلزي او نورو په مرسته يې په سلطانيه کې له علي قلي سره جگړه ونيولې؛ مات
يې کړ او د ۱۱۶۱ کال پر نيمايي په خپله پاچاه شو، خو ډېر ژر په سمنان کې د شاهرخ او خوراساني سرتېريو
له خوا راوړېځېد او ووژل شو او شاهرخ يې پرځای کېناست. بل کال يې علي قلي هم وواژه. پر (۱۱۶۳) کال
اتلس کلن شاهرخ د امام رضا زيارت د متولي ميرسيد محمد له خوا بندي اوړوند کړای شو او نوموړی سيد
يې د سلېمان شاه په نامه پرځای کېناست، خو ورځې وروسته دې هم د لښکر د مشر يوسف جلاير له خوا وړوند
و بندي شو او وړوند شاهرخ تش په نامه پاچاه وټاکل شو.

يوسف هم پر (۱۱۶۴) کال د مير علم خوراساني او د «کور د» د اميرجعفر له خوا په جگړه کې مړ او د
شاهرخ نايب السلطنه توب امير علم ته ورسېد. امير علم خپل ملگري د کور د جعفر هم وواژه او په خپله تر
(۱۱۶۶) کال پورې پاتې شو، خو پر هماغه کال د احمدشاه دراني ورتگ نوموړې شخړې ټولې له منځه
يوړې.

کتلی شن: مجمل التواريخ، د ابن محمد امين ليکنه، د زين العابدين له لمنليک او د مدرس رضوي له څنډ
ليک سره، د تهران چاپ، ۱۳۲۰ کال.

چې دايون احمدشاه په خپله كړې دى ^(۱۱) خو نوموړى مؤرخ د يونونو د نېټو او څرنګوالي په اړه ژورې تېروتنې لري. په هر ډول، دامهال بلوچستان د سردار نصير خان بلوچ په لاس کې و چې يو آزمېشلی او زورور سړى و، دده نادر تر مړينې وروسته له خپله نايب الحکومه توب نه يوه کوچنۍ پاچاهي جوړه کړې وه، خو سره له دې هم هغه چې د ژور ليد خاوند و، هيڅکله پر خپل ځواک ويسانه شو او د احمدشاه وړانديځ يې ومانه چې د هغه له خوا د بلوچستان نايب الحکومه او په جګړو کې به له شپږ زرو سپرو بلوچو سره د احمدشاه په اوږدو کې خدمت کوي او دخپلو د غو سپرو کنډکونو لگښت و تنخابه د بلوچستان په ماليه کې شمېري. نصير خان دومره د ادب خاوند و هوښيار و چې د احمدشاه د مينې او ځانگړې پاملرنې وړ وگرځېد. نصير خان وروسته له شپږ زريز بلوڅ لښکر سره د هند و نېشاپور په راتلونکيو جګړو کې د احمدشاه تر شا ليدل کېږي. احمدشاه هم دده د زيار گالنې په درناوي په شمال کې د «هنه ګي» سېمه چې د پښتنو کاکړو ځای و، وروښېله.

خو، شاه ولي خان له هراته مروې ته ورسېد او له هغه ځايه ميمنې، اندخوی او شبرغان ته واوښت؛ ټولې دغه سېمې يې د احمدشاه دولت اړوند او نوي مشران يې پرې وټاکل.

شاه وليخان چې بلخ ته راغی يو لښکر يې تا شفرغان او ايبيک ته تر باميانه ولېږه، دلښکر مشر ته يې لارښوونه وکړه چې په نوموړيو ځايو کې مشران وشمېرونکي وټاکي او د ماليود ورکړې له پاره آر کېږي. وروسته شاه وليخان د کونډوز له لارې تخار ته واوښت؛ تر بدخشانه (فيض آباد) مخکې لاړ او د بلخ چارې يې هماغلته هم پلې کړې. شاه وليخان ددغو دوو لويو افغاني ولايتونو تر سمون وروسته دخان آباد و اندراب له لارې پر هندوکوش واوښت او له پنجشيره گلبهار ته راغی؛ د کوهستان و کوهدامن د چارو تر څغلنده سمون وروسته د کابل له لارې کندهار ته لاړ او د (۱۱۶۴) کال په وروستيو کې احمدشاه ته ور ورسېد. احمدشاه ډېر ترې خوښ و چې دى يې په شمال کې د اوږده يانه له ستونزو څخه ژغورلی و، له همدې امله يې په گلبهار کې يوه ښېرازه ځمکه چې شاه ولي خان د لارې په ترڅ کې په خپله خوښه کړې وه؛ وروښېله.

(۱۱) مجمل، ۹۰ مخ.

نه ويستم خپرکی

خلورم يون (۱۱۶۵) کال

د پنجاب و کشمير نيول، ډبلي دربار ته سفير ليزل،

د ملتان و سند او د اندوس د بنيو کڅونو سمون

احمدشاه پر (۱۱۶۵) کال اوږدو ته د يانه لار بڼوونه وکړه، دامهال سرتېري بڼه په دم کې وو او کالنې درې مياشتنۍ دمه يې په کورونو کې تېره کړې وه. د لښکر اسونو هم د اوږي وايښه خوړلي، مزي او چمتو وو. احمدشاه له کندهاره د کابل له لارې مخ پر پېښور روان شو. نوموړي ښار ته تر رسېدو وروسته يې د ايشک آقاسی عبدالله خان په مشرۍ يو لس زريز لښکر د کشمير د نيولو له پاره ولېږه. عبدالله خان په اټک کې له اباسينه پورې بوت او د حسن ابدال له کلي يې مخ پر کشمير لاريون ونيو. تر دې پورې لا دغه ولايت د هند شهنشاه په يې جوکي نامه سمبالېده. همدا چې عبدالله خان ورننووت، د کشمير حکومت يې ونيو او تر سمون او د ساتونکيو څواگونو تر ځای پر ځای کولو وروسته يې، کوچنی خواجه عبدالله خان (کوچنی ځکه چې له ده سره يې توپير وشي) نايب الحکومه او سکجهبون هندو يې د کشمير ولايت مستوفي وټاکه او په خپله د کندهار لوري ته روان شو.

مستوفي سکجهبون د وزير شاه وليخان لاس روزلی خود فطرت (ختې) له مخې دروهن و پټه سپری و چې څه موده وروسته يې د دروهي او تگي په لار کې سر بايلود. احمدشاه له

پهښوره لاهور ته لاړ. معین الملک میرمنو چې پلار یې د سرهند په جگره کې (۱۱۶۱) د احمدشاه له لاسه وژل شوی او د پنجاب څلور سیمې ترې لاړې وې (۱۱۶۲). دا ځل وروستی جگرې ته چمتو شو. د هغه سپاه سالار «راجا گورامل» له سینده تیر او شاهدرې ته نژدې یې اوه ونیوه. همدا چې احمدشاه راوړسېد، کلکه جگره ونښته، ښکاره ده چې بری د افغاني اوږدو او د پنجاب سپاه سالار ووژل شو؛ سرتري یې وټنښدل او معین الملک خان سپارلو ته اړ شو. مفتي عبدالله یې د احمدشاه اوږدو ته وروولېږه او د شاه ولیخان په منځګر توب یې پښنه وغوښته. احمدشاه پر پښنه سربېره دی یو ځل بیا د افغانستان د پنجاب د نایب الحکومه په توګه وټاکه، میرمنو هم خپله خوندینه چې څه د پاسه لس میلیونه روپۍ وې، د مالیه په نامه د احمدشاه دولت ته وسپارله او د رېښتینوالي لورده یې وکړه. احمدشاه لاهور ته ورننوت؛ د چاروسمون یې پیل کړ او کلندر خان افغان یې له یوه لیک سره چې د پنجاب نوې پېښې په کې لیکل شوې وې، ډیلي دربار ته ولېږه. د هند شاهنشاه احمدشاه گورگاني چې د سرهند جگره یې هېره شوې نه وه او بیا یې له افغانانو سره جگره نه غوښته، د احمدشاه دراني ورواندیګ یې واخیست او ویې منله چې تر ستلج اخرا پنجاب، سند، ملتان و کشمیر دي د افغانستان وي. افغان احمدشاه د پنجاب و ملتان د چارو تر سمون وروسته د سند د ښي اړخ کڅونو د چارو د سمبالتیا له پاره له اباسینه تیر او ارزښتمنې افغان مېشتې سیمې یې له دېرو نه تر پېښوره وکتې او له وګرمیو او خانانو سره د مالي او پوځي چارو، ګرنیزو توکو او د وسله والو د سرشمېرنې په اړه وغږید او ځینې آرونه یې وټاکل چې «ډګروال میلسن» و «محمد حیات» یې یادونه کوي. همدا راز دغه وروستی مؤرخ په نوموړیو افغاني سېمو کې د احمدشاه د ځینو آرونو نومونه اخلې، لکه: احمدشاه د گنډاپوریو او اړېدیو د وسله والو سرشمېرنه وکړه چې د لومړي ډلې وسله وال (۱۲) زره او د دویمې (۱۹) زره وټاکل شول. یا دا چې پر (۱۱۸۱) کال یې د میاوالي د سیمې د یوې کولبي ځمکې (نژدې څلوېښت جریبه) مالیه «یوه» روپۍ وټاکله، همدا راز یې له مزوتونه د کالني ځمکنۍ مالیه پر ځای دوه سوه مهار شوي اوبشان او د جگرې په ورځو کې دوه سوه بې تنخا سپاره اخیستل. د بنو مالیه یې هم دلښکر د لګښت و خواړو پر شپږو زرو روپیو سربېره، د کال (۱۲) زره روپۍ وټاکله. (۱) محمد حیات همدا راز پر (۱۱۷۳) کال بنو ته د احمدشاه د تګ یادونه هم کوي. (۲)

احمدشاه د سند د ښیو غاړو ترکتو وروسته، پېښور ته راغی او له هغه ځایه د کابل پر لار کندهار ته لاړ. کندهار ته له راتګ سره سم یې د مشهد ولایت د نیولو چارې ترکار لاندې ونيوې.

دېرشم خپرکی

پېنځم یون (۱۱۶۶) کال

د نېشاپور جگړه

احمدشاه چې نور د افغانستان له ختیز لوري وزگار شوی و، بیا یې لویدیڅ ته پام او د هېواد د پخوانیو ځمکو بیا نیونه یې پیل کړه. له همدغه امله پر ۱۱۶۶ کال له کندهاره هرات او له هغه ځایه مخ پر نېشاپور و خوځېد، د احمدشاه سر لښکر د لارې په منځ کې د شاهرخ د استازي میر علم له ورور معصوم نه «تونکلا» ونیوه او احمدشاه یې ځنډ و دیله نېشاپور ښار چې د شاهرخ د حاکم «جعفریبات» تر لاس لاندې و؛ کلانېد کړ. د جگړو په ترڅ کې جعفر مرمی و خوړه او ځای یې اتلس کلن «عباسقلي» ونیو، هاغه مهال نېشاپور له کلکو پوځي ښارونو څخه گڼل کېده او ناڅاپه هوا سره او وورښتي شوه چې پوځي خوځښت و تړ پونه یې له ستونزې سره مخامخ کړل. د عباسقلي تره «سیف الدین» خپل زلمي وراره ټینگار ته هڅاوه. ژمی رالنښېده او د خواړو، وایو او سوند توکو تنگڅه په مخ کې وه. په خانگړې توگه چې د نېشاپور د سېمو څو کلنو پرله پسې بلواوو او د نادر تر وژل کېدو وروسته د ځان خوښیو مشرانو تاراکونو د دغه ولایت کلي و بانډې رنگې کړې وې. احمدشاه لیده چې کلانېدي اوږدېږي، ځکه یې د راستنېدو پرېکړه وکړه او تر شاتگ مخکې یې لارښوونه وکړه چې درانه توپونه چې وړل یې د پرله پسې ورښتونو او د لارو د ویجاړتیا له امله ستونزور وو، د نېشاپور په کارېزونو کې ښخ کړای شي او په خپله د هرات خواته راوگرځېد. له هرات نه د تېرېدو پر مهال په اوسنۍ اسلام کلا کې سازه دومره ډېر شول چې د مؤرخینو د وینا له مخې په یوه شپه کې اته سوه سرتېري مړه شول او د اوږدو ډېرو پوځیانو د څارویو په څیرل شویو گېډو کې شپه تېره کړه، خو همدا چې احمدشاه کندهار ته راغی د هغه ځای تود و پوست ژمی ده او دده اوږدو ته د هوساینې لامل شو.

یو د پرشم خپرکی

شپږم یون (۱۱۶۷-۱۱۶۸) کال

د مشهد و نیشاپور نیول

احمدشاه د نیشاپور د پروسین یانه (۱۱۶۶) تر راتگ وروسته او د نوموړي ځای د چارو د نیمگړې پرېښوونې له امله د زړه له کومې ناکراره و، همدا چې هوا ښه شوه پر (۱۱۶۷) کال بیاد پلازمېنې له سرتېریو سره وروخوځېد، یوشمېر سپرویی له سپارښتنې سره سم، هر یوه له ځان سره د کابل په تیره دوه نیم چارکه چوون هم واخیستل چې نیشاپور ته له ورتگ سره سم یې د کلانو وونکیو توپونو جوړوونکیو ته ورکړي.

احمدشاه له هراته جام، لنگر او له هغه ځایه مشهد ته لاړ او ښار ته نهژدې د جلوايي سېمه یې اډه وټاکله. دا مهال د رانده شاهرخ (د میرزا رضا قلبي زوی او د نادرشاه خوراسانی لمسی) خپلچاری نایب السلطنه «امیر علم خزیمه» په مشهد کې نه و او کوم لرې ځای ته لاړو، د نوموړي خپلسریو چارواکیو شاهرخ له احمدشاه سره جگړې ته اړ وېست او جگړه ونښته، خو پر گنو شاهرخ ځان سپارنې ته وهڅاوه، دی هم د احمدشاه اوږدو ته راغی او د خپل اړوند والي او غوږ نهونې څرگنداوی یې وکړ. احمدشاه دخپل پخواني سیاسي چلند له مخې شاهرخ وناز او د ځان له خوا یې د مشهد نایب الحکومه وټاکه. وروسته احمدشاه مشهد ښار ته ورننوت؛ د چارو پر سمون لگیا شو او افغان نور محمد خان یې په ښکاره د شاهرخ مرستیال، خو په مانا کې د خوراسان ولایت د بشپړ واک خاوند وټاکه. په ملکي جوړښت کې یې هم د جام، باخرز، خاف، تربت و ترشېز

سېمي هم مشهده بېلې او د هرات اړوند يې درې.

احمدشاه له دغه ځايه د خواکونو کوماندان «شاد پسند خان» له پېنځو زرو سپرو سره د شاهرود، بستام و سبزوار د نيولو لپاره وليږه، نوموړی د خپلې دندې تر بشپړولو وروسته د مشهد لوبې چاوښ ته راستون شو. د ځينو د وينا له مخې به دغه يانه کې د شاه پسند سپرو د لور خزر د کڅونود خپلواک واکمن حسن خان کاجار له خوا کونو سره د «مزينان» پر دښته په ناڅاپي توگه ټکر وکړ، تردې پېښې وروسته احمدشاه له مشهده ووت او د نېشاپور پر لوري روان شو، همدا چې نېشاپور ته ورسېد، عباس قلې بيا نازامه شواو احمدشاه د افغاني، يا د سلطان محمد د وينا له مخې د پېرنگي کارپوهانو په مرسته يو لوی توپ جوړ کړ. که څه هم چې د احمدشاه په اوږدو کې د اروپايي کارکوونکيو شته والی له منلو لرې ښکاري، خو دا سمه ده چې د نېشاپور نېونې او د پروسین سپکاوي د لرې کولو له پاره درون توپ جوړ کړ. احمدشاه هودمن و چې د خوراسان له څنگه دا ازغې لرې کړي، په دې توگه د دېوالونو جگړه پيل شوه او د دغه درانه توپ په مرميو «چې د ځينو مبالغه خوښوونکيو مؤرخينو په وينا يې يوه مرمی د کابل په تيره دوولس نيم منه کېده» د ښار کلکې سېمي ونيول شوې. نېشاپور يانو «چې له پخوا راهيسې يې له احمدشاه سره د جگړې هود نه و» عباس قلې خان سپارنې ته اړ ويست، ده هم له خپلو وسله والو سره ځان وسپاره، خو له بده مرغه چې د ښار د پوځي ځايونو غوره برخې ښکې شوې وې. په هر ډول، احمدشاه چې زړور مېړونه يې روزل، عباس قلې يې هم وناز او ه؛ د ځان له خوا يې د نېشاپور پر حکومت وټاکه؛ د هغه تېرې غزني ته راوست او په خپله پر ۱۱۶۸ کال د هرات پر لار کندهار ته لاړ.

تر دې وروسته احمدشاه د کورنيو چارو د سمون له پاره ښه وزگار شو ځکه چې د د اته کلن کړ او په ترڅ کې خپله ستره سلطنتي دنده چې تر افغان ملي بيرغ لاندې د افغانستان د ځمکو سياسي او اداري يووالی و، په ښه توگه بشپړه کړه، اوس چې له جيحونه تر عمان او له ستلجه تر سيستان پورې دده په هېواد کې گڼل کېدل، هاغه مهال رارسېدلی و چې احمدشاه په کرارۍ سره د خپلو اته کلنو هڅو پايله تر لاسه کړي.

هېره دې نه وي چې احمدشاه په خپله دغه جغرافيايي نقشه کې د هېواد يوه غرنۍ سېمه (بلورستان) چې اقتصادي ارزښت يې نه لاره؛ هيره کړې وه، ځکه چې له څو پېر يو راهيسې، له گوډ تيمور پرته چاد افغانستان د دغې پر زړه پورې سېمي يادونه کړې نه ده. احمدشاه تر (۱۱۷۰) کال پورې له پلازمېنې (کندهار) ونه ووت او پر اداري چارو بوخت و، خود پېښو بهير تر دې نور کرار پرې نه ښوو.

دوه دېرشم خپرکی

اووم يون (۱۱۷۰) کال

د پنجاب و کشمير سمون، د دېلي نيول

احمدشاه د دولت لور پازي چارواکي ژر، ژر له خپلو دندو څخه نه لرې کول، مورد احمدشاه مهال داسې خبرې پېژنو چې دده د پاچاهۍ تر پايه يې هغه واک چې لارويې ساته، لکه اشرف الوزرا شاه وليخان چې شپږويشت کاله لومړی وزير او سردار جانخان همدومره موده د افغاني اوږدو لوی سپاه سالار و.

که يو رېښتین و از مېلی چارواکی به د دندې په ترڅ کې مړ شو، احمدشاه يې زوی يا ورور پرځای ټاکه، به همدې توگه چې د پنجاب افغاني نایب الحکومه معين الملک ميرمنو مړ شو، احمدشاه يې ځای دده زوی «مير مؤمن» ته ورکړ، نوموړي د خپلې هوبښياري مور «مغولاني بهگم» و اوښي خواجه موسی په مرسته دغه ستره پازه پرمخ بوتله، خود مير مؤمن ژوند لنډ و او تر مړينې وروسته يې د لاهور د سترو چارواکيو او مغولاني بهگم تر منځ شخړې پيل او د حکومت چارې گډې وډې شوې، احمدشاه له کندهاره د سپاه سالار جانخان ورور «امان خان پوپلزی» د نایب الحکومه په توگه ټاکلی ورو لېږه خود نوي حاکم ترور رسېد و پورې ناخوښيو چارواکيو، لکه د پخواني نایب

الحکومه مرستیال طره باز خان، پوځي کومانډان بکاري خان رسېتم جنگ، د نایب الحکومه زوم خواجه موسی احراري، د نواب عبدالصمد خان زوی عبداللہ خان سیف الدوله او ځینو نورو دومره او تا ترخه کړې وه چې امان خان یې له مسئولو بهجوکې شو، د دغه تاوتریخوالي یو ستر لامل د هند د دولت وزیر احمدشاه گورگاني د امیر الامرا، د اصف جاه د لمسي او د خان پهروز جنگ د زوی شهاب الدین عماد الملک غازي الدین خان بهار پهروز جنگ^(۱) پټې لمسونې وې.

په هند دربار کې دغه وزیر ستر اغېز لاره او د هندوستان شاهنشاه «دویم عالمگیر» یې د قلم غونډې په گوټو نڅاوه.

همدا چې غازي الدین په پنجاب کې اوبه خړې ولیدې، د کبانو نیول یې پیل کړل او سید جمیل خان یې له پوځي لښکر سره لاهور ته واستاوه؛ د میرمنو مور یې په دوکه او تگي یرغمل او نومیالی بلواگر «آدینه بهگ» یې ومانه او پوځي مرسته یې ورکړه، چې هغه بیا پر (۱۱۷۰) کال د هندوستان د شاهنشاه له لښکرو سره لاهور ونيو او د درېیو مېلیونو روپیو په ورکولو د هند د دربار حکمران شو. سربېره پر دې غازي الدین وکړی شول چې په کشمیر کې افغاني مستوفي «سکجهون» دخپل دولت پر وړاندې د روځي ته راکاږي، سکجهون د مهلمستییا پر شپه د کشمیر نایب الحکومه او پوځي کومانډان «کوچنی خواجه» په ناځوانۍ سره بندي او وواژه او ځان یې د دېلي له خوا نایب الحکومه وټاکه. احمدشاه چې پر له پسې یې دا خبرونه اخیستل پر ۱۱۷۰ کال یې په کندهار کې پوځ «تیارسی» او سمدلاسه د پوځیانو او نیم پوځیانو راغونډېدل پیل شول. احمدشاه دا ځل پر غز نیولی و او غوښتل یې ژر تر ژره بلواځي ته ورورسېږي، ځکه یې د

(۱) غازي الدین زور، ژبیره، شاعر او ښه لیکونکی، خو مرستیال او حق ناپېژندونکی سړی و او د گڼې او نامه وېر ویی. ده سربېره پر دې چې له خپل مرستندوی ابومنصور صفدر جنگ سره چې د هند په دربار کې یې دده پلوي کوله، له پاچاه سره هم پټ پرې کړ. هندي احمدشاه دی خپل وزیر وټاکه، خو نوموړي مرهتبان له شاه سره جگړې ته راوبلل؛ په سکندره کې یې ولو ته او د پاچاه مور یې ږنده کړه، وروسته یې له خپل نوي لاسپوڅي پاچاه «دویم عالمگیر عزیز الدین محمد» سره هم همدا ناوړه چلند وکړ. د نوموړي دغو کړنو له یوې خوا د هند د اسلامي دولت د ښکولو، مرهتبان زور کول او له بلې خوا یې پاچاه د پردیو د هر ډول ملاتړ و مرستې راکاږلو ته چمتو کړ، خو همدا چې غازي الدین د افغان احمدشاه له خوا وشړل شو، بیا یې ښه ورځ ونه لیده؛ د نړۍ له چارو یې لاس واخیست او د دوولسمې هجري پېړۍ په پای کې په یوه پټ و تپلور وېر خلیک له نړۍ نه لاړ.

پخوانيو يونونو پر توپير، د بلوچستان لارونيوه او د لارو پر ناوړتيا سر بيره د بلوچستان له شمالي سېمو څخه سند ته واوښت^(۱) او چې له اتدسه تېر شو، مخامخ په لاهور ورغی. دامهال آدینه بهگد پېښې پر ارزښت وپوهېد او ليدل يې چې هند دولت و وزير غازي الدين له احمدشاه سره د جنگېدو متره نه لري، نو سملاسي تېښته يې د هوبښيارۍ کار وگاته؛ لاهور يې خوشی کړ او د هانسې دېوال خواته لاړ، خو احمدشاه يوازې د پنجاب سمون نه غوښت، د هغه هيله دا وه چې د ډيلي دربار له ناوړه څېرو څخه پاک او د هند شاهنشاه لارې ته له راوستو سره، پياوړی هم کړي چې د خپل هېواد ساتنه وکړای شي او د هند ناوړې پنجاب ته رانه شي، ځکه د لاهور و پنجاب تر ځغلنده سمون وروسته بيا له ستلجه پورېوت، دامهال د «نورالدين خان بامېزي» تر مشرۍ لاندې کشمير ته تلونکی لښکر مخ پر شمال روان و، همدا چې کشمير ته ورسېد، بلواگر يې وشنل، مستوفي سکجهون يې ونيو او بندي يې لاهور ته وليږه او په خپله څه موده د هغه ولايت د سمون له پاره پاتې شو.

هند دربار له ستلجه د احمدشاه له راتېرېدو څخه خبر شو، خو يې نه غوښتل، بيا يې ونه شو کړای چې مخنيوي ته راوړاندې شي، ځکه يې د هرکلي لارونيوه او تر ټولو مخکې د هند افغاني مشران ډېر تاوده ښکارېدل، له دې ډلې څخه د اصالت خان يوسفزي زوی «نجيب خان» نواب نجيب الدوله بهادر» چې د وزير غازي الدين له خوا له پوځي ځواک سره د جگړې له پاره رالېږل شوی و، د کرنال په سېمه کې له احمدشاه سره مل شو.^(۲) نوموړی زړور سړی او د هند په افغاني نومياليو سرونو کې گڼل کېده، له

(۱) Afghanistan From Darus to Amanullah. د سرچارچ ممکن ليکنه. د لندن چاپ. ۱۹۲۹.

۶۴-۷۶ مخونه.

(۲) په پيل کې نجيب الدوله د روښانه له مشرانو حافظ رحمت خان و دوندي خان سره په مراد آباد کې اوسېده او څه ځای او نوم يې نه لاره. د هندي احمدشاه وزير «غازي الدين» ډيلي ته راوغوښت او خپل سيال ابو منصور خان صفدر جنگ ته يې مخامخ کړ. د هغو جگړو په ترڅ کې چې وشوې نجيب خان، ابو منصور دې ته اړ کړ چې او دې ته پر شا شي. تر دې وروسته «نجيب خان» د نجيب الدوله واقطاع بهتر گنده نوم وگاته. وزير غازي الدين دی هند ته د افغان احمدشاه د لښکر غځونې پر مهال، مخنيوي ته وروړلېه. خو نجيب الدوله د جگړې پر ځای احمدشاه ته له درناوي سره ورغی. احمدشاه هم دی په ډيلي کې د هندوستان امير الامرا (د پوځي ځواکونو لوی کوماندان) وټاکه. نجيب الدوله د ژوندانه تر پايه د دې لويې څوکۍ څښتن و. دی سپينزړی او زړور سړی و او د ډيلي د دېمنو او مرهټيانو په جگړو کې يې څرگندي اتلولی وکړې. د جتانو نوميالی مشر «سورج مل» چې د هندوستان د اسلامي سلطنت لوی دېمن او د مرهټيانو پلوی و، هم په پای کې د نجيب الدوله له خوا ووژل شو او ځای يې زوی «جواهر سنگ» ته پاتې شو.

همدې امله د احمدشاه له خوا د هندوستان دولت سپاه سالار وټاکل شو، ده د «پانی پت» په جگړه کې د هند د نورو افغاني مشرانو په گډون، زیات کړه چې افغاني وینه یې په رگونو کې چلېږي.

احمدشاه له دېلي نه دېرش میله لرې و چې په «بسونیت» کې یې وزیر غازي الدین د هند دولت په نامه هر کلی وکړ او د دېلي د سیاسي تېروتنې بڼینه یې وغوښته، احمدشاه د هند دولت د دغه پوځي لښکر غځونې د لگښت تاوان لندولو ته راوباله، خو وزیر خپله یې جوکي وښوده او احمدشاه مخ پر دېلي وخوځېد.

د دېلي په پښتځلس میلی کې د هندوستان شاهنشاه دویم عالمگیر «محمد عزیز الدین» د احمدشاه لیدو ته ورورسېد او احمدشاه د جمادى الاول پر (۷) د جمعې پر ورځ پر دېلي ښار ورننوت، دویم عالمگیر چې د افغانستان له شاهي کورنۍ سره یې خپلوي ښه گڼله، ځکه یې د خپل ورور شاهزي اعزالدین لور نکاح په ځانگړي سلطنتي دود له شاهزي تیمورشاه سره وتړله. احمدشاه د هند د چارو د سمون له پاره، د هېواد لوی وزارت د پخواني وزیر الممالک قمرالدین خان زوی نظام الدوله^(۱) ته ورکړ او افغان نجیب الدوله یې د هندوستان سپاه سالار وټاکه.

احمدشاه یوه میاشت وڅو ورځې په دېلي کې مېشت و او له ښه مرغه دغه پلازمېنه چې اتلس کاله پخوا یې د نادرشاه د اوردو له لاسه د هندیانو په وینا دوه سوه مېلیونه روپۍ تالا شوې وې، دا ځل د احمدشاه د پوځي سمون تر سیوري لاندې بشپړ وساتل شو او له دېرش زریز افغان اوردو نه یې چې تر سېزونکي لمړ لاندې یې سلگونه میله لار وهلې او اوس یې د دوی په گروهه د نیول شوي هېواد د پانگو منځی او زېرمه په لاس کې وه؛ هیڅهول زیان ونه زغامه، خو په خواشینۍ سره چې د کرکې جتانو له سېمونه دېلي ته د افغاني اوردو تر راستنېدو وروسته، د دېلي د ځینو بدغوښتونکیو د لاسوهنو او د اوردو له امله د احمدشاه پرهو د سربېره دغه او تا بل ډول شوه.

(۱) نظام الدوله د هند د وزیر الممالک (صدر اعظم) اعتماده الدوله قمرالدین خان زوي دی. پلار یې د بهادر شاه او فرخ سیر له مهاله تر محمد شاه گورگاني پورې د هندوستان له لویو چارواکیو څخه و. په خپله هم د احمدشاه گورگاني له خوا یو ځل وزارت او بل ځل د هندوستان امیر الامراتیه ته رسېدلی و او دا دی یو ځل بیا د افغان احمدشاه له خوا د هند پر وزارت وټاکل شو، خو د هغه یزگن شمېر پیسې هم د احمدشاه دولت پانگې ته ورکړ شوې.

په ډېلي کې د احمدشاه د اوسېدو په ترڅ کې د هند گوښه شوی وزير غازي الدين د وليم عالمگير له زوی شاهزي هدايت بخش او د هغه له زوم ميرزا بابر سره د افغاني مشر جانباز خان او يوې پوځي ډلې په ملتيا د ماليورا ټولولو په نامه فرخ آباد ته لاړ. د هغه ځای والي سردار احمدشاه بنگين د احمدشاه په نامه سړي او شتمنی ورکړې او غازي الدين او دې ته لاړ، دا و دې والي شجاع الدوله په سرريد کې جگړې ته چمتو شو، خو روښه افغان سعدالله خان پرې نه شو او د پېنځوسو وزرو روپيو ورکړې ته يې اړ ويست. غازي الدين پر راستنېدو په فرخ آباد کې تم او احمدشاه ته يې ورتگ وځنډاوه. له ډېلي خوا احمدشاه ليدل چې د هند سلطنت چارواکيو د لاسوهنو له امله «په ځانگړې توگه» له سهيله ترگواښ لاندې دی.

د احمدشاه سياسي تگلارې غوښتنه کوله چې د افغاني گټو د ساتنې له پاره، د هند اوسني دولت پياوړی او تر ملاتړ لاندې يې ونيسي، ځکه يې د هغه د دښمنو د ځپلو پر پکړه وکړه. هنديان حق لري چې د احمدشاه له دې کړنې څخه ناخوښي څرگنده کړي او گرمه او پړه پرې ورواچوي چې ولې يې د هندوستان پاچاهي له يوې ورسټې او مخ پر ړنگېدو کورنۍ څخه يوه بل پياوړي لاس ته ونه لېږدوله. کېدای شي چې افغان احمدشاه د هاغه مهال افغانستان د ختيزو ولايتونو د اوتاله په پام کې نيولو سره سم، همدا سياسي چلند وړ گانه، سر بهر په پر دې يې د پاچاهۍ له گدۍ څخه د يوه داسې پاچاه راغورځول چې ده ته يې ځان سپارلی و، له مېراني لرې گڼل، په ځانگړې توگه چې په خپله يې هم پر افغانستان پورې د هندوستان تړل نه غوښتل.

احمدشاه د جمادى الاخره په پيل کې له ډېلي نه راروان شو او د ډېلي له دېرش ميلي څخه يې د جتانو له خوا د نيوليو کلاو پر بيا نيونه پيل وکړ او د «ديلم گده» چاوی او «مېترا» منځي تر نيولو وروسته د «اگرې» تر شماله مخکې لاړ. د احمدشاه اډه په اکبر آباد کې وه او سپاه سالار يې د جتانو په سېمو کې وړاندې تلو چې له هنديانو نه افغاني اوږدو ته «کاليره» ناروغي خپره شوه. احمدشاه چې دښمنان يې مات کړي او ډارولي وو، مخ پر شمال وخوځېد. د هندوستان پاچاه او سپاه سالار نجيب الدوله د ډېلي تر څنگ د «تالاب مقصود» په سېمه کې هرکلي ته ورغلل. دامهال د محمد شاه گورگاني مېرمن «صاحبه معلى» له خپلې بن «ملکه زمانى» سره چې ترور لور يې هم وه

اود دېلي ژوند يې تريخ گانې، له افغان احمدشاه نه غوښتنه وکړه چې ل لور سر يې واده وکړي، احمدشاه دا غوښتنه ومنله اود منشي غلام حسين په وينا تر واده وروسته يې ناوې، خواښې او ملکه زماني گرد سره کندهار ته بوتلې.

احمدشاه تر لر څنډ وروسته له دېلي نه افغانستان ته راوخوځېد او چې د ستلجکڅوونو ته راوړسېد، «عبدالصمد خان من زى» يې د هغه ځاى «سر هند» پر حکومت وټاکه چې پنجاب تر اوږو اخوا استازى او مخکښ ولري. همدا راز يې په لومړۍ د وابه کې «د ستلج و بيا تر منځ» افغان سرفراز خان حاکم وټاکه او د ملتان نايب الحکومه توب يې د هغه ځاى د پخواني نايب الحکومه زاهد خان زوى شجاع خان ابدالي ته وسپاره.

احمدشاه لاهور ته تر رارسېدو وروسته پردې پوهېده چې د سيکهانو ځينې نوې منځته راغلې دې بيا بلوا او وړانې غواړي، نو شاهزى تيمور يې د پنجاب، ملتان و سندد نايب الحکومه په توگه وټاکه او سپاه سالار جانخان ته يې دنده ورکړه چې د «امرتسر» د بلواگرو سيکهانو غوږونه تاوکړي. بلند خان سدوزى يې هم دکشمير حکومت ته ولېږه او نورالدين يې راوغوښت. احمدشاه تردغو چارو وروسته «د ۱۱۷۷ کال پاى» چې يولوى هېواد يې د پاچاهۍ تر سيوري لاندې راوستى و، پېښور ته راغى او د کابل له لارې کندهار ته راوړسېد.

درې دېرشم خپرکي

اتم يون (۱۱۷۳-۱۱۷۴) کال

د بلوچستان د نايب الحکومه «نصير خان» گواښ، د

پانښت جگره، د هندوستان نيول

احمدشاه چې پر (۱۱۷۰) کال له هندوستانه راستون شو، د افغانستان په ختيزو ولايتونو کې ژورې پېښې منځته راغلې. کندهار ته لا د احمدشاه د راتگ يوه مياشت نه کېده چې پنجاب بلوا پيل کړه (۱۱۷۰)، دامهال د پنجاب و هندوستان په سياسي او تاکي د دوو بلواگرو کړنو ځانگړی اغېز لاره، دا دواړه چې پرموځويې سربره اخلاق هم سره ورته وو، هماغه د هند گوبنده شوی وزير د پيروز جنگ زوی غازي الدين او نوماند آدينه بېگ وو. د هند و پنجاب د هاغو ورځو او تا ددوی د غوښتنو د پلې کېدو له پاره خورا چمتو وه، په دې مانا چې پنجاب له څه مودې راهيسې د «سيک» د نويو توکېدليو ډلو اورني ناتار گواښه. سيکانو د مذهبي تاو تريخوالي ترخمار لاندې لويه ټولنه جوړه کړې وه او دا چې د دغه نوي زېږېدلي مذهب^(۱) ما نيز اغېز مخ پورته او دخپلو پلويانو

(۱) «نانک گرو» د سيک مذهب بنسټ اېښوونکی د نهمې هجري پېړۍ پر پای د راوي په کڅونو کې وزيږېد، د بهديان د پور او د کهتريانو د ډلې اوږندو چې لومړی يې د افغاني شاهنشاه ابراهيم شاه -----»

د عقيل ځای يې نيولی و، ځکه نو دا ډله د هر هغه ځواک جگړې ته د سر سپارنې تر بریده چمتو و چې له خپل منځه سره يې په تکر کې لیده.

دمعین الملک میرمنو او د هغه د زوی میر مومین د حکومت پر مهال سر بهر د، د دې ډلې په اړه د هغوی د کار کوونکو د کلک چلند له امله سخت غیر گون منځته راغی چې دوی يې پاڅو وچاودون ته چمتو کړل. احمد شاه چې له پخوا نه د سکالو پر ارزښت پوهېدلی و، وروسته تر دې چې دروغې جوړې سیاست ښه پایله ورنه کړه، د زور لار يې ونیوه او د پنجاب پوځي ځواک ته يې واک ورکړ چې په امر تر سر کې د هغوی ځایي رنگې او په وسله واله توگه يې د بلوا مخه ونیسي. سیکانو دا غیر گون منلی و او د خپلو موخو له پاره يې ځان چمتو کاوه، دا مهال آدینه خپله سیاسي او پوځي وړتیا سیکانو ته وړاندې کړه، سیکانو په خوښۍ واخیسته او د جگړو په ورځو کې يې د هغه کومانډاني ومنله، آدینه وکړای شول چې سیکو وسله والو لښکرو ته پوځي پیاوړتیا وروښي.

سپاه سالار جان خان وغوښتل چې آدینه له سړي لارې مات کړي، ځکه يې هغه د پنجاب د نایب الحکومه شاهزي تبحور له خوا د دوآبې (د تسلیح وپناه ترمنځ) پر حکومت وټاکه او «لکي څنگل» ته يې رسمي فرمان ورواستاوه. آدینه هم د وري لښو په څېر په

----->>> دولت خان سره د خواړو د کار کوونکي او زېرمه وال په توگه کار کاوه او وروسته خپله شرنانک د خدای پيروالي، د صحيفې شهرتې پر چارو له یوه کالونو نه د اړ واک و تلر او بیل ته يې پر نرتلو، مزبور، دیوت او د مخلوق په توگه د هڅو تر پرده پراخ کړه و. حلول و پړوالي پرتان و پرتون نه او شراب و د خوک غریبه يې نه منل او د ژویو پر لوی يې نه خوښول. تسبیح يې په لاس کې او زنا يې پر غاړه و. د پنجاب د جتیاو (کلیسوالو) په ژبه د نانک نزل شعرونه لارښوونې او تر ډېره د خدای د جل جلاله د لویوالي او سپېڅلتیا او همدا راز د غمکو او آسمانونو د پېروالي په اړه دی، نانکد وايي: نیسان، ولیان، او تاران له ریښتیني بنده گڼي نه ښیي، تابه ته رسېدلی او هر څوک چې وغواړي له دې لارې بشپړ بهای شي. تر نانک وروسته يې تگلار او ښه او مریدانو يې د غرضي خوړل، په مذهب کې غلر او حلول ته گرو هېدل پېل کړل او ان د نانک لمانځنه يې ونیوه.

پر لسمه پېړۍ د نانک گرو هڅن ډېر شول او پر یوولسمه يې بېلابېلې پېل کړه. د نانک وروستي له مذهبي لارښوونې نه د سیاست ه گړ ته ورننوتل او د سيمو چوپو چتونو لکه د زېرمو، غوڅولو، وسلو، سرتېرو، کار کوونکو او گڼو د چارو پر سمالتیا لگيا شول. ملنگزوی يې د خليفه په لار کې بېلارې او د هغه د زېرمې له پاره غلا خپله نريغه وگڼله، له همدې امله سیکان د جوړکې او ځواک خاوندان شول دا د دوی شعارو چې په غوره پېښه کې سره راټول شي؛ نذر ورکړي؛ په گڼه د موخې د لاس ته راوړلو له پاره (گرو) خليفه نانک) ته دعا ووايي او پر بکه وکړي. د غې گروهي د دوی په سترو سياسي او پوځي گامونو کې څرگند اغېز لاره. پر یوولسمه پېړۍ د نانک خليفه «تېخ بهادر» د عالمگیر په امر ووژل شو او نور ډېر ملگري يې د بهادر شاه او فرخ سیر پر مهال ووژل شول.

سیکانو ان په دغه پېر کې د نانک په نامه پیسې چاپ کړې. پر دوولسمه پېړۍ افغان احمد شاه هم ویکول، تر احمد شاه وروسته سیکانو په پنجاب، کشمیر و پښور کې پر صنعتگ وکړ او پر دولت يې جوړ کړ، تر هغې چې له انگریزانو سره مخالفت شول.

بیرد ومانه او په دوآبه کې یې پر خپل کار پیل وکړ، خو سپاه سالار چې دی لاهور ته راوغوښت؛ سرغړونه یې وکړه، سپاه سالار لښکر وپستلو ته اړ شو، آدینه مخکې د سیک په لښکرو دوآبه په ځانگړې توگه «جالندر» لوتلی و، تردې وروسته د افغاني پنجاب حکومت و سیک بلواگرو ترمنځ جگړه ونښته، احمدشاه دخپل سپاه سالار پر پوځي پوهه دومره ډاډه و چې د هغه د هڅو له امله یې د سیکانو د چارو د پای هیله لرله او په خپله په کندهار پلازمېنه کې پر هېوادنیو کارونو بوخت و.

خو د هند دولت گواښ تر پنجاب سترو، د اورنگزیب د پاچاهۍ په پېر کې «سپواجي» نومي سړی د هند په سهیل کې د مرهتیانو د حکومت بنسټ کېښود، دغه حکومت د اورنگزیب تر مړینې وروسته «چې دهندي بابریانو د کورنۍ پر خپل پیلېږي»: په چټکۍ وده وکړه، تر هغې چې لادېرش کاله تېر نه وو چې مرهټه حکومت نېژدې د سهیلي هند تاپو وزمی ونيو او نن یې پاچاه «بالاجي پیشوا» د ټول شمالي هند د نیولو خوب لیده، په دغه ترڅ کې غازي الدین د خپلې ونډې تر سره کول پیل کړل.

غازي الدین چې ډېلي ته د افغان احمدشاه د (۱۱۷۰) کال تگ پر مهال د پیسود راټولولو په نامه په فرخ آباد کې اوسېده او احمدشاه ته یې له ورتگه سرغړاوه، افغانستان ته د احمدشاه تر راتگ وروسته یې د خپل پاخه منطق په مرسته احمدخان بنگښ وغولاوه چې د هند د سپاه سالارۍ په هیله له ده سره مرسته وکړي او هم یې د دکن مرهټه ځواکونه مرستې ته راوبلل چې د هغوی په مټ د هند وزارت و دولت لاس ته راوړي. غازي الدین د خپلو موخو د گټلو له پاره د مرهتیانو حکومت وهڅاوه چې ډېلي او د نجیب الدوله او شجاع الدوله ټولې اړوند سیمې ونیسي او همداراز یې تر اباسینه پورې ټول شمالي هند و افغاني ختیز ولایتونه د پرمختگ له پاره د ورسېمو په توگه ورته وښودې، سربېره پر دې یې د ډېلي په سهیل کې جتان او په لویدیځ کې راجپوتان چې د منځني هند ستر ځواکونه وو دغه کار ته وهڅول. د غازي الدین د سیاسي هلو ځلو لمن له یوې خوا تر «اوده» ولایت پورې او بل خوا په پنجاب کې د آدینه بېگ له لوري غځېده، خو په اوده کې یې د نواب شجاع الدوله د پوهې له کبله ماتې وخوړه.

پر (۱۱۷۲) کال «پیشوا» د شمالي هند د نیولو له پاره پنجاب ته د پلویو، سپرو او توپونو یو لوی لښکر راولېږه چې مشري یې د پاچاه وروړ «راگونات راو» (راگوبا) پرغاړه لرله او پر غازي الدین سربېره، سنډیا، هولکر، جنګورا او د مرهتیانو ځینې نور لویان یې هم غړي وو. د جتانو سیمې ته د نوموړي اوږدو له راتگ سره سم، «سورج مل» د مخکښې تړون له مخې مرستې ته وروډانگل راگوبا د ډېلي سېمو ته تر رارسېدو

وروسته د «جنگورا» تر مشرۍ لاندې یو لښکر کین خوا د اجمیر سېمو ته ولېږد، دویم لښکر یې د «سندیادتا» تر مشرۍ لاندې مخ پرینجاب و خوځېد او لویه برخه له راگويا سره د ډيلي منځي ته روانه شوه.

دامهال د مرهتيانو اوږدو ټول منځني هند وېرولي و او د جتانو او راجپوتانو ډلي چې د ډيلي په سهيل ولويدیځ کې ددې سيمې سترې خانگې وې له دوي سره په خوښه اويا هم د زور له لارې مرستي ته راوړاندې شوې، يوازې د هندوستان سپه سالار افغان نجيب الدوله د پلازمېنې ساتنې ته ملا تينگه کړه او د دېوالونو جگړه ونښته، ددغه لوی اوږدو پروړاندې د سپاه سالار ماتې څرگنده وه، په خانگړي توگه چې لا د پنجاب چارې ويجاړې او سمدلاسه د افغانستان د مرستي لار بنده وه. سره له دې هم نجيب الدوله دومره مېړنی تينگار وکړ چې راگويا ومنله که دی ډيلي خوشي کړي نو د کاله لوري ته لار به ورته پرانيستې پرېږدي. نجيب الدوله لار و چې ډيلي پرېږدي او «سارنيور» ته لار شي. دده له وتو سره سم مرهتيانو ډيلي ونيو، څه موده وروسته اجمير ته لېږل شوی لښکر د ډيلي لويې اډې ته راستون شو، خو پنجاب ته تللي لښکرې خورا ناگوار وچتک روان و، همدا چې سرهند ته راغی د افغاني ساتونکيو سر تېريو يو دېوال يې مخې ته راڅرگند شو، دا خورا کوچنی پوځي ډله وه چې سترگه ترې نه سوزېده، خو هغه کوماندان چې ددوی لارښوونه يې کوله د هغه پېر يو زورور وگر کجن افغان و، دا سړی په سرهند کې د احمدشاه حاکم هماغه عبدالصمد خان من زی و چې په جگړه کې يې د مېړانې او زړورتيا له امله «لهونی» باله. د عبدالصمد مغول و هندوان نه خوښېدل او د احمدشاه در اڅرگندېدو په لومړيو کې يې ناصر خان خوشي او له خپل ملي ځواک سره يو ځای شو. په هر ډول، جگړه پيل، افغاني ډله تارومار او عبدالصمد چې توره يې په لاس کې وه د جگړې پر ډگر يرغمل شو.

په سرهند کې د آرينه ځواکونه د مرهتيانو هرکلي ته راوړسېدل او يو ځای له ستلجه تېر شول، افغان سپاه سالار جانخان چې د دښمن خوځښت يې څاره، د مرهتي اوږدو ډبرښت او سيمه يز دښمن (سيک) دشته والي له امله اړ شو چې د بشپړو سوچه افغاني اوږدو د چمتو کولو له پاره له لاهور نه پرشاشي، ځکه له شاهزي تيمور سره «چارمحل» و «زين آباد» ته لاړ. سنديا په بېره لاهور ونيو او پر شاهزي پسې يې واچول، سپاه سالار چې د احمدشاه له خوا د «شير جنگ» په نامه غږ ورته کېده، دلته يې خپله ټوله پوځي پوهه او وړتيا وکاروله خو پوه شو چې د شمېر لږ والی يې د ساتنې مخنيوی کوی، ځکه پېښور ته پر شا شو او د مرهتيانو يې سرو پښو اوږدو له سنده تر اټکه د اباسين ټول کين

او د ستلج ښي گڅونه ونيول او منځي يې ورتالا کړل.

سنديا، آدينه بېگ په پنجاب کې د مرهټيانو نايب الحکومه وټاکه، ددهم ومنله چې دکال په اووه مېلپونه او پينځه سوه زره روپۍ د ماليو پر ځای د مرهټيانو خونديسي ته ورکوي. د مرهټيانو يو جنرال «پتھيل» له يو شمير سرتيرو سره په اټک کې د ايا سين سر بيريد ساتونکي وټاکل شو. بلواگرو سيکانو په پنجاب کې له خپل ښوول وړاتي نه مخ ونه گرځاوه.

تر دې وروسته سنديا له ستلجه پورېوت او د ساز ښوول لوري يې ونيو، ځکه چې غازي الدين له مرهټه جگړه مارو سره د نجيب الدوله جگړې ته تللی و او نجيب الدوله د انټرېډار وند د گنگ په کڅ (سکر تال) کې د هغه مخنيوی کاوه.

سنديانو غوښتل چې د نجيب الدوله له ماتولو سره د هند کار يو مخيز پای ته ورسوي. نجيب الدوله او افغاني روښانه سردارانو په لکنهو کې نوموړې موخې شجاع الدوله او د اوډې نواب ته ورسولې او نواب يې پر اوډه ولايت د مرهټيانو له يرغله ووېراوه او مرسته يې ترې وغوښته، شجاع الدوله هم چې راتلونکي گواښ يې ننگيره او د مرهټيانو د مرستې ليکونه يې يې عبرگونه پرې اېښي وو، چټک له خپل پوځي ځواک سره د جگړې سېمې ته ورسېد او د نجيب الدوله لوري يې سم کړ. ^(۱۱) تر دې وروسته د ډواړو ځواکو له لاسه اټول شول خو چې سنديا د غازي الدين څنگ ته راغی، د مخامخ لوري تله يې بسپکه کړه. له ښه مرغه دا مهال پنجاب ته د احمدشاه د راتگ انگازې د مرهټه ځواکونو او افسرانو زړونه ولړزول او پښې يې ورپرېدې.

(۱۱) شجاع الدوله د نواب عبدالمنصور صفدر جنگ زوی او په اوډه ولايت کې د هغه ځای ناستي و او دغه خدمت او نورو خدمتونو له امله چې د پاتې پټ په جگړه کې يې وکړل، ډېر ژر يې د افغان احمدشاه له فرزند خان او د هند رستم پل نوم د هند د عظمې صدارت له مقام سره وگاټه، سربيره پر دې «کورې چکله» نومې سېمه وروښل شوه. شجاع الدوله زړور و ويښ خو ډېر ځان خوښی سړی و، له همدغه امله يې ځينې داسې کارونه وکړل چې د هند اسلامي دولت ته يې تاوان ور واړاوه. ده د خپل مشرتابه په پيل کې د خپل تره زوی محمد قلمخان د حکومت پر سېمه «الله آباد» يرغل ورواوه هغه يې ونيو او ويې واژه. کله چې د پنگال مشر مير قاسم له کمپني څخه ماتې وخوړه هندی شاه عالم و شجاع الدوله ته ورغی، شجاع الدوله د هغه تر ساتې او له انگریزانو سره تر جگړې وروسته يې لامله مير ونيو او شتمني يې ترې گوڼه کړه. شجاع الدوله تر ماتې وروسته د خپل هېواد د بيا ښوولو په پاره د انگریز هلکرتيا ته اړ شو. خو د نورو اسلامي ولايتونو د ساتې پر ځای يې د پياوړې افغاني ولايت (اکترا) د نسکورولو تاييا وکړه او له انگریزي سرتيرو سره يې يوځای تر ډېره هغه ودان ولايت ونگ، د نوبالی حافظ رحمت خان يې شهيد؛ فيض الله خان روښانه يې پسې واخيست او ټول هغه لوی کهرل يې بندي او وشاته. جنرال جانکين له فيض الله خان سره پخلاو يوازې راهې وځوړ او کوچني ځايونه يې ورته پرې ښوول، خو شجاع الدوله د کترا سېمه ونيوه او په نازوځي کې اوډې ته راستون او ډېر ژر مړ شو. څرگنده ده چې د هغه زوي ميرزا اساني اصف الدوله هم د پلار له ستر هېواده څه گټه پرته نه کړه.

خو احمدشاه دد غر دوو کلنو پېښو په ترڅ کې چېرته و اوځه یې گول؟ احمدشاه د دویلي
 د (۱۱۷۰) کال تر یانه وروسته نوي کندهار ته راغلي و چې پر ۱۱۷۱ کال یې د سیکانو او
 آدیتهیلوا واورېده. هر شومره که احمدشاه د سیکانو راتلونکي گواښ لټاکلاوه خو دا چې نوي
 کندهار ته رارسېدلی او هېرې یوځای اوږې یې ازلي او له یلي خواد سپاه سالار جهانخان پر پوهه
 او وړتیا اړمن و. سمدلاسه یې د پنجاب د چلور مسجون هغه ته پرېږدو. دل کال (۱۱۷۲)
 احمدشاه په خپله پنجاب ته تگ په پام کې لاره او احمدشاه یې وایلي یې د سرهټپانو یرغل
 واورېد، د پوځي یانه پېښو لارښوونه یې وکړه. خو دا سېپال یوې گټورې خو اښتونکې
 ستونزې پنجاب ته د دد سلاسي تگ منځه ونيوه. دا لاجه هغه خپل سړي ووه چې د احمدشاه
 نایب الحکومت په بلرچستان کې پیل کړي وه. نصیر خان یو پوه سړی، زور افسر او د
 احمدشاه یو سړسپارلی جنگیالی و چې د خوراسان و هند په جگړه یو وځو کې یې د خپلې
 رېښتینوالي ازمونښه ورکړې وه. خو د پېښو له امله په شخصیتونو کې د گروهې او موخې
 اوړون کېدونکي دی. نصیر خان هم د پنجاب د چارو د گډوډی، د مرهټپانو د یرغل او د
 شاهزي تیمور و سپاه سالار د ماتې تر اورېدو وروسته خپله گروهه واړوله او چټو نه شو چې د
 ۱۱۷۲ کال په پوځي یانه کې چې احمدشاه پنجاب و هند ته په پام کې لاره؛ گډون وکړي.
 نصیر خان د خپل دغه کار و مخکېني آر له مخې د شپږ زریز بلوچ لښکر د نه لېږلو په اړه
 احمدشاه ته لاسوند وپېښه وړاندې نه کړه او لایي د احمدشاه د یوه پوځي افسر پر وړاندې چې
 د دې پېښې د جاجلو له پاره له کندهار درباره لږول شوی و. د دېښمن چلند پیل کړ او د کلات په
 (۶۹) میلی شمالي سېمه کې «مستونگ» ته نژدې یې له ډېرو سرتېریو سره د احمدشاه
 درالېزي افسر منځه ونيوه. نوموړي افسر د جگړې بازمن نه و او پرته له یوې ډلې بدرگې
 پوځیانو بل څه ورسره نه وو، خو بیا یې هم ونه غوښتل چې یې جگړې وتښتي. د نصیر خان د
 گټو او چمتو لښکرو پر وړاندې د دغه افسر ماتې هرو، مرووه، تر یوې جگړې وروسته افسر
 شاته ستون شو. نصیر خان د خپل دغه چلند د پایلې د څرگندېدو له پاره سمدلاسه په مستونگ
 کې مېشت شو.

احمدشاه د دې پېښې تر اورېدو وروسته غوسې ونيو او له شاهي دوولس زریز لښکر سره
 له کندهاره و خوځېد، نصیر خان په مستونگ کې ناڅاپه د احمدشاه له برید سره مخامخ شو.
 دا زور پوځي چې په لومه کې لږیدلی و، خپل ټول ځواک یې په جگړه کې وکاراوه، خو په زور
 مات او د کلات خواته په ناسمه ستنېدنه اړ شو. احمدشاه نصیر خان دمې ته پرې نه ښوو؛ په
 بیره یې وڅاره او په کلات کې یې ښار بند کړ. نصیر چې د پنجاب و هندوستان په شخړو پوه
 و، دا یې منلای نه شوه چې احمدشاه به د هېواد گردې ارزښتمنې چارې پرېږدي او د کلات
 غونډې یې ارزښته سېمه ته ډېره چاپېره او یو مخیزه کړي، ځکه یې په بشپړه زغم پر ساتنه
 ټینگار کاوه. د کلات د کلاکلکوالي چې درون پوځي ځای گڼل کېده هم دده له ټینگار سره

مرسته کوله.

احمدشاه په خورا سره سينه له بياره راتا شو او ديوالي جگړې يې پيل كړې، خو دا چې د پنجاب د ستونزې له امله ډېر اندېښمن و، له همدغه خايه يې يوه کوچنۍ ډله سرتېري د نورالدين خان تر مشرۍ لاندې د پنجاب كرښې ته وليږل او هڅه يې وكړه چې په دې توگه د شاهزي تيمور وسپاره سالار زرونه راجگ او سيكان و مرهتيان وډار كړي.

نصير خان د احمدشاه له بېكاره سوړوالي نه و ننگېر له چې له هغه سره هېو د پنجاب و هند اندېښنه نه شته او چې كلات يې نيولى نه وي بيوې خواته به هم لاړ نه شي. نصير خان چې د احمدشاه پر جگړه يزو ارونو پوهېده، وېره يې لرله چې كه احمدشاه په كلات كې وغځېږي هرو مرو به يې مرستندوى ځواكونه له كندهاره ملگرتيا ته راشي، هله نو د كلات نيول او دده خپل هرو، مرو دي، ځكه نو نصير خان هڅه وكړه چې د احمدشاه په بدرگه كې د خپلو ملگريو افسرانو له لارې د سولې وړانديخ مخكې كړي. نصير خان په دغه وړانديخ كې ومنله چې د پخوا غونډې به په بلوچستان كې ځان د احمدشاه نايب الحكومه گڼي او په بهرنيو جگړو كې به له بلوچو لښكرو سره د افغاني اوږدو د يوې څنډې په توگه برخه اخلي.

احمدشاه نصير خان د هغه د پخوانيو هڅو او خدمتونو له مخې وياښه؛ د هغه وړانديخ يې ومانه او په خپله شمال خواته وخوځېد. (۱)

(۱) دا په بلوچستان كې د افغانستان دولت پر وړاندې د نصير خان وروستۍ سرغړونه وه چې بيا نه ده وكړه او نه يې وروستيمو. نصير خان تر دې وروسته چې احمدشاه ژوندۍ و او د تيمورشاه پر مهال چې دى ژوندى و، له منننې يې سر و نه غړاوه. د زمانشاه پر مهال (۱۲۰۷-۱۲۱۷ هـ) چې د افغانستان دولت و اوږدېدل چې د نصير خان يو وراره د هغه د زوي محمود پر وړاندې لويې او حكومت غواړي، د اشرف الوزرا شاه وليخان د زوى مختار الدوله شير محمد خان تر مشرۍ لاندې يې بلوچستان ته يو پوځي لښكر وليږه؛ سرغړونكې يې كلكو گواښ او محمود يې پر نايب الحكومه توب ځاى پر ځاى كړ. محمود د كابل دربار ته له شپږ زرو زرين لښكر سره (د احمدشاه مهال له از سره سم) راغى او څه موده وروسته خپلې دندې ته وليږل شو.

پر (۱۲۲۲) كال چې شاه شجاع له كندهاره د بلوچستان پر لار سند ته لاړ، بيا يې محمود له خپل وروړو مصطفى، خپلې مور او شپږ زرين لښكر سره هر كلي ته راووت؛ د درناوي څرگندونه يې وكړه او ډالۍ او ټاكلي سرتېري يې وړاندې كړل. پر ۱۲۵۵ كال چې هند دولت افغانستان ته لښكري راوليولې، بلوچر يې مخه ونيوه او بريد يې پرې وكړ، خو په هغه جگړه كې چې انگرېزانو په كلات كې وكړه، له دې امله چې افغانستان كورنيو شخړو نېرولى و او بلوچستان ته يې لاس نه رسېده، نو د بلوچستان والي مهرباب خان ووژل شو. دا هماغه داستان دى چې قاسم علي د خپل منظوم كتاب يوه برخه له شاعرانه اغراق او گڼو تېروتنو سره ورته بېله كړې ده. «كلى شن: د كابل جگړې، پېيلې (منظومه) چې پر ۱۲۶۰ كال ويل شوې او پر ۱۲۷۲ كال په اگړه كې چاپ شوې»

انگرېزانو پر ۱۸۵۴ كال د مهرباب خان له زوى نصير خان سره مخامخ تړون وكړ او تر دې وروسته يې زوى مهرباب د بلوچستان والي شو. د بلوچستان والي پر ۱۸۷۶ كال په كلات و كورته كې د انگرېزي هند د پوځيانو مېشتېدل، يو استازى او د اورگادي پټلۍ او تېلېگراف ومنل او په پاى كې پر ۱۸۸۳ كال بلوچستان، برېتانوي بلوچستان شو.

دامهال ۱۱۷۲ هـ کال پای ته نهژدې و. خو نورالدين چې له اباسينه راتهر شو او پنجاب ته د احمدشاه د راتلو انگازې ولولې جوړې کړې، ده وکړای شول چې بې خنده د پنجاب کڅ ته ورسېږي او «وزير آباد» ته ورکوز شي، ځکه چې دده د احمدشاه له لارښوونې پرته د مرهتيانو مخې ته وروتل ور نه گڼل، خو احمدشاه کندهار ته د بلوچستان تر راتگ وروسته د بولان له تنگي څخه سند ته ورننووت او يو مخيز مخ پر شمال د اباسين نښو کڅونو ته وخوځېد، له پېښور يې سپاه سالار و شاهزی تيمورشاه هغوی له ملو سرتېريو سره له ځان سره کړل؛ له اټکه واوښت او په وزير آباد کې له مخکينۍ ډلې سره يوځای شو. دامهال د احمدشاه د اوږدو شاکني ځواکونو د کندهار نيم پوځي ډلې وې چې دده له لارښوونې سره سم وروسته له کندهاره راخوځېدلې وې.

د مرهتيانو پوځي سربريد ساتونکي د احمدشاه د راخوځېدو د خبر تر اورېدو وروسته يو مخيز د اندس له کڅونو لاهور ته پر شا شول. لاهور د مرهتي «سابا» په لاس کې و چې پر ۱۱۷۲ کال يې د آدينه تر مړينې وروسته د هغه ځای ونيو. سابا هم د لاهور له ساتونکيو سرتېريو سره د سنديا له ځواکونو سره د يو ځای کېدو له پاره، پر ستلج واوښت؛ سيکان هم پر ځای ساره کېناستل او د پنجاب د بلوالو په خپله غلې شوه. احمدشاه له خپل ټوله لښکر سره چې د ربگوني ټولگي يې دېرشو زرو جنگياليو ته رسېدل د ۱۱۷۳ د صفر پر مياشت د پنجاب تر «قطب درې» مخکې لاړ او له هغه ځايه يې د سيند تر تېرېدو وروسته تر «جمنا» اخواد «سارنپور» لار ونيوه.

هندي مرهتيان چې پنجاب ته د احمدشاه په راتگ وپوهېدل، د پوځي يانه سمون يې پيل کړ، سنديا او غازي الدين چې په سکر تال کې د افغان نجيب الدوله پر کلابندۍ او د اودې له نواب شجاع الدوله سره پر جگړه لگبا وو، په بېر د يې له لوري سره د سولې خبرې پيل؛ سملاسي اوريند تېنگ او يو تر بله بېل شول. غازي الدين مخ پر ديلي او سنديا د مرهتيانو د لومړي پوځ د کوماندان په توگه د احمدشاه د مخنيوي له پاره پنجاب ته روان شو. غازي الدين چې ډېلي ته ورسېد د هند پاچاه دويم عالمگير عزيز الدين يې په ځانگړې توگه له منځه يوړ او خپل ماما د عالمگير وزير نظام الدوله يې هم وواژه، پر ځای يې د اورنگزېب لمسی د کام بخش زوی «محي السنه» تش په نامه پر پاچاهۍ وټاکه او د وزارت تر نامه لاندې يې دهند دولت د چارو واگي په خپل لاس کې ونيول، تر شا يې د

مرهتجانو د ویم پوځ د «خلکو وپلگر» تر مشرۍ لاندې راوخوځېد او په دېلي کې غازی
الدین وچمنگوز او چوغي چمنغوراللی ونیو. راگوبیا هم شخړه شوه وړاندې د مرهتجانو ځمکواد
تدراستون شوی و.

احمدشاه په ستارښتور کې وچې سپاه سالار نجیب الدوله او د کتر اید سېمې مشر
سعد الله خان وروڼه^(۱۱) له خپلو سردارانو سره، لکه: حافظ الملک، حافظ رحمت خان او

(۱۱) سعد الله خان د افغان مستند ځلي خان وروڼه زوی او د پوځ ځوانې اوږند وی. نیکه یې د فرخ سېر پرمهال د
افغان سلطنت له ختیځه برخه کوزا ولايت له امان آباد، بدواً لارېرېلی له تهراتې، دهغه کېواله لویان دوه وروڼه زوی چې پو شاه
طالب او جبل حسن خان نومېده، شاه عالم د دود و. حافظ رحمت خان په نومونو د ورو زمان او حسن خان د دوندې خان په
نامه پر زوی لاره. داوړه کليتون د راجا تر سپاه سالارۍ ورسېد او په پای کې د هغه په لاس ووژل شو. د داوړه زوی
ځلي محمد نومېد چې د سپاره ټولې مشر په تېره د مراد آباد د نایب الحکومه د لکنډو د عظمت الله خان قاضي زاده
په پټرگه کې ونیول شو او څه موده وروسته یې له دېلي دربار سره اړیکې وموندل. د ځلي محمد وړتیا دوی لامل شوه
چې چمنغوراللی افغانانو کې وختل شي. ده په هغه جگړه کې چې د بهار هغه ساداتو د پلار گور پروړاندې یې وکړه، د هند
صدر اعظم محمد الدین خان له خوا یې د «نواب» بلنوم وپېژنده زوی ته وښود او خپسته شوه. هغه موده وروسته وزیر دې گویه
کې او د داوړو خواوو تر منځ جگړه وښته، خو ځلي محمد خان د وزیر د سرمنشي «شولا پرې» په منځگړا سوله وکړه
او د وزیر زوی میر صدرالدین یې زوم شو. ځلي محمد خان پیاوړې سرتیوري وټاکل او د پلار وژونکی د کماون راجا یې
مات او باج ورکولو ته یې اړوست.

د ځلي محمد خان د حکومت منځی انواله وه. په هغه لاندې کې چې د هند د سپاه سالار ابو منصور صفدر جنگ له
سر یو سره پېښه شوه، د هند پاچاه، سپاه سالار و صدر اعظم په بنگده کې، د ځلي محمد خان جگړې ته وروړاندې
شول، په پای کې شاه له ځلي محمد خان سره سوله وکړه، دی یې په سر هند کې استوگنې ته اړ او کترا ولایت یې چې د
ځلي محمد خان د حکومت سېمه وه د عظمت الله زوی فریدالدین ته ورکړ.

افغان احمدشاه چې لومړی ځل پر ستاج ورواوت، ځلي محمد خان له دغو شپو نه گټه واخېسته او له سرهنده کترا
ته راغی، د هغه ولایت ټولې سېمې، لکه: دارانگر، مراد آباد، سنبل، بریلی، شاهجهانپور او نورې یې ورنیوې او
خیلوک حکمران شو.

ځلي محمد خان هونیبار، جنگیالی او مدنیت روزونکی سړی و، دا نوالې ښار د ودان کړی و چې له شجاع الدوله
سره په جگړه کې ړنگ شو.

ځلي محمد خان د ۱۱۶۲ کال په شوال کې مړ او زوی یې سعد الله خان پر ځای کېناست. د ځلي محمد خان نور زمان
عبدالله، فیض الله، محمد باز، الله یار و مرتضی خان نومېدل. ځلي محمد خان، حافظ رحمت خان د وزیر، دوندی
خان د سپاه سالار، ملا سردار خان د وسله تون د مشر و فتح خان د میرسامان په توگه ټاکلې او خپل زمان یې هغوی ته
سپارلې وو چې دده تر مرمنې وروسته د کترا په افغاني حکومت کې شخړه جوړه نه شي.

مؤرخ مرتضی حسین، هندي محمد شاه ته د ځلي محمد خان د ورتگ پر وروځ او په خپل تاریخ «حدیقه الاقالیم»
کې یې ښه داسې راښيي: د ځلي محمد خان جگړه و نه، منځنی پرې، سپین پوستکی توره درې گوتې اوږده ږیره، تر
شونډو خړپلې برېتونه، راغچه کړې سترگې او سپین کالی یې وو، خورا درون و ښاغلی ښکارېده چې پر مخ یې د هارو
غم نښه نه برېښېده.

سعد الله د پلار پر ځای تر ناستې وروسته لومړی نوی حاکم قطب الدین چې له دېلي یې والیې و، د جگړې پر دگر
وواژه، دویم د فرخ آباد حاکم قایم جنگ بنګن چې یې لامله یې کترا ته لښکر راوستی و، د سعد الله پروړاندې په
جگړه کې مړ شو، درېیم د هند سپاه سالار صفدر جنگ یې چې فرخ آباد ته یې د قایم جنگ د زوی احمد خان پر وړاندې
لښکر والیې و: له منځه یووو. دده مشران وروڼه عبدالله خان و فیض الله خان چې د کندهار له درباره کترا ته
راغلل، دوی د احمدشاه پر لومړي تگ له سرهنده کندهار ته ورسره تللي وو، د کترا مالې پر وږېدو او مشرانو وروڼو
وېشل شوي چې هر یوه ته د کال یو مېلیون و درې سوه زره روپۍ وټاکل شوې.

«-----»

زوی یې عنایت خان، هوندي خان و قطب خان د لسو زرو افغاني سرتېریو په ملتیا احمدشاه ته راغلل، خو شجاع الدوله د خپلو غاني چارو له پاره اوډې ته تللی و. احمدشاه له سارنپوره مخ پر دېلي و خو غمېد، سپاه سالار خان خان و شاهزی تیسور چې د مرهتیانو له لاسه یې زړه نیوله و ډگ وو، له لسو زرو سرتېریو سره د مسخکین غواک په توگه و خو غمېدل.

د دېلي د لارې په اوږدو کې د سندیانو غواکو نه چې څه د پاسه اتیا زره تنه وو او افغاني سرتېریو ته ناست وو، جگړې ته راوړاندې شول، سپاه سالار جمانه خان پر گواښنا که یرغل پیل وکړ، سندیان هڅه وکړه چې ټینگ شي خو افغاني غواک یې زړه ورسوړی کړ او دېلي ته نژدې تر «بدني ډگره» شاتگ ته اړ شو. جگړه لا روانه وه چې د احمدشاه اوږه و راوړسېد او ډېر ژر یې سندیان کلابند کړ. په رېښتیا چې سندیان زور افسر و او په کلکه یې ساتنه کوله: په خپله له سرتېریو سره د جگړې پر ډگر پلې شوی او تر وروستی سلگي پورې یې توره ووهله، خو څه گټه یې لرله چې احمدشاه د اوږد لمبو غونډې له څلورو خواوو چاپېر کړی و؛ د جگړې پایله د مرهتیانو او سندیانو د اوږدو ټولو ژنه شوه، په داسې ډول چې یوازې خوزره و تښتېدلی شول، او هغه تښتېدلي هم تر ۲۵ میلو پورې وڅارل شول. دالوی پری د ۱۱۷۳ کال په جمادی الاخر کې پېښ شو.

غازی الدین و جنگور او چې په دېلي کې د مرهتیانو د اوږدو شاتني وو، د لومړي لیکي د تارو مارېدو تر اوږدو وروسته یې بې ډیل وځنډه دېلي خوشي او مخ پر سهیل د

 سعد الله خان د پاني پت په جگړه کې د احمدشاه په ملتیا غوره هڅې وکړې او په خپله پر ۱۱۷۵ کال له نړۍ نه لاړ، وروپه یې عبدالله خان، مرتضی خان و الله یار خان لا پخوا مړه شوي وو. تر سعدالله خان وروسته مشري فیض الله ته پاتې شوه، څه موده وروسته د دې کورنۍ نومیالي لویان سپاه سالار دوندي خان، وسله مشر ملا سردار خان و میر سامان فتح خان هم مړه شول او د فیض الله خان و وزیر حافظ رحمت اداري چاري درنې شوې، دامهال شجاع الدوله د کمپنی له سرتېریو سره پر کترا وروانگل او تر جگړې وروسته ماتې خوزلی فیض الله خان «کمان خان» ته لاړ او حافظ رحمت د جگړې پر ډگر شهید شو.
 وروسته تر هغې چې شجاع الدوله د کترا ودانې ډنگې او یو لوی کهول یې پر غمبل وڅپلی، او دې ته راستون او څه موده وروسته مړ شو.

خو حافظ الملک حافظ رحمت خان پر سیاسي چارو سربېره یو پوه سړی او د ښو اخلاقو خاوند و؛ په پښتو او پارسي یې شعر هم وایه؛ ارزښتمن کتابتون یې لاره او ډېر زامن یې دده د غوره روزنې ترسیوري لاندې شاعران و پوهان شول، لکه: نواب الله یار خان، نواب محبت خان، نواب مستجاب خان، نواب غلام مصطفی خان.
 افغان احمدشاه د حافظ درناوی کاره، خپل دوه لوی ښمن غازي الدین و سورج مل یې دده په غوښتنه وښل او د پاني پت تر جگړې وروسته یې «اتاره» سېمه ده ته وروښل. حافظ د ژوندانه پر (۶۷) کال د (۱۱۸۸) د صفر پر (۱۱) په میرانپور کې د جگړې پر ډگر شهید شو. د ژوند پېښو مینه وال یې د سید الطاف علي د حافظ رحمت خان ژوند «نومی کتاب چې د دوان په بڼه پر ۱۹۳۳ کال چاپ شوی، کتلي شي.

جتانو سېمي ته وټنښتېدل. خو د مرهټيانو دويم لښکر د جمنا کېن اړخ ته په مکندر د کې مېشت و.

احمدشاه له «بډني» څخه «نارنول» ته وخوځېد او د رسالي کنډکونه يې چې څه د پاسه پينځلس زره سپاره يې لرل د پلازمېنې د ځواکونو د کومانډان شاه پسند خان اسحق زي تر مشرۍ لاندې د مرهټيانو د دويم لښکر جگړې ته ولېږل، نوموړی جنرال د شپې په تياره ډېلي ته ورسېد او پر دويمه شپه له جمنا نه تېر او په مکندر د کې يې ناڅاپي شېخون پيل کړ، په څو گټيو کې د دښمن ټول اوږدو ټپي او ووژل شو او مشر يې «هولکر» له څو سوو سپرو سره وټنښتېد. سمدلاسه د مرهټيو څرک پاتې نه و خو لاتر اوسه يې ځواکمن دولت تر شا ولاړو.

احمدشاه د دښمن ترماتې او دهغه د اوږدو د زېرمو اولوښيو تر نيولو وروسته ډيلي ته ورننووت، همدا چې د راجپوت مشران له پېښې خبر شول، ژر يې احمدشاه ته خپلې ډالۍ او غوښتنې وروزلې، په دوی کې د «جيسور» و «ماروار» راجان تر ټولو لومړي شول، جتان هم غلي وو او د مرهټيانو د ملگر تيا يې څه نه ويل، خو احمدشاه غوښتل چې د جتانو غوږونه تاو کړي نو يو لښکر يې د دوی سېمي ته ولېږه نوموړی تر «آرام گده» پورې پرمخ لاړ او دا پوځي کلا په شپاړسو ورځو کې له ټولو زېرمو او لوښيو سره ونيول شوه. دامهال غازي الدين وسورجمل دواړه له خپلو کړو پښېمانه شول، او له احمدشاه نه د بښنې غوښتله پاره يې د «حافظ رحمت خان» لمن ونيوه، احمدشاه هم دوي وپېل او په خپله له اوږدو سره يوځای د جمنا له بڼې اړخ نه کين ته واوښت او د (۷۳) ميلو پړواټن يې په انوپ ښار کې اډه جوړه کړه. احمدشاه له ډيلي نه د وتو په ترڅ کې هلته د يعقوب علي خان باميزي او نواب محسن الملک تر مشرۍ لاندې دوه ساتونکي پرېښوول.

احمدشاه چې په انوپ ښار کې و د اوډې ولايت راجا او د ډيلي د توپونو کومانډان نواب صفدر جنگ ابو منصور خان زوی نواب شجاع الدوله بهادر او احمدخان بنگين^(۱) له فرخ آباد څخه له لسو زرو سرتيريو سره د افغاني اوږدو ترڅنگ ودرېدل.

(۱) امير الامرا بخشي المالك غالب جنگ احمدخان بهادر بنگين افغان د غضنفر جنگ محمد خان بنگين زوی دی، لومړی يې پلاز د هند په اوږدو کې سپور بلو کشر و، په هغه جگړه کې چې د شاهزي فرخ سير په ملگر تيا يې د معز الدين د زوی شاهزي اعزالدين پر واندې وکړه د غضنفر جنگ بل نوم، اووه زره زره او د شمس آباد، بهوچ پور و مراد آباد جاگير يې تر لاسه کړل. د هندي محمدشاه پرمهال دا له آباد نایب الحکومه او د لويو سړيو په ډله کې شو. <----->

احمدشاه لومړنی نواب چې د هندوستان له لویو سربو څخه و او په «سکر تال» کې له مرهټیانو سره جگړې ته چمتو شوی و، ډېر و نازاوه، وروسته احمدشاه ته د کندهار لس زر زری نېم پوځي ډلې د عطا محمد خان، کریمداد خان و څو تنو نورو تر مشرۍ لاندې راوړسېدې؛ دا مهال د احمدشاه ټول اوږدو شپېتو زرو ته رسېده.

پانېپټ:

د مرهټیانو د لومړي اوږدو له ماتې نه لا څلور میاشتې تېرې نه وې چې دویم ځل یې

----- محمد خان خېل پخوانی دینمن راجا چترسال د هغه له زرگونو وسله والو سره مات کړ، بیا د مالوي نایب الحکومه وټاکل شو او دوه کاله وروسته ډېلي ته راوغوښتل شو. د خوراساني نادرشاه د برغل پرمهال د هند پاچاه د ارگ ساتونکی شو، نادر چې بېرته ستون شو محمد خان فرخ آباد ته لاړ او هماغلته مړ شو.

محمد خان پوه، جنگیالی او مدنیت پال سړی و، ده لکه څرنگه چې خان له بلو کشمیري څخه د امارت څوکۍ ته ورساوه، همداسې یې خپل اړوند ولایتونه د هند د ودانو ولایتونو پر کچه ودرول. محمد خان د بهوچپور پر سیمه او د کنگ پر غاړه د خپل پخواني مشر «فرخ سیر» په نامه «فرخ آباد» او د خپل زوی «قایم خان» په نامه «قایم گنج» ښارونه جوړ کړل، همدا راز یې ورو، ورو د کول یا شاپور له بریده تر سل و پنځوس میله واټن پورې د محمد آباد، دریا گنج، خدای گنج، نبي گنج، یاقوت گنج، شمشیر گنج، کاسگنج او د خیلو زمانو په نومونو داسې نورو گڼ شمېر ښارونه ودان کړل.

خو د محمد خان ځای ناستي مشر زوی قایم جنگ قایم خان د پلار وړتیا نه لرله او په هغه یې لامله جگړه کې چې د کترا ولایت له مشر افغان سعدالله خان ورهیله سره یې وکړه په خپله ووژل شو؛ د شپږو میلیونو روپيو په شاوخوا کې شتمني یې د هندي احمدشاه د استازي او سپاه سالار ابومنصور صفدرجنگ له خوا ونهول شوه او گرد کهول یې الله آباد کلاته بندي بوتلل او ووژل شو. له دغه کفاله څخه یوازې د محمد خان ناروغ زوی احمدخان وژغورل شو.

احمدخان د پلار رېښتیني زوی و او د مهال له موندلو سره سم یې د افغان رستم خان شمس آبادي په مرسته پر پلارنۍ سیمه ورواندگل، د صفدرجنگ نایب راجاه نولرای «بې ووازه او ولایت یې ونیو. صفدرجنگ د ډېلي له اوږدو او جتانو سره جگړې ته وړاندې شو، رستم خان ماتې و خووه خو احمدخان په خپله د صفدرجنگ د اوږدو پر زوه برغل ورو او د هغه پهنځه زریز ساتونکی او خولۍ پرسر لښکر یې تار و مار کړ او په خپله هم د پیل پر شاتېي شو. دینمن په کې او مات شو او احمدخان سمدلاسه د صفدرجنگ منځي لکهټو ونیو او بل لښکر یې الله آباد ته ولېږه، د بنارس راجاگان «بلوند سنگ» و «میر تېمي پټ» یې هم چوپړ ته راغلل.

د هغو تودو اوږدو جگړو په ترڅ کې چې وروسته د احمدخان بنگین و صفدرجنگ و مرهټیانو تر منځ وشوې، سره له دې چې احمدخان خپل نېم هېواد پابلو، خو د دویم عالمگیر پرمهال یې د امیر الامرا، بخشي الممالک و غالب جنگ بلنومونه وگټل. د پانې پټ په جگړه کې احمدخان د افغان احمدشاه په ملگر تیا څرگندي توري وکړې او پرځای یې د احمدشاه له خوا دده نېم هېواد چې دملهارا او مرهټیانو لاس ته ورغلی و بیرته ورکړ شو.

احمدخان بنگین د غوره ځانگړتیاوو او چټو اخلاقو ښه بېلگه وه، د سوانې، ورکړې او ښې گروهې په اړه یې په تاریخ کې هیښنده کېسې لېکل شوي. تر مړینې وروسته یې زوی مظفر جنگ د پلار ځای ناستی شو او له هندي شاه عالم نه یې د هغه بلنومونه له مرغلینې جوغي، پگړۍ او توري سره واخیستل.

له سهيله شمال ته لويه لښکر لېږنه پيل شوه. د دغه اوږدو لوی کوماندان د مرهتيانو د پاچاه بالاچي پيشوا د ترور زوی «سید اشیمو بهاو» نومېده چې په «یاو جي بابادو» پېژندل شوی و. د لښکر ستر غړي يې: د بالاچي پيشوا زوی «چي د هندوستان پر پلاز د کهناسټو له پاره لېږل شوی و»، منځکې ياد شوی «ملاز اولنگر» او د «ابراهیم خان» په نامه يو ګاردي ډکنی مسلمان او شو نور وو.

ګڼو افغاني او هندي مؤرخانو د دغه اوږدو شمېر تر سلو زرو لږ نه دی ښودلی. (۱) یو اوسنی هندي لیکوال يې شمېر له درې سئو تر نه سئو زرو څېسې. (۲) يو بل اوسنی هندي لیکوال یوازې د دغه اوږد د بشپړو پوهنيانو شمېر سل زره ټاکي. (۳) عبدالکریم خان په مبالغه سره د نوموړي اوږد د توپونو شمېر له پېرنگي توپو ویشتونکیو سره يو زرو پېنځه سوه توپونه، د پېرنگيانو غونډې په پنځه کالي توپونو سره وال دوولس پلي زریز ګنډ ګونه، دوولس زره «راوت» او څو زره يې «په باز» شمېر لي، ټول اوږد يې يې شمېر او د «مها بارت» ترجگړې وروسته يې ساړي ګڼلی دی.

سلطان محمد، د مرهتيانو په اوږدو کې د انگریزانو دوولس زره پلي، دوولس زره سپاره او زر توپ ویشتونکي مني، لکه مرتضی حسین چې وايي: د مرهتيانو اوږدو يو ګرځنده لوی بازار لاره چې غوري پلورونکي، بنجار ګر، رخت پلورونکي، جولاگان، کولان او داسې نور په کې وو، همدا راز کار کوونکي لګها وو او د ډول، ډول شنو بوتیو ګلدانی يې له يوه ځايه بل ته ورې راوړې. د پيوړو او باروړونکیو غواگانو شمېر يې تر زر ګونو اوښت او څو زره آسونه او پيلان يې لرل. دا رېښتیا ده چې په دې جگړه کې انگریزانو د مرهتيانو بری نه غوښت، ځکه چې دوی له خوا د ټول هندوستان نيول په بنگال و مدارس کې د انگریزانو نوې ودانې له ګواښ سره مخامخ کولې، خودا چې د مرهتيانو ځواک خورا ډېر او تر افغانانو يې بری هرو، مرو ښکارېده، انگریزانو د توپ ویشتونکیو افسرانو او پوځي ډلو له پلوه د مرهتيانو مرسته وکړه چې د هغوی تربري وروسته لږ تر لږه د انگریزانو اوسنې ګټې خوندي پاتې شي. دا په تاريخ کې لومړی ځل و

(۱) لکه سلطان محمد افغان ۱۳۳ - ۱۴۰ مخونه، ابن محمد امين ۱۲۴ - ۱۲۹ مخونه.
 (۲) کتلی شن: د حافظ رحمت خان ژوند. د بي ای سيد الطاف علي ليکنه د هند چاپ ۱۹۳۳ کال ۹۱ - ۱۱۲ مخونه.
 (۳) د هند لنډ تاريخ، د سيد ابوظفر ندوی ليکنه، د هند چاپ ۱۹۳۴ کال، ۱۸۴ مخ.

چې افغان و انگریز «که شه هم په ناسیده توگه» د جگړې پر ډگر مخامخ شول. جتانو او راجپوتانو هم د مرهتیانو خوا ونیوه، په پای کې دغه بې پایه اوږدو د ۱۱۷۳ کال پر وروستیو د ډېلي سیمې ته ورگډ شو. د جتانو له سیمې نه د تېریدو په ترڅ کې غازي الدین او د جتانو مشر سورجمل د «سداشیو بهاو» هرکلي ته ورووتل او ډېلي ته ورسره لاړل، خو داخل دغو دواړو له احمدشاه سره مخامخېدو مټره نه لرله، د افغان له بري او غچ اخیستنې نه یې کلکه وپوهه وه، همدا وېره یې د مرهتیانو له بري نه د سرستې د نه کولو له امله هم لرله، ځکه نو دواړه په غیر منځکې تلل او د غوڅې پریکړې له پاره یې لارې لټولې.

په هر ډول، د جمننا او نه چې د برسات (اوربیت) له امله جگې شوې وې، اوس د افغان و مرهتي اوږدوگانو د مخامخېدو څنډه وې.

سداشیو بهاو د ډېلي ښار ورنه چې اده جوړه کړه او د ابراهیم گاردي، جنگوز او، او هولکر لښکرود ذی الحجې پر (۹) د پلازمېنې ډېوالي جگړه ونښلوله. د یعقوب علي خان افغاني افسران ساتنې ته راپورته شول، خو د دښمن ډېروالي تر دوو ورځو پر غلونو او توپ ډزو وروسته ځان سپارنې ته اړ وېست. یعقوب علي خان د هغې وینا له مخې چې له مرهتیانو سره یې کړې وه، یې څنډه په بهرې له جمننا را پورېوت او د احمدشاه چاونۍ ته راغی. غازي الدین سورج مل د پام له مخې په دې جگړه کې ورگډ نه شول او وروسته تر هغې چې سداشیو بهاو د ذی الحجې پر (۱۹) ډېلي ته ورننووت پر تالايې لاس پورې کړ؛ د «خانگري دېوان» سپینزری چت یې راوسپړه او د شیخ نظام اولیا، قدمگاه، او محمدشاه هندي د زیارتو سپینزري لوبڼې یې ویلي کړل.

سورجمل و غازي الدین داسې لار جوړه کړه چې د سداشیو بهاو په خوښه د سړیو او لوبڼیو د برابرولو په نامه د جتانو سیمې ته لاړل، خو بیا د مرهتیانو اوږدو ته راستانه نه شول سره له دې، په پای کې سورجمل د افغان نجیب الدوله له لاسه د جگړې په ترڅ کې ووژل شو او خپل ځای یې زوی جواهر سنگ ته پرېښوو.

سداشیو بهاو د نوي ۱۱۷۴ کال د دویمې میاشتې (صفر) په پای کې له ډېلي نه ووت او ښار یې «ناروشنکر برهن» ته وسپاره. سداشیو بهاو غوره وگټله چې له احمدشاه سره تر مخامخېدو وړاندې د ډېلي په (۶۰) میلی کې «د گنجپورې» پوځي کلا

ونيسي، له همدې امله «قطب دري» خواته و خوځېد، دا پوځي كلابد هماغه زور و افسر عبدالصمد خان من زى تر لاس لاندې، د يوه افغاني لښكر چاوى و.

عبدالصمد خان د سر هند په جگړه كې تر ير غلمېدو او پر مرهتيانو باندې د احمد شاه تر لومړي بري وروسته د دښمن له لاسه خوشې او اوس د گنجپورې چاوى كوماندان و چې د جمنا نبي لوري ته يې د افغان پوځي منځي ساتنه كوله. د سيدا شيوېهاو اوږدو د تورسهېل غونډې راشپوه شو او د ربيع الاول پر (۷) د عبدالصمد خان او د هغه د مرستيال قطب الدين خان افغان روپيله له كلك تينگار سره مخامخ شو. د مرهتيانو توپونو د كلابر جونه تينگ وويستل او پلي يې ورننوتل، ښكاره ده چې عبدالصمد خان له خپلې ډلې سره د زرگونو دښمنو تر منځ ولوېد او تر وروستي جنگيالي پورې يې د لاس ولستوني په جگړه كې ووژل شول. د عبدالصمد پرځاى يې زوى «فيض طلب» د احمد شاه له خوا د پلار ځاى ونيو.

احمدشاه چې د گنجپورې خواته د مرهتيانو د اوږدو راتگ واورېدل، ژر يې د لوى لښكر د خوځېدو لارښوونه وكړه، همدا چې د جمنا غاړې ته ورسېد، پوه شو چې عبدالصمد خان وژل شوى او گنجپوره د دښمن لاس ته ورغلې ده، سره له دې چې د پشكال ورځې پاتې او سيند لار نه وركوله، بيا هم په پوځي هوډ له ټولو سپرو كڼد كونو سره پر اوبو وركښ شو، او د ربيع الاول پر (۱۸) د «باكيت» په سېمه كې له سېنده تېر شو، ورپسې يو زرو څلور سوه پيلان د توپنو، جگړه ييزو زېرمو او پليو ډلو پر لېږدلو لگيا شول. سره له دې چې مرهتيان د جمنا له اوچتوالي ډاډه وو، خو بيا يې هم د سېند نبي اړخ ته څارونكې ډلې لرلې، احمدشاه چې له جمنا نه تېرېده د دوى له خوا ډزې پرې وشوې او د خيبر د دوو زرو سرتېريو مشر احمدخان خيبري له يو شمېر نورو سره ووژل شو او يو شمېر هم په اوبو كې ډوب شول، خو احمدشاه يې ډيل وڅڼه مخ پر گنجپوره روان شو.

مرهتيانو چې د احمدشاه راتگ واورېد، د پاني پټ خواته پر شا شول ځكه چې د هغه ځاى ارتوالى د پوځي خوځښتونو ورو. سر بېرته پر دې مرهتيانو غوښتل چې له احمدشاه سره تر جگړې د مخه په هغه سپېڅلې چينه كې چې له پاني پټ نه اخواد سر هند پر لاره مذهبي لمباو كړي، احمدشاه هم پردوى پسې و خوځېد او تر هغې چې پاني پټ ته رسېده، دښمن مورچلونه كېندلي او تينگ كړي وو. د مرهتيانو مورچلې د پاني پټ د ډگر

شمالی اړخ ته ځای پر ځای او پښځه ویشته زره مخکښ سرتېرې یې د «سنبالک» سرای په څو میلی کې تیارسی وو.

احمدشاه د دښمن د چمتووالي تر برسرولو وروسته، د کندهار پوځي کوماندان «شاه پسند خان» ته چې د عبدالکریم په وینا ښکلی او غښتلی زلمي و، په خدا وویل: «هو، شاه پسنده! نننۍ قراولي جگړه ستا په برخه رسېدلې، و به وینم چې څه کوي؟»

شاه پسند له یوه پښځه زریز لښکر سره د سنبالک پر سرای ورغی؛ مرهټي ساتونکي یې مخې ته راپورته شول او شاه پسند پر یرغلیزه جگړه بوخت شو. ورځ لا پای ته رسېدلې نه وه چې مرهټیان مات او ووژل شول او شاه پسند په راستنېدو کې خپل سپاره په داسې ډول د احمدشاه له مخې تېرول چې هر یوه د دښمن یوه خولی په لاس کې نیولې وه.

احمدشاه وژاندې لار او خپل اوردو یې داسې ورځای ته ورکښته کړ چې هلته په آسانی سره د دښمن لاس نه ورسېده. دا ورځ چې احمدشاه د پاني پټ پر ډگر په شپږ میلیله واټن کې د مرهټیانو پر وژاندې لښکر ځای پر ځای کړ، د ۱۱۷۴ کال د ربیع الاول (۲۱) وه، تردې وروسته د جگړې تر پایه دواړه دښمن اوردوگان نېژدې درې میاشتې سره نښتي وو.

ددې مودې په لړ کې د احمدشاه جگړیزه وړتیا څرگندېږي، احمدشاه له شپږتوزرو پلپو او سپرو، توپونو او یوزرو څلورو سوو پیلانو سره غوښتل چې په یوه لرې هېواد کې پر یوه درې سوه او څلوېښت زریز اوردو، گڼو توپونو او څو زرو پیلانو بریالی شي.

احمدشاه په دې جگړه کې پرته له هغه څه چې لرل یې، له یوې خوا یې هم د مرستې هیله نه وه او ځان یې په پردي هېواد کې لیده، خو دښمن په خپل هېواد کې جنگېده چې له پاني پټه یې د هندوستان تر سهېلي بریدونو پورې اړیکه کړنې غځېدلې وې.

احمدشاه پر بکړه وکړه چې د دښمن د ستر اوردو اړیکه کړنې له هرې خوا نه د یوې لویې دېرش میلی کړۍ په منځ کې غوڅې کړي، ددغه هوډ له پاره یې له خپلو برسر وونکیو او څړیو ډلو څخه کار واخیست، لکه څه رنگه چې لیدل کېږي د احمدشاه د څړیو لړۍ او هڅې د ستایلو وړ دي، ځکه چې هغه د سېمې په منځ کې د دښمنې ټول

خوځښتونه او د باندې د هغه اړيکلاري، څو اکونه او مرستندويي زېرمې څانگه برسیره او څرگندې کړې او بې غنډه يې د سپرو د لوی په مرسته چې په پرله پسې او شلې توگه گرځېدې؛ له منځه وړې دي. احمدشاه وکړای شول ټولې هغه لارې چې د مرهتيانو او دود ته خواره او واښه پرې راوړل کېدل در سالی د لوی په مرسته وڅاري، ان د دغو لارو یوه ارزښتناکه هغه يې چې د مرهتيانو د اوږدو شاته غځېدلې وه او د شمال له خوا د سرهند د هندوانو یوه مشر او د افغانانو کلک دښمن «الاجیت» واښه او خواره پرې راوړل هم وټرله، همداراز د احمدشاه د سپرو د لوی له خوا د دېلي د پیسو خونديښنه چې مرهتيانو غوښتل پانې پټه ته يې یوسي د لارې په اوږدو کې برسیره او ونیول شوه او ټول ساتونکي يې ووژل شول.

مرهتيانو غوښتل چې کوماندان «گویند پندت» له لسوززو سپرو سره له جمنانه اخوا ولېږي او پر اوډه او رو هیلکند «د شجاع الدوله، نجیب الدوله او نورو افغاني رو هیله سردارانو ټاټوبی» یرغل وکړي او د نوموړیو سردارانو اروا تر اغېز لاندې راولي چې د احمدشاه په اوږدو کې يې خدمت کاوه، نوموړی کوماندان لا د دېلي په اتلس مېلې «جلال آباد» کې کور وسم شوی نه و چې د احمدشاه پېښه زړه سپاره د عطاګي خان کندهاري په مشرۍ د شپې په تیاره کې پرې ورسوه شول او یو يې هم ژوندي پرې نه ښو، سهار يې په پانې پټ کې د «گویند پندت» سر له ټولو لوښیو سره احمدشاه ته راوړسوه، په دې توگه د احمدشاه پوځي چارو د مرهتيانو لوی اوږدو په ډار کې واچاوه.

مرهتيانو د سنبالک تر مخکېني قراول پورې یوځل بیا د ربیع الاول پر (۲۸) د «داری» جگړه پیل کړه خو په دغه وړاندې تگ کې د سپاه سالار جانخان د سپرو له خوا چې ځانونه يې پټ کړي وو، له یوه اړخه ښه پاسته شول او د گڼو مړیو تر پرې ښوولو وروسته تر خپلو مورچلو پورې په منډه و تښتېدل. د ابراهیم خان گار دي وروړ فتح خان چې پر افغان کښ اړخ يې ناڅاپي یرغل راوړی و، کلکه ماتې و خوړه او خپله ټوله وسله يې بايلله، تر دې وروسته مرهتيانو پر سختگ ته زړه ښه نه کړ او د دوي د اوږدو پر بهلا بهلو پر خود افغاني ټوليو ناڅاپي بریدونو خورا ډېر تاوان وراړاوه. عبدالکریم د دغو یرغلونو یوه بهلگه داسې را اخلې چې هره ورځ به یوه افغاني ډله د دښمن مورچلو ته ورننوته او تر خونړۍ جگړې او تکر وروسته به خپل اوږدو ته راستنېده، په دغه ترڅ کې

به ډېر ژويل و تيان شول او له سرونو او مخونو نه به يې وينې بهېدې، خو ټولو به په خدا افغاني سندرې ويلې او نڅا به يې كوله، دغې پېښې هندي نواب شجاع الدوله و بوگناوه او په ليدو يې سر تر پايه هېښ پاتې و.

په هر ډول، اوږده ځنډه دواړه خواوې سترې او د لانجې غوڅولو ته چمتو كړې، په ځانگړې توگه مرهټيان چې د لارو د بندېدو له امله خواړه او نور شيان ورته نه راتلل، همدا وه چې د (۱۱۷۴) كال د جمادى الاخر پر (۶) د ۱۷۶۱ د جولای پر (۱۶) ټول افغاني او مرهټي ځواكونه د جگړې ډگر ته راووتل او د سهار له خوا دا جگړه چې د هند په تاريخ كې سارې نه لري پيل شوه. د مرهټيانو ښې اړخې لښكر د مرهټيانو د پاچاه د زوي «بهادر وسواس راو» تر مشرۍ لاندې مخ پر خوځېدو او «سداشيو بهاو» د منځ ځواك افسر گڼل كېده. د مرهټيانو د يرغليز ځواك لومړۍ كړښې د دوزرو او څلور سوو پيل سپرو او د ابراهيم خان تر مشرۍ لاندې د څلوېښت زريز مسلمان گاردي لښكر تر شا د سهل غونډې راتوبې شوې، چمتو توبونو يې هم پرله پسې اور ورونه پيل كړه، د مرهټيانو لښكر په خورا بشپړه تابه او چټكۍ مخكې راتلو، احمدشاه د ډگر پر يوه جگ ځاى ناست و؛ د جگړې ټول خوځښتونه يې څارل او د افغاني اور دوبي جوگې ځايونه يې د شاهه خوا پياوړي كول. د احمدشاه لوى وزير شاه ولي خان له دوو لسو شاهي زغره والو (كربنه ماتونكي زلمي) سره، بدرگې ته ولاړو، افغاني دواړه خواوې د سپاه سالار جانخان و امير لښكر شاه پسند خان تر لارښوونه لاندې مخكې تلې، په هېڅ كېښو كړښو كې د نجيب الدوله او نورو افغاني مشرانو تر لاس لاندې رو هيله افغاني ډلې او د نواب شجاع الدوله بهادر ډله وه، د احمدشاه درانه توبونه هم د دښمن د غټ ځواك پر وړاندې د افغان وسله وال پوځ د ډاډې تكي و.

مرهټيان په بېرته راوړاندې شول او د رو هيليانو يرغليزې ډلې د مرگ ژوبلې په زغملو او تمېدو اړ شوې. نجيب الدوله سردار عنایت خان له خپلو لسوزرو سرتېريو سره د مرهټي لښكرو په منځ كې كلا بند او عطاگي خان كندهارې له خپل پهنځه زريز لښكر سره پوښا شو. دا مهال نواب شجاع الدوله له خپلو لسوزرو جنگياليو سره كلك يرغل وكړ، سره له دې چې لاتر اوسه افغاني ښې اړخ پر خپل ځاى و خو د احمدشاه كښن اړخ د دښمن د ډېروالي او نه تمېدونكي پرمختگ له كبله بهې جوگې او له منځه تگ ته نږدې وو

مرهټيان پر خپل بري بشپړ وپسا وو او لږ شهبې يې بر لاسي ته پاتې وې. احمد شاه چې دا هر څه ليدل د دښمن له دغه گواښن پر مخنگه يې زړه ونه غوړځاوه او د مخنيوي له پاره يې شاهي زغره والو ډلو ته چې وروستی نوی ځواک او د ټول افغان پوځ پياوړی کوونکی گڼل کېده د مرهټيانو پر لښکر د يرغل بولنه ورکړه، دا هغه وروستی شهبې وې چې تېرېدې او د دواړو خواوو د ژوند و مرگ پر ځليک ټاکل کېده.

احمد شاهي ډلو لکه څنگه چې هيله کېده، د مرهټيانو د لښکر منځه ونيوه او بريالی شوې چې منځ يې تر کلک اور لاندې ونيسي. په دې ډول چې لومړی یو زریز کښک د احمد شاه له خوا د دښمن د لښکر پر منځ غورځنگ و يرغل ته واستول شو او مخته لاړ، همدا چې له سترگو لرې شو، دویم کښک ورو لېږل شو، په همدې توگه دوولس کښکونه یو پر بل پسې لاړل، همدا چې لومړی کښک خپل اور بل وکړ او لا يې بيا توپکونه ډک کړي نه وو، دویم کښک را ورسېد او اور بل يې وکړ، همدا سې دوولس واړه کښکونه راغلل او يو ځای يې تر اور لاندې ونيو، د دغه پرله پسې اور له امله د مرهټيانو لښکر مشر شاهزی «سوان راو» مړ او مله افسران يې تار و مار شول، ځکه د دښمن د بڼې لاس ټولې کرښې ولرژېدې. دې پېښې د څو شهبو په ترڅ کې د دښمن نيم بر بالی او د و شاتگ ته اړ ونيست. افغاني توپونو هم چې لا دمخه يې د جگړه یزو پيلانو کرښې او د مرهټيانو غوره منځي تر اور لاندې نيولي وو او س يې د ژوبلو پيلانو په ستونزو او تېښته کې او د مرهټيانو د جبهې په شاتنيو کرښو کې د بلوا جوړولو له امله، له افغاني يرغليزو ډلو سره ښه مرسته وکړه. دا مهال افغان اوزدو په لوی يرغل د دښمن کرښو ته ورننووت او د اورنيو وسلو جگړې خپل ځای غوڅوونکيو وسلو او لاس لستونې جگړې ته پرېښوو. څو گېټې د پانښت په خونړۍ او پرغز جنه سېحه کې د لمر تر ځلانديو وړانگو لاندې د تورو او چارو له پرېښتا او د وينو له سهېل پرته بل څه نه لېدل کېدل، نيوونکي او نيول شوي، بريالي او ماتې خوړلي بې وينا او موسکا په ډارونکې چرټيا پر دغه ډگر د ژوند و مرگ له پاره، نه د بري له پاره؛ جنگېدل، د دې گرانې سوېې او بري جايزه د هندوستان ځلاندي تاج و پلازو چې په پای کې دغه تاريخي ورځ د مرهټيانو په نه راستنېدونکې ماتې بشپړ شوه او د هندي او انگرېزي مورخانو د وينا له مخې پانښت ډگر د دښمن په دوو سوو زرو مړيو پټ شو. ^(۱) د مرهټيانو پاتې شوني هم د افغاني

(۱) ايرظرف ندي، ۱۸۴ مخ او د هند تاريخ، د مارسېډن ليکنه، د لندن چاپ، ۱۹۱۰ کال، ۱۳۶ مخ.

لښکرو له خوا تر څلوریشتمو میلیو پورې وڅارل او ووژل شول او د مرهتیانو له دوو، دربیو نومبالیو، لکه: «هولکر» «شعشیر او» او «ماجی سنډیا» پرته بلڅوک ژوندی پاتې نه شو، مرتضی حسین وایی: نور نو تر ډېرو کلونو پورې مرهتیانو په ټول «ډکن» کې ونه شو کړی چې داسې لښکر جوړ کړي، یوازې څو کاله وروسته د مرهتیانو مشرانو په ډېر کړ او ایله پنځوس زریز اوږدو جوړ کړای شو.

داده د پانښت جگړه د افغان په تاریخي بری پای ته ورسېده او احمدشاه د جگړې دا تل په توگه د تاریخ پرمخ راڅرگند شو.

د پانښت جگړې ولجې ډېرې وې، د پیسو پرخونديښو سربره پنځوس زره آسونه، دوه سوه زره غوايه، پښخه سوه پیلان و څو زره اوبښان د احمدشاه لاس ته ورغلل. په دې جگړه کې په منځني شمېر هر افغان جنگیالی د دښمن له پنځو سرتیریو سره جنگېدلی، هر افغان د مخامخ لوري درې تنه وژلي او هرو دریو افغانانو یو دښمن یرغمل نیولی دی، خود افغانانو مرگ ژوبله دومره لږ وه چې هیڅ مؤرخ یې لیکلو ته پام کړی نه دی، کېدای شی چې لسوزو ته به نه رسېده.

له دوو ویشتمو زرو یرغملو څخه یوازې ابراهیم کاردی چې مسلمان او د اسلام دښمنو؛ ووژل شو، پاتې نور وښل شول.

احمدشاه تر جگړې وروسته ډیلي ته راغی او دا چې کړنلار یې د هند د اوسني بې جوکې حکومت پیاوړوله، نه د هغه نیول او خپلول، نو د هندوستان سلطنت یې د دویم عالمگیر زوی غازي پاچاه «ابوالمظفر جلال الدین عالی گهرشاه عالم» ته چې په خپله په بنگاله کې و، وریا وپاښه او زوی یې «میسرزا جوان بخت» د سلطنت نایب وټاکه. د هندوستان سیاسي او اداري چارې یې د هند د وزارت په ژبیه او د «فرزندخان و هند رستم» په بلنامه «نواب شجاع الدوله بهادر» ته وسپارلې او پوځي چارې یې د هندوستان سپاه سالار «نواب نجیب الدوله بهادر افغان» ته پرېښوې.

اوس احمدشاه له یوه ستر کاره وزگار شوی و، هماغه کار چې ډېرې خبرې پرې شوي، ځکه چې احمدشاه د کړاو په گاللو، د افغان زلمیو د وینو په بلهاری او د هندوستان دولت د گواښناک دښمن پر وړاندې د کېدونکې ماتې د بوونونکې پایلې له په پام کې نیولو سره د هندوستان ځلېدونکې تاج د مرهتیانو له لاسه اخیستی او وریا یې پر یوه

ناوړه سر اړینې و. دا چې ددې جگړې گټوره پایله د افغانستان پرځای هندوستان ته ورسېده، نو دا ستره جگړه د احمدشاه له خورا بې گټې کارونو څخه شمېرل کېږي، له بلې خوا چې هاغه مهال احمدشاه په هند کې د اروپایانو راتلونکي گواښونه اټکلولای نه شول، ځکه نو د بنسټیزو چارو د نه ترسره کولو له امله گرم نه گڼل کېږي. (۱)

احمدشاه نور په هند کې څنډېدلې نه شو، نو مخ پر شمال وخوځېد، دا ځل په پنجاب

(۱) د افغان احمدشاه تر زېږېدلو (۲۳۱) کاله وړاندې پر ۹۰ هـ = ۱۴۹۸ زېږدي کال د «واسکر دېگاما» په نامه یوه پرتگالي ګرځندوی د «دماغه امید» له لارې د هندوستان لوری وپنژاند او لومړی ځل دده د ملت ګام د هندستان پر خاوره کېښودل شو، ورپسې په هند کې د پرتګال اقتصادي څانګې هم وغځېدې. په ۱۱-۱۲ پېړۍ کې (د احمدشاه ژوند مهال) د څار کسانو، پړانسویانو او انګریزانو هم د پرتګالیانو لار ونیو خو پړانسویان په هند کې تر خپلو سیالانو مخکې شول. انګریزان د ملکي الیزابت پر مهال یوازې سوداګر وو او د هند په بندرونو کې یې د ختیز هند د انګریزي شرکتونو په نامه سوداګري پلټلې پړانېستې. جهانګیر (۱۰۱۴-۱۰۳۷) د لومړي جارج په غوښتنه (۲۱-۱۰ هـ) د احمدآباد په «سورت» کې کمپنۍ ته د سوداګر خونې د جوړولو خوښه ورکړه.

اورنگزیب (۱۰۶۷-۱۱۱۸) د سورت و احمدآباد تر نیولو او د بمبېي تر ښار بندۍ وروسته کمپنۍ په کورنیو چارو کې نه لاس وهنې ته اړ کړه.

د افغان احمدشاه تر زېږېدو دوه کاله وړاندې کمپنۍ وکړای شول چې له محمدشاه (۱۱۳۱-۱۱۶۱) نه په ټول هندوستان کې د سوداګرۍ کولو خوښه ترلاسه کړي، له همدې نېټې نه کمپنۍ تر خپل اغېز لاندې سېمي پر درېسو برخو: کلکته، مدراس و بمبېي وویشلې او په هره یوه کې یې له یوې سلاکارې ډلې سره یو مشر وټاکه. د کلکتي مشر «لارډ کلایو» د هند له نوابانو او راجاګانو څخه څومره چې کېده د سوداګرۍ او ګمرک واک ترلاسه کړ، تر دې وروسته د هند په کورنیو چارو کې ورو، ورو د کمپنۍ لاس غځېده.

په پانېپټ کې د احمدشاه تر جګړې پېنځه کاله وروسته (۱۱۷۹) د بنگال نواب د خپل مشر تابه واک د یوې ټاکلې کالنې تنخا پر ځای کمپنۍ ته ورکړ. شاه عالم هندي هم د کالنې درې نیم میلیوني تنخا په بدل کې کمپنۍ ته د بنگال، بهار و اوریسه «پرېښورول» ومنتل. احمدشاه چې په کندهار کې د ناروغۍ پر کټ پېر واته (۱۱۸۶) د اوډي نواب شجاع الدوله چې د احمدشاه له خوا د هند پر صادرات ټاکل شوی و د لارډ کلایو له ځای ناستې «وارن هیسټینګس» څخه یې د کترا افغاني ولایتونه په یوولس نیم میلیونه روپۍ وپېرودل او نوموړي ځمپورته یې د پوځي چلند له لارې تر وژلو او ونړولو وروسته ونیول. پر ۱۷۸۹ کال د بریتانیا او پرنسې ترمنځ د «ورسای» تړون په هند کې د پرنسې د لاسوهنې مخه ونیوه، تر دې وروسته بریتانیا د هندوستان د لوړو او ودانو سېمو، لکه: بنگال، بنارس، بهار، مدراس و بمبېي څښتنه شوه.

پر (۱۲۱۴) هـ کال کمپنۍ د «تېپو» ترهڼې وروسته د میسور خاوندانو او نورې برخې یې پر ۱۲۳۳ کال وروړې و نیولې او له ۱۲۵۴ تر ۱۲۶۱ کال پورې ورو ورو د ستلج اخوا سېمي هم د کمپنۍ په شتمنیو کې راغلې، په پای کې د هند تر بلوا ۷۳-۱۲۷۴ وروسته کمپنۍ د بریتانیا پارلمان له خوا ښکته او د ملکې ویکتوریا د فرمان له مخې د هندوستان سلطنت د بریتانیا د تاج و پلازې یوه برخه شوه او ملکې د هند امپراتریس بلنوم غوره کړ.

کې د احمدشاده وېرې هېڅ ونه ننگېرل شو، چې سيکان په تېره بلواگر به په دې سېمه کې پاتې وي، ځکه چې ټولو ناخوښيو ودانې پرې اېښې او په کوچونو کې پټ شوي وو، احمدشاه د دوي د چارو سمون گاندي ته پرېښوو او چې لاهور ته راغی پنجاب حکومت يې «زين خان مومند» ته چې بودسېری او جگړه ليدلی افسرو؛ ورکړ او په خپله سمدلاسه د پېښور وکابل پر لار کندهار ته لاړ. احمدشاه کندهار ته تر راتگ وروسته پلازمېنې ته د نوي ښار د جوړولو په لټه کې شو، د ۱۱۷۴ کال په پای کې يې د اوسني کندهار ښار بنسټ کېښو او پر همدغه کال يې شاهزی تيور د هرات ولايت د نایب الحکومه په توگه وټاکه او ولېږه.

خلور دېرشم خپرکی

نهم یون له ۱۱۷۵ تر ۱۱۷۷ کال پورې

په پنجاب کې د سیکانو گو اینبل (د شنې پانې جگره)

کشمیر ته لښکر لېږل او د هغه سمون

سیکان دېر لاندې مارو او د مرهتیانو له ماتې یې پند وانه خيست، ځکه همدا چې احمدشاه یې له سره تېر شو، بیا زاتول شول او بلوایې پیل کړه. داخل یې د آدینه بهگ پرځای آرسیک «جیساسنگ» د مشر په توگه وټاکه، داسې د سرهند د یوه مشر «الاجیت» له خوا چې له افغانانو سره یې ژوره دښمني لرله پیاوړی کېده، وروستی یاد شوی هماغه سړی دی چې د پانیپټ په جگره کې یې له مرهتیانو سره د خوارو او واینو ارزښتناکه مرسته کوله.

سیک مشرانو پرېکړه کړې وه چې په پنجاب کې سیکي دولت جوړ او پرېښوودروي، د «رنجیت ظفرنامې» لیکوال «امرنات» د خپل ستایلي په غورمالی کې هڅه کوي چې د رنجیت د نیکه «چهرت سنگ» نوم په ناوړه توگه د دغه پاڅون د مشرانو په لیکه کې د تاریخ د اتل په توگه وښيي. (۱)

سیکان د بلوا پر تلپاتې منځي «امرتسر» سرپهړه، د ستلج پورې غاړه او د سرهند

(۱) ظفرنامه، ۳ مخ

پر دگرونو هم را ټول شوي وو چې وينا وو يې د کشمير پر هم مذهبانو هم اغېز ونيښند. سیک وسله والو پر گڼو چې له افغاني ساتونکيو نه لاهور ونيو او نایب الحکومه زين خان يې په «کوت» باندې کي کلابند کړی و، د کشمير سيکانو ناپلوي وگړي هم په خپلو موخو کې گډ او پر سېمه پز حکومت يې يرغل وکړ. دامهال (۱۱۷۵) کال د پنجاب و کشمير ټول لوی منځي د بلواگرو لاس ته ورغلي وو.

د سيکانو گوانټل له پخوا رهيښي د احمدشاه په پام کې وو، همدا چې د بلوا غړي يې واورېد، د تيار سړي لارښوونه يې وکړه.

ډاغه مهال چې احمدشاه لاهور ته ورسېد (۱۱۷۵) کال لومړی نيمايي پای ته نژدې و، دامهال د سيکانو د غونډې ځای امرتسر او وسله وال ځواک يې په «چنډاله» او «کوت» کې له افغاني افسرانو سره پر دېوالي جگړه بوخت و. احمدشاه پر بکړه وکړه چې د سيکانو پر منځي ناڅاپي کلک يرغل وکړي، نو ددې له پاره چې دده د يرغل په ترڅ کې افغاني هندي سرتېريو ته تاوان ونه رسېږي «ځکه چې هغوی هندي کالي اغوستل او په سختی يې له سيکانو سره توپير کېده» نو د ځانگړي منځوي په لاس يې افغاني افسرانو ته لارښوونه وکړه چې ددوی وگړي او هندي سرتېري دې په خولې او پگړۍ کې يوه، يوه شنه يانه وټومبي چې يرغليز ځواکونه يې له بلواگرو سره توپير کړای شي، په دې توگه احمدشاه ناڅاپ پر سيکانو تينگ يرغل وروړ او کلک تاوان يې وروست، تښتېدليو هڅه وکړه چې سرهند ته پر شا شي، خو احمدشاه پر بکړه کړې وه چې کار يې يو مخيز کړي، نو له ستلجه په تېرېدو سرهند ته وړاندې شو او په ۴۸ گڼټو کې يې ۱۳۵ ميله لار ووهله. سيکان د يوې ډلې په توگه د ورستۍ جوارۍ له پاره چمتو شول، احمدشاه لار ورته کړه او درجب پر يوولسمه يې برید پرې وکړ، د سيکانو اويا زريز پلي او سپاره لښکر پښخه ويشت زره مري ورکړل او پاتې و تښتېدل. تردې وروسته چې احمدشاه ژوندی و بيا سيکانو د بلوا ځواک ومتره و نه موندله او دې ستغې جگړې ته يې «راگلو گارا - بې شمېره وژنه» ويل.

احمدشاه د هندوستان سپاه سالار نجيب الدوله راوغوښت او ددې سېمې د سمون ساتلو له پاره يې لارښوونه ورته وکړه او بشپړ واک يې ورکړ، همدا راز يې د پټيالي او سرهند حکومت يوه ځان پلوي سيک ته ورکړ او ويې غوښتل چې ددغه سياست له لارې

دېلواگرو څو اکونو ترمنځ ډډون راولي او د نورو سيکانو د زړونو په لاس ته راوړنه د پنجاب سمون وساتي.

دا بختور وغوره شوی سیک هماغه «امير سنگ» نومی و چې څو کاله يې له وزير شاه وليخان سره خدمت کړی او افغاني روزنه يې ليدلې وه، تر هغې چې نوموړی ژوندی و له رېښتينولی يې لاس وانه خيست ان چې په ليکونو کې به يې د لاسليک په ترڅ کې خپل نوم «امير سنگ باميزی» «د شاه ولي د تيره اړوند» ليکه.

په هر ډول، احمد شاه له سرهنده لاهور ته راستون شو؛ د پنجاب چارو بنسټيز سمون ته څير شو او هغه پوځي لښکر چې مخکې د نورالدين خان تر مشرۍ لاندې کشمير نيولو ته لېږل شوی و، پر (۱۱۷۵) کال يې کشمير بېرته له بلواگرو نه ونيو او اوس نورالدين حکومت پرې کاوه.

احمد شاه د (۱۱۷۶) کال پاتې ورځې هم په پنجاب کې د دغه ستر ولايت د چارو پر سمون او د سيکانو پر گواښلو بوخت و. وروسته له هغې چې د چارو له بهيره ډاډمن شو، د نوموړي ولايت حکومت يې هماغه زين خان ته ورکړ او په خپله پر (۱۱۷۷) کال کندهار ته راوگرځېد. تر دې وروسته بيا احمد شاه پنجاب ونه ليد او دا په ختيزو ولايتو کې دده وروستی يون گڼل کېږي.

ځينو مؤرخينو د مرهټيانو تر جگړې وروسته له ۱۱۷۵ کال تر ۱۱۸۲ کال پورې دوه ځلې پنجاب ته د احمد شاه تگ پر گوته کړی دي، خو له ۱۱۷۵ تر ۱۱۷۷ کال پورې د دغه يانه د يوځل ټاکلو په اړه د غلام حسين خبره رېښتينې گڼل کېږي^(۱) ځکه چې نوموړی مورخ د احمد شاه هممهالی او د پانښت تر جگړې وړاندې په ډېلي کې و.

احمد شاه کندهار ته د راستنېدو په بهير کې د يانه کرښه له ملتانه اسماعيل خان ډېرې ته وټاکله، له هغه ځايه گومل درې ته راغی او غزني ته ننوت. داخل دی د کلکې توډوڅې له امله ناروغ شو او پرمخ يې دانې راوختې، يو شمېر سرتېري يې هم په لار کې ډېرې توډوڅې له امله مړه شول، سره له دې هم احمد شاه کندهار ته راوړسېد او تر ۱۱۸۳ کال پورې په پلازمېنه کې د حکومت پر چارو بوخت و.

(۱) «سیرالمتاخرين» تاريخ، د غلام حسين ليکنه، د هند د نولکشور چاپ، درېيم ټوک، ۹۲۰ مخ

پېنځه دېرشم خپرکی

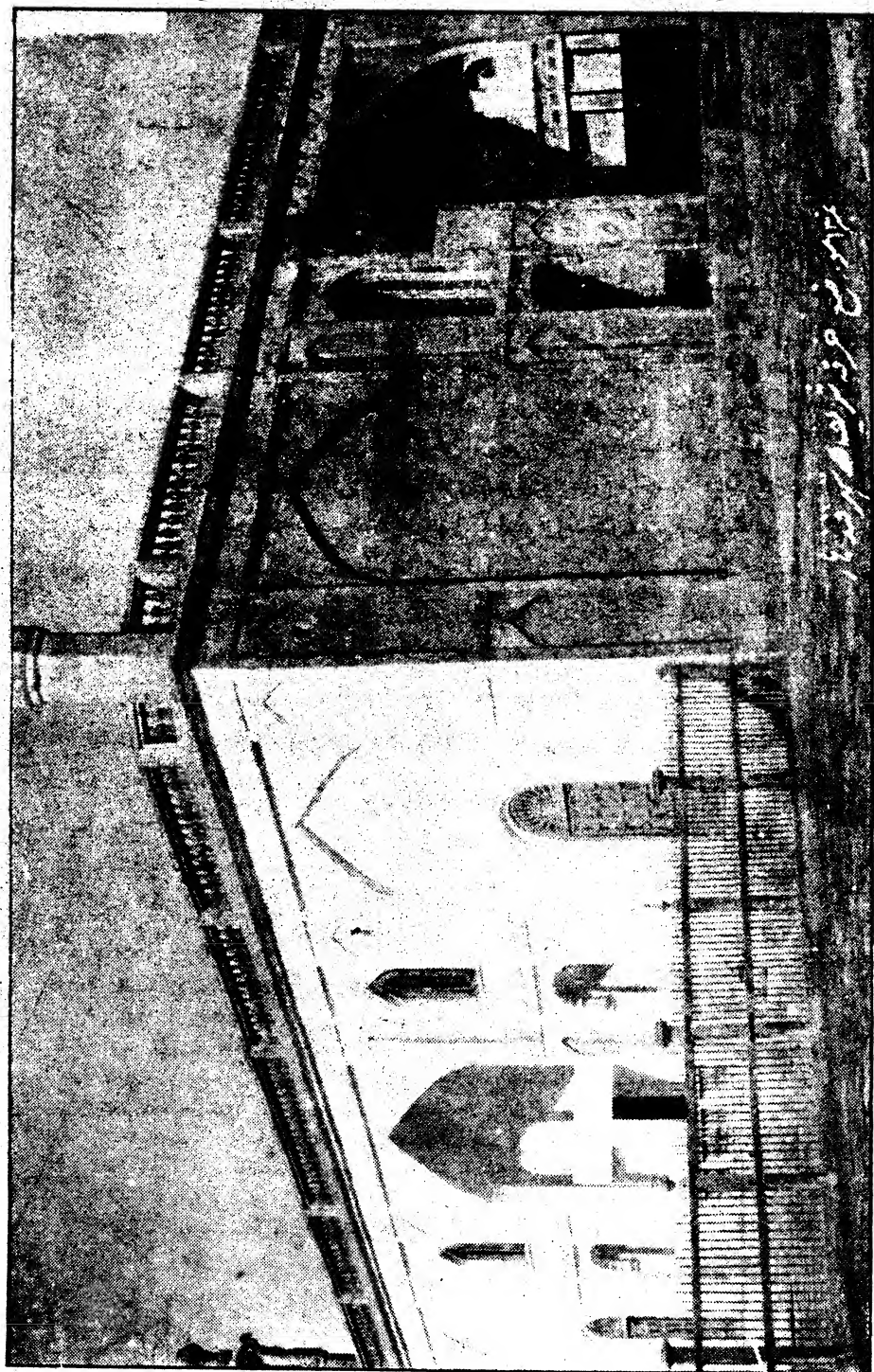
د (۱۱۸۱) کال لېنکر لېونې

د شمالي ولايتونو سمون، د افغانستان و بخارا بريد تاکنه

له څه مودې راهيسې د باخترو و تخارستان « مزار و کتغن » ولايتونو ځينې برخې د بخارا د پاچاه عبدالعزیز په نامه بلوا ته هڅول کېدې، نوموړی د بخارا د سلطنتي کورنۍ (جنيديه کورنۍ) وروستی غړی و چې د يوې خپلچارې او ځان خوښې دلې له لاسه يې ماتې خوړلې وه. دا سړي د نوغې مغولو د « مانغيت » له څانگې څخه وو چې د « کبچاک » له بېدیا څخه د بخارا جنيدی پاچاهانو ته راغلي او وزارت يې موندلی و، په پای کې دوی هم هماغه لويه چې له « شيبانيانو » سره يې بايللي وه له « جنيديانو » سره يې هم بايلله. عبدالعزیز د بخارا تش په نامه پاچاه او د افغانستان په شمال کې دا لومې د مانغيتيانو له خوا د عبدالعزیز په نامه غځول کېدې.

احمدشاه د شمالي ولايتونو د چارو د سمون له پاره پر ۱۱۸۱ کال وزير شاه وليخان له شپږو زرو سپرو سره وليږه، ځکه چې نوموړی له پخوانه د شمالي سيمو په چارو پوهېده، دی چې بلخ ته ورسېد او چارې يې وکتې، د بخارا يانو پر جگړه يز چمتووالي وپوهېد او له افغاني بريدونو نه د بخارا لوري ته تېر شو، سره له دې چې بخارا يانو په « کرشي » کې د جگړې چمتووالي نهولې و، خود سولې له لارې يې روغې جوړې ته غاړه کيښوده. د افغانستان دولت چې د افغاني سېمو له سمون پرته يې له آمنه اخوا لاس نه غځاوه، نو ځکه افغاني وزير هغه تړون چې د دواړو هېوادو ترمنځ يې آمو سيند بريد تاکه؛ ومانه او په خپله له بلخه بدخشان ته لاړ. د ۱۱۸۲ کال په پسرلي کې د کتغن و بدخشان تر سمون وروسته د کابل له لارې کندهار ته ورسېد. داخل شاه وليخان د حضرت محمد (ص) سپېڅلې خرقه هم د بدخشانه فيض آباد ښاره کندهار ته راوړه چې تر ننه شته او د دغه ښار د مانيزو برکتونو د لامل په توگه گڼل کېږي. (۱) « ديارلسم انځور کتلی شى »

(۱) حضرت محمد « ص » ته د دې سپېڅلې خرقې اړوند والی بېله څه نه غواړي.

مدرسة محمد بن عبد الوهاب

شپږ د پږشم خپر کی

لسم یون (۱۱۸۳) کال

د خوراسان ولایت سمون

په خوراسان ولایت کې د احمدشاه نایب الحکومه شاه رخ له څه مودې راهیسې د خپل مشر زلمی زوی میرزا نصرالله تراغیز لاندې راغلی و، نصرالله د پلار له وړندوالي څخه ناوړه گټه واخیسته؛ یوځل پر (۱۱۸۱) کال د زند د کریم خان دربار ته د مرستې غوښتلو له پاره ورغلی و او بیا یې پر ۱۱۸۲ کال له کوردانو او نورو نه د پوځي ځواک د جوړولو تابیا کړې وه او غوښتل یې چې په خپله خپلواک حکمران شي. د تون و تېس حاکم علیمردان هم داسې خوب لیدلی و احمدشاه د دغو خپلسریو د مخنیوي له پاره پر ۱۱۸۳ کال د کندهار له اوردو سره و خوځېد او له هرات ښاره د جام و لنگر پر لار د ولایت منځي «مشهد» ته وړاندې شو، نصرالله په «کوچان» کې له کوردانو نه دلټکر پر جوړولو لگیا شو او غوښتل یې چې د مورخې د بشپړاوي له پاره په خپله کوردستان ته لاړ شي.

خو چې د ولایت له سر بریده یې د احمدشاه د راتېرېدو خبر واورېد په بېره مشهد ته راستون شو، د شاه رخ دویم زوی میرزا نادر چې هوښیار زلمی او پلار ته گران و د هغه تاو له امله چې مشر ورور یې تل له ده سره د پلار د ځای ناستی له کبله لاره، مشهد پرېښودو ته اړ شو، ده غوښتل چې د پارس له پاچاه کریم خان نه د مرستې غوښتلو په نامه څو ورځې د خپل ورور د واک له سیمې څخه لرې اوسي، خود تون و تېس حاکم علیمردان وکړی شول چې هغه د لارې په اوږدو کې څو ورځې د مېلمه په نامه له ځان سره وساتي،

علیمردان هیله لزله چې میرزا نادر د خپلو ځای غوښتونکیو موخو له پاره لوبښی کړي. احمدشاه چې مشهد ته ورنهژدې شو او د جلوالی سېمه یې چې پر ۱۱۶۷ کال یې لښکر مېشت کړې وه بیا چاوښی کړه، شاهرخ و نه کړای شول چې د زوی له خوښې پرته د خپل پاچاه هرکلی او درناوی پرځای کړي. نصرالله هم د مشهد ورونه وتړل او ځان یې کلابند کړ. احمدشاه د یوالی جگره پیل کړه، نصرالله د برژر پوه شو چې د پرگنو او پلار له خوښې پرته د یوه لوی پاچاه پر وړاندې سپین سترگي نه شي کړای، نو ژر ځان سپارنې ته اړ شو.

د مشهد مشران احمدشاه ته راغلل او د نصرالله بښنه یې وغوښته، شاهرخ هم د نصرالله بښنه وړاندې کړه او خپله لور «گوهرشاد» یې شاهزي تیمور ته ورکړه. میرزا نصرالله خپل نومیالی او بیساري سور رنګی آس چې «غریب» نومېده او پښتځلس زړه روپی بیه یې وه احمدشاه ته دالی کړ. د شاهزي تیمور دواډه دود د احمدشاه په اوږدو او مشهد ښار کې ترسره شو او نصرالله د احمدشاه له خوا «فرزند خان» بلنوم تر لاسه کړ.

د امهال سپاه سالار سردار جانخان چې له اتوزرو سرتېریو او د بلوچستان نایب الحکومه سردار نصیرخان چې له شپږیزرو سپرو بلوچو سره مخکې د احمدشاه له خوا د تون و تېس د سېمود سمون او د هغه ځای د حاکم علیمردان د غوږ تاوونې له پاره لېرل شوي وو د تون و تېس، گلستانه، سلطان آباد او نورو تر سمونې او په کاڅک کې د علیمردان او اتو سوو بلواګرو تر وژلو وروسته د مشهد لویې چاوښی ته راستانه شول.

احمدشاه د مشهد ولایت تر سمون وروسته، د خپل پخواني چلند له مخې، یو ځل بیا شاه رخ د خوراسان ولایت نایب الحکومه وټاکه^(۱) او د هغه بل زوی یزدان بخش یې د یرغمل په توګه له ځان سره روان کړ او په خپله چې د پارس هېواد ونود نیولو هیله یې نه لرله د (۱۱۸۴) د صفر پر (۸) یې کندهار ته د ستنېدو پرېکړه وکړه او سمدلاسه د هرات له لارې ورغی.

(۱) احمدشاه د خوراسان پر دویم پانه (۱۱۶۷) نور محمد خان پښتون د شاه وځ نایب وټاکه خو څه موده وروسته یې راوغوښت او پر ځای یې امیرخان ولېږه. بیا شاه رخ فریدون گرچې په دغه نامه ومانه. میرزا نصرالله چې راوی شو فریدون یې وواژه او په خپله یې د هغه چارې واخیستې. نصرالله خان زور خو ځان خوښی زلی و، ځکه یې پلار د هر ژر ترې وغورېد او خپل دویم زوی میرزا نادر یې د هغه پر ځای وټاکه، څه موده د دوو وروڼو ترمنځ په شخړو کې تېره شوه. نصرالله د تیمور شاه مهال پر لور یو پرته له دې چې د افغانستان دربار ته راشي پر (۱۱۸۸) کال یې له حسن علیخان کاجار نه مرسته وغوښته خو بریالی نه شو، بیا په شیراز کې د پارس پاچاه کریم خان زند ته ورغی او تر (۱۱۹۳) پورې هلته پاتې شو، وروسته اصفهان ته لاړ؛ شهرآز ته ستون شو؛ مشهد ته راغی او له وروړو سره یې جګړه وکړه دا ځل یې تر یوه کاله د پلار نیابت لاس ته راوړ، له ۱۱۹۸ کال وروسته یې بیا څرک نه لګیږي خو میرزا نادر مشهد ته د احمدشاه تر دویم پانه او له نصرالله نه د پلار تر غوږېدو وروسته، څه موده د شاه رخ نایب و، خو چې له وروړو

تر دې وروسته چې احمدشاه ژوندی و بیا چېرته نه لاړ، ځکه چې جوکه یې تیتېده اود تگ له پاره یې غوره لامل هم نه و.

----->> سره یې په جگړه کې ساتې وخوړه، تېس ته لاړ او په زور یې د هغه ځای د حاکم د علیمردان د زوی میرمحمد عرب خور واده کړه. نصرالله چې خبرشان ته لاړ نادر بهر ته مشهد ته راغی او د پلار نایب شو. میرمحمد د خور د غچ اخیستنې له پاره مشهد ته راغی او په درو یې د نادر په غوښه کې ځان ځای کړ او همدا چې مهال گوټو ته ورغی د خپلو څو سوو ملگرو په مرسته یې نادر له څلورو خونینو او وروڼو سره ونیو او تېس ته یې وکتېتاوه. تیمور شاه د دې پېښې له اوريدو سره سم میرمحمد ته کلک فرمان ورواړه او وروسته یې د مددخان په مشرۍ یوه وسله واله ډله د میرمحمد د خپلو له پاره واستوله. مددخان په مشهد کې میرمحمد کلاند کړ خو د میرمحمد له خوا د پېښې تر غوښتلو او د بهر پيسو تر وروکولو وروسته یې لاس ترې واخیست. او میرزا نادر یې راخوښی او هرات ته یې راوست. په هرات کې نادر د هغه ځای د نایب الحکومه او د تیمور شاه د زوی شاهزي محمود په چوپړ کې و، خو څه موده وروسته چې نصرالله مشهد ته راغی، دی هم بهر ته لاړ او له وروړ سره تر جگړې وروسته توس ته ورسېد، همدا چې وروړ یې له مشهده ورک شو، بهر ته نارتنووت او د پلار د نجات دنده یې پرمخ بېوله.

د زمانشاه ابدالي د پاچاهۍ پرمهال د پارس پاچاه آقامحمد خان کاجار پر ۱۲۱۰ کال خورواسان ولایت ته ننوت، شاه رخ یې د هغه له کپاله سره ونیو او مازندران ته یې ولستاوه، خو شاه رخ د لارې په اوږدو کې مړ شو. میرزا نادر چې افغان کارکوونکی و هرات ته ورسېد. زمانشاه د دې پېښې په اوږدو پر غز واکمنی، آقامحمد خان یې د یوه استازي په کدو خان بارکزي په وروړلو وگرانه او په خپله د لښکر پر چمتووالي لگیا شو. آقا محمد خان پارس ته د زمانشاه د لښکر غځونې انگازې وپوړاوه او محمد حسین «کراگوزلوی» د سفیر په توگه د پېښې غوښتلو له پاره د زمانشاه دربار ته واستاوه او په خپله یې مشهد و نېشاپور ولاتونه خوشي کړل. زمانشاه نوموړی سفیر د یوه پوځي لاریون لیدو ته راوغوښت او بهر ته یې ولېږه، میرزا نادر له خپل وروړ میرزا عباس سره د افغانستان دولت له خوا د مختار الدوله شیرمحمد خان تر څنګ مشهد ته ولېږل شو او د نوموړي ولایت نایب الحکومه توب یې په لاس کې ونیو. د آقا محمد تر مړینې وروسته (۱۲۱۲) چې فتح علیخان د هغه پر ځای کېناست ده هم يوځل د خپل مخکېني آزمېښت تر سره کړ؛ تر نېشاپور وړاندې لاړ او ښار بند یې کړ. بیا زمانشاه طره باز خان د سفیر په توگه وروړلې او له آقامحمد خان سره د پخواني تړون یادونه یې وکړه او څرگنده یې کړه چې افغانستان د پارس نیولو هیله نه لري، نو پارس ته هم یوه پوځي پر مشهد و نېشاپور کارونه لري، که نه نو د واپور خواوو تر منځ به د جگړې اور بل شي. فتح علي خان له نېشاپور تېرېدو ته اړ شو. دا هغه مهال و چې د لویدیځ سراسر گام پر گام له ختیځ و شماله په منځنی آسیا کې پرمختگ کاوه او په زور یې د نوموړو هیوادونو په سیاسي ژوندانه کې اغېز ښېنېد.

د ناپېليون تگلارې، په لویدیځ کې د لومړي الیکساندر د پلار امپراتور پاول لرېد او په ختیځ کې د شاه زمان پوځي چارو هند تر گواښ لاندې راوستی و، د ناپېليون استازي کابل و تهران ته لېږل کېدل او سارجن ملک هم پارس ته راغی، د پارس فتح علي شاه ومنله چې د افغانستان پر لویدیځ پرغل وکړي او شاه زمان د هېواد دننه بوخت وساتي. دا مهال د زمانشاه مشر وروړ محمود چې په هرات کې نایب الحکومه و او د افغانستان د پاچاهۍ هیله یې لرله، ځان یې د پارس د سیاست غځېږي ته واچاوه؛ پایله څرگنده وه، د کورنۍ جگړې اور بل او زمانشاه وروند کړای شو او پر ځای یې محمود د افغانستان د پاچاهۍ تاج پر سر کېښوو. دوه کاله وروسته فتح علي خان مشهد ولایت ته لښکر ولېږه او د لښکر کومانډان محمد حسین د مشهد تر څلور میاشتني کلانېدې وروسته (۱۲۱۸) کال دوژې پر یوولسمه د ولایت منځی ونیو؛ افغاني نایب الحکومه میرزا نادر زنجیر تر ملي تهران ته ولېږ شو او هماغلته توتې، توتې کړای شو؛ دوه زامن یې عباس و ابراهیم ووژل شول؛ درې زامن طهمناسب، خالق ویردی او محب علي وړانده یې او بل زوی مصطفی یې بندي کړی شو «د دې کورنۍ د ژوند پېښو د لوستلو له پاره په ایران چاپي مجمل التواریخ کې د مدرس رضوي او زین العابدین لمليکونه کتلی ش»

په همدغه تېاره پېر کې مرو ولایت هم له لاسه ورووت خو پارسانو و نه ساتلی شو او د بخارا امیر ته یې ورکړ.

اووه دېرشم خپرکی

د احمدشاه مړینه

د (۱۱۸۶) کال د رجب شلمه د جمعې شپه

احمدشاه پر ۱۱۷۷ کال له سرهند و پنجابه تر راستنېدو وروسته د لارو د گڼ شمېر کړاوونو او پوځي ژوندانه له امله چې ده لاره؛ ناروغ شو. د لارې په اوږدو کې د هواد تودوځې کلکوالي ناروغي ورډېره کړه او پر مخ يې گڼ شمېر دانې راوختې، چې کندهار ته راوړسېد خورا بې جوگې او کمزورې شوي و، نور يې د زلميتابه هغه ځواک وجوکه چې دده د يو څلوېښت کلن منگ وروڼه؛ نه لرله.

سره له دې چې احمدشاه تر دې وروسته نه ژدې شپږ کاله له کندهاره بهر ونه خوځېد، خو خپله پخوانۍ روغتيا يې بيا ونه مونده، سر بېره پر دې هم پر ۱۱۸۳ کال يو ځل بيا د هېواد د ننه مشهد ولايت ته لاړ او تر راستنېدو وروسته نور هم بې دمي شو، خو بختور و چې اوس يې ټول هېواد بشپړ تر لاس لاندي او کار کوونکي يې رېښتيني او غښتلي و او ده کړای شول چې په پلازمېنه کې په هوساينه دمه وکړي. د احمدشاه وروستي ژوند کلونه تر ډېره په اداري او ودانيزو چارو کې تېر شول، دده له ښکليو ودانيو څخه يوه دده زيارت دی چې په همدغو ورځو کې بشپړ شو.

پر ۱۱۸۶ د احمدشاه خان ځواک نور هم راټيټ شو، مخکېنۍ ناروغي يې بيا راوگرځېده او د ډېرو افغاني مؤرخينو د څرگندولو له مخې «آکله» پرې ولگېده. د

کندهار د طبیبانو دارو درمل گټور نه وو، احمدشاه له ژوندانه نه لاس و مینځه او په هغه جرگه کې چې د دولت له لویو مشرانو او چارواکیو په گډون یې رابللې وه، د غونډې پام یې د شاهزې تيمور ځای ناستي ته راواړاوه او د هغه پر راتلو کې پاچاهي یې خپله خوښه څرگنده کړه. جرگې د احمدشاه وړاندیخ ومانه او له تيمور سره یې د پټ ساتلو لور وکړه.

احمدشاه د همدغه کال پر لومړیو د اوبو او هوا بدلولو له پاره له خپلې کورنۍ سره د توبه غر خوا د کندهار ښار په ۴۵ میلی کې سهیل څټیزې سیمې «معروف» ته کډه یووړه، خو دا چې د برخلیک لاس دی په مرگ محکوم کسې و، هره ورځ یې هغې بوونوونکې شېبې ته ورننږدې کاوه. دا مهال تيمور له هراته د پلار لیدو ته راروان شو، خو احمدشاه دی د کندهار و هلمند ترمنځ د «واشیر» له سیمې بیرته هرات ته ستون کړ، وایي چې دا کار د وزیر شاه ولیخان په لمانځه وشو، ځکه چې دده زوم شاهزی سلیمان همدا چې د احمدشاه وروستی سلگي وې، ځای ناستي ته چمتو شوی و. شاهزی تيمور هم د پېښې په آر پوهېدلی او له هماغې ورځې یې شاه ولیخان له پامه بد شو. احمدشاه د رجب مياشتې په لومړیو کې له هرڅه ولوېد او د هماغې مياشتې پر شلمه د جمعې پر شپه یې د ژوندانه پر یو پنځوسم کال تل تر تلله له دې تړی نه کډه وکړه او یو ملت یې د خپل ویر پر تهره کیناوه.

ده خپل نیمایي ژوند د خپل هېواد و ملت د سیاسي بنسټونو د پیاوړتیا په لار کې تېر کړی و او په پای کې یې د څه د پاسه څلوېښتو مهلیونو وگړیو، شتمنو زېرمو او پیاوړیو سرتېریو لوی هېواد تر شا پرې ایښی و. د دغه ستر پاچاه مړینه په ټول افغانستان کې لوی ویر و غم و چې هر افغان یې د زړه له گومي ودرېد او.

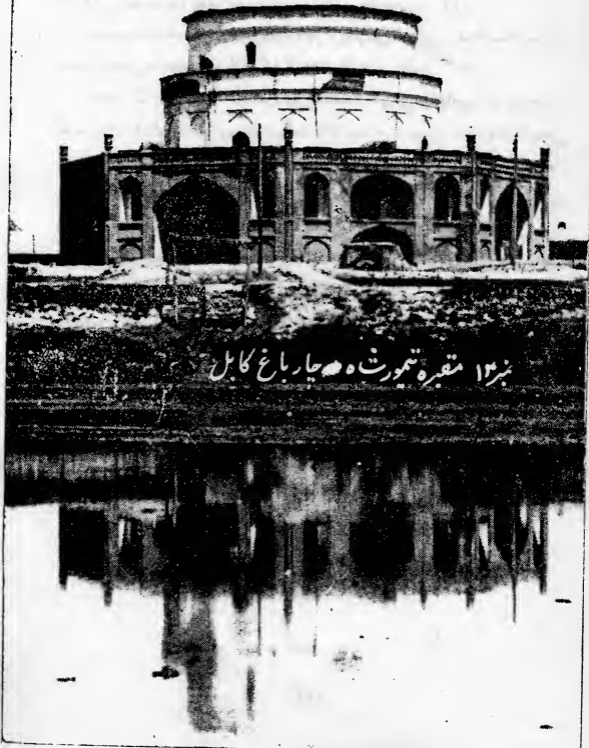
د احمدشاه څټازه له توبه غر نه کندهار ښار ته خواجه سرا یا قوت راوړه او وروسته له هغې چې یوه شپه په شاهي ارگ کې و او د لمبوني او کفن چارې یې لوی وزیر شاه ولي خان و شاهزی سلیمان بشپړې کړې، د هغې پر تمینې او ښکلې مانې په لاندېني پور کې چې احمدشاه د همدې موخې او سپېڅلې خرقې د ځای پر ځای کولو له پاره جوړه کړې وه، په ملي او رسمي درانه دود خاورو ته وسپارل شو، خود احمدشاه تر مړینې وروسته سپېڅلې خرقه دې ودانۍ ته رانه وړل شوه او په هماغه پخواني ځای کې پاتې شوه چې تر ننه په کې ده.

اته دېرشم خپرکي

د احمد شاه ځای ناستی

احمد شاه تر خپلې کلکې او وروستی ناروغۍ پورې ځای ناستی ونه ټاکه ، سره له دې یې هم خپل مشر زوی شاهزی تیمور د دولت په ارزښتمنو چارو کې ورگډاوه او روږدی کاوه ، ځکه احمد شاه نه غوښتل هغه دود چې تل مشر زوی د پلار ځای ناستی گڼي ؛ ناپلی پرېږدي ، که څه هم چې دغه ځای ناستی تر ځان غوره او وړ ، خو کشر وروړولري . احمد شاه چې د بیا روغېدو هیله له لاسه ورکړه د تېر مهال د ساتلو له پاره یې په غیابې ډول جرگې ته تیمور د ځای ناستي په توگه وروپېژاند او لکه مخکې چې وویل شول ، هماغلته د غونډې له خوا ومنل شو .

د امهال شاهزای تیمور د هرات نایب الحکومه و او د مروې او مشهد ولایت چارې یې څارلې . پر ځای یې د احمد شاه دویم زوی شاهزی سلیمان په کندهار پلازمېنه کې و او د پلار تر مړینې وروسته د خپل خسر وزیر شاه ولیخان په مرسته د افغانستان پر پاچاهۍ کېناست . د وزیر پلویان وایي چې شاه ولیخان په دې اړه د سملاسي سمون له ساتلو پرته بله موخه نه لرله او همدا چې تیمور پاچاهۍ ته راپورته شو ؛ ورو سپارل شوه ، خو دا یوه استدلالې څرگندونه ده ، چې لاسوند کېدای نه شي . په هر ډول ، نوموړي وزیر سلیمان د هېواد د پاچاهۍ وړ گاته خو هغه نه غوښتل چې دغه مقام په وینو وساتي ، ځکه همدا چې سلیمان وپوهېد چې تیمور د هرات له اوردو سره راخوځېدلی او ولس هم د احمد شاه مشر

نمبر ۱۳ مقبره تمورثه چهارباغ کابل

زوی غواري، په خورا سره سينه له دې غوښتنې څخه پر شا شو او د کورنۍ لانجې د اوږد مخنيوي له پاره يې مشر ورور ته غاړه کېښووه.

تیمور شاه هم تر هغې چې ژوندی و د خپل ورور دغه پتمن چلند يې هېر نه کړ، خو په خواشينۍ سره بنيابي وويل شي چې د شاه وليخان «هاغه بيساري افغاني وزير» په اړه يې خورا ناوړه بې باکي وکړه او هغه يې له خپلې رېښتینې کورنۍ سره د «انکو» او «اسلامي» نوميو په لاسونو چې د وژونکيو دنده يې اخيستې وه؛ وواژه.

تیمور شاه د دغه وزير پر وژلو سريره چې د پلار ښی لاس يې و، سپاه سالار سردار جانخان هم چې د احمد شاه پل لاس گڼل کېده؛ له کاره وغورځاوه.

تیمور شاه نهژدې (۳۲) کلن و چې په کندهار کې يې د پاچاهۍ لوی تاج پر سر کېښو او دغه اوچت مقام يې دوه ويشت کاله وساته. د تیمور شاه مهال تاريخي سپړنې د دغه کتاب له دندې څخه بهر دي، بنيابي يوازي همدومره وويل شي چې تيور شاه عياش و هوساغو پتتونگي پاچاه و او د خپلې پاچاهۍ په ترڅ کې داسې تېروتنې ترې وشوې چې پر افغانستان باندې يې د هغه د زامنو په پېر کې تورې ورېځې راوستې. هېره دې نه وي چې تیمور شاه د خپلې دوه ويشت کلنې پاچاهۍ په لړ کې زيار ويوست هغه هېواد چې له پلاره ورته پاتې و، بشپړ خپل زوی ته پرېږدي. تر هغې چې تیمور شاه ژوندی و پرې يې نه ښووه چې افغانستان درون تاوان وگالي، په دې لار کې يې د بخارا د اوزبکو، د پنجاب د سيکانو او د کشمير و ملتان د بلواگرو پرواندي گڼ شمېر جگړې وکړې او په ټولو کې همدې بريالي هم و.

تیمور شاه چې پلازمېنه يې له کندهاره کابل ته راوړې وه، تر مړينې وروسته هماغلته د کابل د چارباغ په نوميايي ودانۍ کې ښخ شو. «خوارزم انخوړ کتلی شن»

پای

اخځ

- ۱- محمد حيات خان، «حيات افغاني» د لاهور چاپ ۱۸۶۵ زکال.
- ۲- شيرمحمد خان گنډاپوری «خورشيد جهان» د لاهور چاپ ۱۸۹۴ زکال.
- ۳- «تذکره الملوك».
- ۴- نواب حافظ محيتمحمد خان «رياض المحبته».
- ۵- سلطان محمد خان خالص «تاريخ سلطاني» د بمبئي چاپ ۱۲۹۸ هـ.
- ۶- محمد سعادت خان «خصايل السعاده» د لکهنو چاپ ۱۸۵۵ زکال.
- ۷- محمد قاسم فرشته «تاريخ فرشته».
- ۸- بايزيد روښان «حالنامه».
- ۹- اخون درويزه ننگرهاری «تذکره الابرار والاشرار» د پېښور چاپ ۱۳۰۹ هـ.
- ۱۰- مؤيد شاه زرتشتي «دبستان مذاهب» د بمبئي او کانپور چاپ ۱۲۹۲ هـ ۱۹۰۴ زکال.
- ۱۱- ميرزا عباس خان اقبال «تاريخ عمومي» دويم چاپ تهران ۱۳۰۵ ل.
- ۱۲- ابن محمد امين ابوالحسن گلستانه «مجمل التواريخ بعد نادريه» د لندن چاپ ۱۸۹۶ زکال. او د مدرس رضوي او زين العابدين له لمنليکونو سره د تهران چاپ ۱۳۲۰ ل.
- ۱۳- ميرزا محمد مهدي استرآبادی «جهانگشای نادری» د بمبئي چاپ ۱۳۰۹ هـ.
- ۱۴- محمد حسن «مرآت الاشباه» د اوډي چاپ.
- ۱۵- منشي عبدالکريم علوی «تاريخ احمدي».
- ۱۶- سهد جمال الدين افغان «تتمة البيان في تاريخ الافغان» د مصر چاپ ۱۹۰۱ زکال.
- ۱۷- سارجن ملکم «تاريخ ايران» د هند چاپ ۱۹۶۸ ز.
- ۱۸- «کابل کالني» ۱۳۱۵ ل کال د کابل چاپ.
- ۱۹- محمد حسن آزاد «نگارستان فارس» د لاهور چاپ ۱۹۲۲ ز.
- ۲۰- سرپرسي سايکس «تاريخ مختصر ايران» د اصفهان چاپ.
- ۲۱- اميرعبدالرحمن خان «تاج التواريخ» د بمبئي چاپ ۱۳۲۲ هـ.
- ۲۲- «د کابل مجلې دويمه ټولگه» د کابل چاپ ۱۳۱۱ ل (افغان در هندوستان «غبار»)
- ۲۳- ميرزا حسين فروغی «تاريخ ايران» د پارس چاپ ۱۳۱۸ س.
- ۲۴- منشي غلام حسين «سير المتأخرين» د لکهنو چاپ.

- ۲۵- «د کابل مجلې لومړۍ ټولګه» ۱۳۱۰ ل (د «غبار» لس لیکنې).
- ۲۶- «لومړنۍ کابل کالنۍ» ۱۳۱۱ ل (تاریخچه افغانستان «غبار»).
- ۲۷- «مکتوبات شاه فقیر الله علوی» د لاهور چاپ.
- ۲۸- «د کابل مجلې ټولګه» ۱۳۱۷ ل.
- ۲۹- ابوالفضل «تاریخ بیهقی» د کلکتې چاپ ۱۹۶۲ ز.
- ۳۰- میرزا فیض محمد خان «سراج التواریخ» د کابل چاپ.
- ۳۱- مرتضی حسین بلگرامی «حدیقه الاقالیم» د لکهنو چاپ ۱۲۹۶ هـ.
- ۳۲- جرجی زیدان «تمدن الاسلام» د قاهرې چاپ ۱۹۰۲ ز.
- ۳۳- «تاریخ سیستان» د تهران چاپ ۱۳۱۴ ل.
- ۳۴- «شمس النهار» د افغانستان لومړنۍ ورځپاڼه ۱۲۹۲ س.
- ۳۵- احمد علي خان کهزاد «رساله مسکوکات افغانستان در عصر اسلام» د کابل چاپ ۱۳۱۹ ل.
- ۳۶- امرنات «ظفرنامه رنجیت» د لاهور چاپ ۱۹۲۷ ز.
- ۳۷- قاسم علي «محاربه کابل و کندهار» داګرې چاپ ۱۲۷۲ هـ.
- ۳۸- سیدالطاف علي «حیات حافظ رحمت خان» دېوانې چاپ ۱۹۳۳ ز.
- ۳۹- سېد ابو ظفر ندوي «تاریخ مختصر هند» د هند چاپ ۱۹۳۴ ز.
- ۴۰- منشي غلام حسین «سیر المتأخرین» د نولکشور چاپ.
- ۴۱- History of Afhanistan from the earliest period to the outbreak of the war of 1878 By colonel G.B Mallson, C.S.I London 1878.
- ۴۲- History of india for Junior classes By E. Marsden B.A - London - 1910.
- ۴۳- Afghanistan from Darus to Amanullah By L.T General Sir George macmann London 1929.
- ۴۴- The Encyclopaedia of islam London - 1927.
- ۴۵- A Grammer of the pukhto (pushto) By captain H. Raverty London.

د انځورونو نیولیک

- ۱- د احمدشاه بابا د مور «زرغونې انا» قبر.
- ۲- افغان احمدشاه بابا.
- ۳- د احمدشاه بابا امسا، جگره یزه خولی او مټ بند.
- ۴- رنگ شوی پخوانی کندهار ښار.
- ۵- د شیرسرخ زیارت، پر پاچاهۍ باندې د احمدشاه د ټاکل کېدو ځای.
- ۶- د احمدشاه پرېگری غنم وړی تومبل کېږي.
- ۷- د کندهار په کوکران کې د میرویس نیکه زیارت.
- ۸- د احمدشاه مهال دودیزې وسلې.
- ۹- د احمدشاهي کندهار نوی ښار.
- ۱۰- په نوي ښار کې د احمدشاه شاهي جومات.
- ۱۱- په کندهار ښار کې د احمدشاه، بابا زیارت.
- ۱۲- د احمدشاه مهال د لرگین کاری یوه بېلگه.
- ۱۳- په کندهار کې د حضرت محمد (ص) د سپېڅلي خرقې ودانۍ.
- ۱۴- د کابل ښار په چارباغ کې د احمدشاه د ځای ناستي «تیمور شاه» قبر.

وېبي پانگه

آر- اصل ، رېښه ، بېخ ، قاعده
 آزموینه- امتحان ، آزموڼ .
 اتل- قهرمان ، پهلوان .
 اند- فکر ، نظر
 اډه- چاوڼی ، پوځي قراگاه ، گارنيزيون .
 اروا- روح
 ازنک- شک
 اړيکي- رابطه ، تماس
 اغوستن- کالی ، جامی ، لباس
 اغېز- تاثير
 الواک- نظر ، فکر ، ايديا
 اټکل- پېش بېني ، لرليد
 اوتا- وضع ، حالت ، شرايط
 اوسار- څرگند ، ښکاره
 اوډل- پېل ، ترتيب
 اورني- آتښين
 اوم- خام ، کچه
 بد- سيال ، مخالف
 بدرگه- معيت ، مؤکب
 برسیره- ښکاره ، مکشوف
 برید- حد ، پېل ، حمله ، هجوم
 بڼه- قیافه ، شکل ، شمېره
 بلنوم- لقب
 بولنه- لارښونه ، کومنده
 بوختيا- مشغوليت
 بېلگه- مثال ، نمونه ، ماډل ، سمبل
 تم- ولاړ
 تاراک- يرغل ، حمله ،
 پانگه- پيسې ، سرمايه ، کاپيتال
 پایله- نتيجه ، نچور
 پرغز- قهر ، غصه ، غضب

پرگني- تودې ، خلک ، بشري ډلې
 پڼه- اوږول ، خړوول
 پلاز- تخت
 پلازمېنه- پای تخت
 پلارناستی- جلوس
 پڼه- خړوول ، ابياری
 جوړښت- تشکيل
 جوگه- انرژي ، قېوه ، کارمايه .
 جوگه- وړ ، ماری ، قابل ، مطابق ، طبق حال
 ختيځ- شرق
 ختېز- شرقي
 خونديښنه- خزانه ، میانی ، کیسه ، سيف
 ځای ناستی- ولی عهد ، جانشين
 ځان سپارله- تسليمېدل
 څړی- جاسوس ، مخبر
 څڼې- له ، آڅ
 څڼي- بعضی
 څواک- قوت ، قدرت
 چارواکی- لوی مامور
 چوپړ- خادم ، نوکر
 چاوڼی- گارنيزيون ، اډه ، قرارگاه
 څارن- مراقبت ، ناظر
 څرک- نښه ، علامه ، درک ، پته
 دروه- خیانت ، تګی ، دوکه ، غوولو
 دريځ- منبر ، ستيځ ، محراب
 دمنی- تفریحی
 ډال- سپر ، مانع
 رمپي- جنده ، بېرغ
 روودی- آوخته ، عادي
 ريوڼده- مايل ، سرشېب ، نيمه راست
 زباب- ثابت ، متنه

ورتیا، قابلیت، توانایی
ور - قابل، مطابق، طبقحال، مستحق، مساوی
ویر - ماتم - غم
وراندیغ - پیشنهاد
وراندیز - پیشنهادی
وگری - پرگنی، خلک، تودې، انسانی دلی
هممهالی - همعصر، همزولی
هیئین - حک، حیران، تعجب
هیئینده - عجیب، بی ساری، شگفت
یرغل - حمله، هجوم.
یرغمل - اسیر، بندی
یون - سفر، حرکت، تگ

زوکړه - تولد، زېږېدل
زېرمه - ذخیره، ډیپو، تحویلخانه، ستوک.
ژمن - متعهد
ژمنه - تعهد، قل، پیمان،
ساری - مثال، بېلگه، نمونه، ماډل
ستونزه - مشکل، تنگڅه
سربرید - سرحد
سربره - علاوه
سکالو - موضوع
سمون - نظم، تنظیم، تامین
سنکیا - یو ډول زهر
سیال - رقیب
شاهزی - شاهزاده
شاهزی - شاهزادگی
شولت - ذوق، سلیقه
بنکیلاک - سیطره، نفوذ، استعمار
بنیندل - غورځول، شنل، اچول
گواښ - خطر، آسیب، ضرر
لاریون - مارش
لامل - علت، سبب
لرلید - دورنما
لویدیغ - غریب
لویدیز - غریبی
لویدونې - انتقالات
متره - غیرت، قدرت، توانایی، وسه
منځ - قرارگاه، زړه، مرکز
منځوی - میانجی ریباز، متوسط، رابط
منځی - مرکز، زړه، قرارگاه، نقطه، ثقل
منگ - عمر
موخه - هدف
نفتی - پټ، ناڅرگند.
ننگیرل - احساس
نیاو - عدل
واتن - فاصله

ستاد عشقوله و بنودك شوه حكرونه
ستا په لاسره كښي پايلو علمي سر و نه
كه هر حومي د دنيا ملكونه د پرشي
زما خه هېر نشي داستا نيكلي باغونه
د رقيب د ژوند متاع به تاريه تار كړم
چه په تورو و پستانه كا گذار و نه
ماته را سمه ز رېكي ز ما فارغ شي
بي له تامي اند نښني د زړه مار و نه
د دهلي تخت هېر و مه چه را ياد كړم
ز ما د نيكلي نښتو نو خواد غرو سر و نه
كه تمامه دنيا يو خواته بل خوايي
ز ما خو خوښ د نښتاتش د كرونه
احمد شاه به دغه ستا قدر هېر نكا
كه و نيسي د تمام جهان ملكونه

بيكوني، عزيز الدين وكيلى پوړيزى ۱۳۴۱

دانش كتابخانه - دهكى نعلبندي

قصه خوانى - پشاور تېلفون: 2564513

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**